

Jules Verne

**Három orosz és
három angol kalandjai**

**Nagy István
fordítását átdolgozta
Majtényi Zoltán**

TARTALOM

1. Az Orange folyó partján
2. Hivatalos bemutatások
3. A zuhatag megkerülése
4. Néhány szó a „méter”-ről
5. Egy hottentotta mezőváros
6. Melyben tüzetesebben megismerkednek egymással
- 7 A háromszögelési alap
8. A huszonnegyedik délkör
9. A kraal
10. Sodrásban
11. Sikerült megtalálniuk Nyikolaj Palander urat
12. Az az állomás, amely tökéletesen elnyeri Sir John tetszését
13. A tűz kettévágja a vitát
14. A hadüzenet
15. Egy fokkal több
16. Izgalmas események
17. Mennykőcsapás és sáskajárás
18. A sivatag
19. Háromszögelni vagy meghalni
20. Nyolc nap a Scorzef csúcsán
21. Fiat lux!
22. A Zambézi zuhatagai

1. Az Orange folyó partján

1854. január 27-én, óriási szomorúfűz alá telepedve, két férfi beszélgetett egymással, figyelmesen vizsgálván beszélgetés közben az Orange folyó habjait.

Ez a folyam ugyanaz, mint amelyet a hollandiak Grote-Strom, a hottentották Gariep néven ismernek, és bátran versenyezhet Afrika három fő életerével, a Nilus, a Niger és a Zambézi folyamokkal.

Az Orange folyamnak is megvannak a maga roppant áradásai, kiöntései, örvényei, vízesései.

Néhány utazó, aki útleírásában, e folyammal foglalkozik - például Thompson, Alexander és Burchell -, nagy elragadtatással beszél az Orange habjainak kristálytisztaságáról s partvidékének elbájoló szépségéről.

Ezen a ponton az Orange folyamnak a Duc-York hegység felé közeledő partjai valóban elragadó látványt nyújtottak.

Áthághatatlan sziklák, óriási köországot, az idők hosszú folyamán megkövesült fák, mély barlangok, járhatatlan, a telepések fejszójától még bolygatatlan őserdők, és mindezek, a Gariep-hegység által lenyűgöző keretbe foglalva, hasonlíthatatlan szépségű tájképet alkottak.

Itt a túlságosan szűk mederbe szorult habok, mintha csak a föld eltűnt volna alóluk, négyszáz lábnyi magasságból zuhannak alá.

A vízesés fölött látni a lerohanni készülő habok szilaj tajtékzását; itt-ott zöld növényfonatokkal koszorúzott sziklatömegek szakítják meg a pezsgő hullámtáncot. A zuhatag alatt, csupán a zuhanás erejétől felháborított habok még folyvást forrongó keringése tombol, s az örvénylő habok fölött sűrű, s a prizma hét színével zebraszerűen csíkozott pára lebeg.

A mélységből kábító moraj hallatszott, amelyet még inkább növelt a völgy visszhangja.

A férfiak egyike - kétségtelen, hogy mindketten fölfedező út céljából vetődtek el Dél-Afrika eme zugába - futólagos figyelemre is alig méltatta a természet előtte elterülő varázslatos szépségeit.

Ez a közönyös utazó úgynevezett busman-vadász volt, tüzes szemű, villámgyors mozdulatú, egyik kitűnő példánya annak az érdekes és vitéz törzsnek, amely túlnyomórészt a rengeteg mélyén tölti nomád életét.

A busman név angol eredetű, vagy talán a hollandi „Boschjesman” szóból származik, és kivétel nélkül alkalmazzák ezt mindazon vándor törzsekre, amelyek a Fokgyarmat északnyugati vidékeit szelvényben-hosszában bebarangolják. A busman törzs egyetlen családjának sincsen állandó lakhelye.

Egész életük azzal telik el, hogy az Orange folyam és a nyugati vidékek között elterülő részt bebarangolják, a telepítvényeket kirabolják, és a zsarnok letelepedők aratását megsemmisítik, megtorlásul azért, hogy Afrika legbarátságtalanabb részébe szorították őket, ahol a talaj több követ, mint növényzetet terem.

A mi busmanunk körülbelül negyvenéves, magas termetű, és láthatólag rendkívüli erejű férfiú volt. Nyugvás közben is meglátszott rajta, hogy izmai folytonos tevékenységhez szoktak. Mozdulataiban gyorsaság, szabadság és szilárdság egyesült, s elárulták az erélyes férfiút, akinek egész megjelenése nagyban hasonlított a híressé vált „Bórharsnyá”-hoz, a kanadai

puszták indián hőséhez; csak a nyugalom volt talán kisebb mértékben sajátja, mint Cooper e rokonszenves vadászalakjának: legalábbis gyors kézmozdulatoktól kísért beszédéből és gyakran nekipirult arcából ezt lehetett következtetni.

Ez a busman már nem volt vadember, mint fajtársai, az egykori száguák.

Angol apától és hottentotta anyától származva, ez a mesztic, avagy félvér többet nyert mint vesztett azzal, hogy fölkereste az idegeneket, s elég jól folyékonyan beszélte apjának nyelvét.

Félig hottentotta, félig európai ruhája vörös ingből, dolmányból, antilopbőr nadrágból, s vad-macskabőr darabokból készített lábszárvédőből állott.

Nyakában tarisznya függött, és ebben tartotta a kését, a pipáját meg a dohányját. Sajátságos formájú báránybőr sapkája kámzsaaalakban fődte fejét. Dereát vastag bőrtüsző övezte. Meztelen karjait elefántcsontból nagy művészettel faragott karmantyúk díszítették, vállát pedig „krosz”, afféle redős köpönyeg fődte, amely tigrisbőrből készült, és térdig takarta az arányos testizmokat. Kuttyája ott szundikált a lábánál.

A busman gyorsan szívta pipáját, ami kétségtelenül tanúsította, milyen türelmetlen.

- Nyugodjék meg, Mokoum! - szólt a társa. - Ön csakugyan a legtürelmetlenebb ember, mihelyt nem vadászik: de jó lesz megjegyeznie, érdemes útítársam, hogy mi a dolgokon nem változtathatunk. Akiket várunk, előbb-utóbb megérkeznek, ha ma nem, hát holnap.

A busman társa huszonöt-huszonhat éves fiatalember volt, és tökéletes ellentéte amannak. Minden mozdulata megzavarhatatlan hidegvért árult el. Angol származása ez első tekintetre felismerhető volt, és nagyon is „polgárosult” öltözete megcáfolhatatlanul árulkodott arról, hogy a kóborlás nem mestersége. Külséjéről ítélve rá lehetett volna fogni, hogy vadon vidékre tévedt európai hivatalnok, s az ember csaknem kísértésbe jött utána nézni, vajon nincs-e toll a füle mögött, mint a pénztárnokok, könyvelők s az óriás kiterjedésű hivatalnokcsalád többi válfajainak rendszerint lenni szokott.

Ez a fiatalember valóban sosem készült utazónak, hanem ez a kitűnő tudós, William Emery a Fokváros - Capetown - csillagászaként tevékenykedett, intézete akkor már régidőktől fogva hasznos szolgálatokat tett a tudománynak.

A Fokvárostól néhány száz mérföldnyire, Dél-Afrika legelhagyottabb szögletében kissé idegennek érezhette magát, s csak alig tudta féken tartani bennszülött társának természetes türelmetlenségét.

- Emery úr - válaszolt a vadász angolul -, nyolcadik napja már, hogy a kitűzött helyen, az Orange folyó Morgheda nevű zuhatagánál várunk... Régóta nem esett meg családom egyetlen tagjával sem, hogy nyolc napig kényszerült volna vesztegelni ugyanazon a helyen! Ön feledi, hogy én vándor törzshöz tartozom, s a föld ég a talpam alatt, ha vesztegelni kényszerülök!...

- Mokoum barátom - válaszolt a fiatal tudós -, azok, akiket mi várunk, Angliából jönnek, s nyolcnapig késedelmet megbocsáthatunk nekik. A hosszú tengeri utat, az akadályokat, amelyek az Orange folyamon gőzbárcájuk haladását gátolhatják, szóval a hasonló vállalkozásokkal járó ezerféle nehézségeket mind-mind számításba kell vennünk. Nekünk azt mondták, hogy készítsünk elő mindent, ami efféle tudományos expedícióhoz szükséges, s azután a Morgheda zuhatag mellett várjuk be Everest ezredest, a cambridge-i csillagvizsgáló tagját. Mi a kitűzött helyen vagyunk, és várunk. Mit kíván még, érdemes busman barátom?

A vadásznak bizonyosan akadtak más kívánságai is, mert keze görcsösen szorította Manton puskájának agyát, amelynek hegyes golyójával az antilopot vagy vadmacskát 800-900 rőf¹ távolságból is elejthette. A busman, mint látjuk, sutba vágta övéinek aloéból készült puzdráját és mérgezett nyilait, s európai fegyvereket szerzett magának.

- No de nem tévedett-e, Emery úr? - kérdezte aggódva. - Csakugyan a Morgheda zuhatagot és február végét tűzték ki találkozási helyül és időül?

- Úgy van, barátom - felelte nyugodtan Emery. - Itt van Airy úrnak, a cambridge-i csillagvizsgáló igazgatójának a levele, bizonyítéku arra, hogy nem csalatkoztam.

A busman átvette a neki nyújtott levelet. Mindenfelé forgatta, mint olyan ember, aki az írás misztériumaival nem a legbarátságosabb lábon áll, s végül is visszaadta a fiatal tudósnek, mondván:

- Ismétlje el, kérem, előttem azt, amit erre a befeketített papírosra írtak...

A fiatal tudós ismételten tanúságot tett kifogyhatatlan türelméről, s újra felolvasta vadász barátjának a vele már számtalanszor szóról szóra közölt levelet.

Az elmúlt év utolsó napjaiban Emery úr tudósítást kapott Európából: értésére adták, hogy Everest ezredes a következő esztendő január végén, nemzetközi tudományos bizottsággal, Dél-Afrikába fog utazni. Hogy mik a céljai ennek a bizottságnak, s miért utazik Afrika legtavolabbi csúcsára - Emery úr nem közölhette a vadással, mert erről Airy úr levele is hallgatott. Ő a kapott utasításnak engedelmeskedve sietett Lattakouba, hogy a hottentották által lakott vidék eme legdélibb állomásán kocsit, élelmiszereket, szóval mindent összeszedjen, ami csak az érkezendő bizottság ellátására szükséges lehet. S aztán, mivel hozzá is eljutott Mokoum híre, aki a rettenthetetlen Livingstone-t a Zambézi zuhataghoz elkísérte, reá bízta a karaván parancsnokságát.

Mindezek megtörténvén, megegyeztek abban, hogy a busman, aki ezt a vidéket tökéletesen ismerte, az Orange folyam partján Morgheda zuhatagokhoz kíséri Emery urat, arra a helyre, ahol a tudományos bizottsággal találkoznia kellett. A bizottság tengeren utazott, ő brit fölsége Auguste nevű fregattjának fődélzetén, s az Orange folyam torkolatát a Volta-fok körül elérvén, a folyamon szándékozott folytatni útját a nevezett zuhatagig.

Emery úr és Mokoum tehát azzal a kocsival, amelyet a völgyben hagytak, azért jöttek ide, hogy az utazókat poggyászaikkal együtt Lattakouba szállítsák, ha ugyan nem inkább az Orange és mellékfolyamain kíváncsozának eljutni oda, néhány mérföldnyi vargabetűvel megkerülvén a Morgheda zuhatagait.

Miután Emery mindezeket újra megmagyarázta és fejébe verte a busmannak, a türelmetlen vadász a mélység párkányához lépett, és letekintett a rohanó habok közé.

A csillagász követte.

Arról a kiálló partfokról néhány mérföldnyire figyelemmel kísérhették az Orange hajjainak futását.

Néhány percig mindketten gondosan fürkészték a folyam tükrét. Vajon nem látnak-e rajta valamit?... Lábuk alatt zuhogva rohantak a tajtékzó hullámok szikláról sziklára, de mintegy negyedmérföldnyire a zuhatagon alul, ismét visszanyerték nyugodtságukat.

Egyetlen pirog sem mutatkozott rajtuk.

¹ 1 rőf - régi hosszúsági mértékegység, nagysága országonként változott, általában 60-78 cm között.

Három óra volt.

E vidék január hónapja a mérsékelt éghajlat július augusztus havával egyezik, s a Nap korongja a 29-ik párhuzamos körön csaknem függőlegesen szórván sugarait, Fahrenheit szerint árnyékban is 105 fokra melegítette fel a levegőt. Az enyhe nyugati szellő nélkül, amelynek olykori fuvalmai a hőséget némileg mérsékelték, a forróságot európai ember el se viselhette volna.

A fiatal tudóst azonban szerencsés testalkatánál fogva - sovány csupa csont és izom volt - nemigen bántotta a hőség. A part fáinak sűrű lombozata egyébként némileg védte is a napsugarak közvetlen hatása ellen.

Egyetlen madár sem zavarta e hőség alatt az erdő csendjét. Egyetlen állat sem hagyta el hűvös rejtekét a sűrűben, hogy a ligetek tisztásait fölkeresse. Az általános némaságot csak a zuhatag moraja szakította meg.

Tíz perc múlva Mokoum gyorsan Emery úrhoz fordult, és dobantott a lábával. Éles szemével mit sem fedezhetett fel.

- És ha az emberei nem jönnek el? - kérdezte hirtelen a csillagásztól.

- Minden bizonnyal eljönnek, vitéz vadász barátom - válaszolt a fiatal tudós. - Szótartó, pontos emberek azok, mint a csillagászok rendszerint. Egyébiránt mit vethet szemükre? A levél január végére teszi érkezésüket, s így még teljes négy napjuk van a határidőig, ez alatt pedig elérhetik a Morgheda zuhatagait.

- S ha e négy nap elteltével sem érkeznek meg?

- Akkor, vadász barátom, alkalmunk lesz gyakorolni magunkat a türelem erényében, mert mindaddig itt maradunk és várunk, ameddig egész bizonyosan meg nem tudjuk, hogy nem jöhetnek.

- A jó Isten nevére! - kiáltotta hangosan a vadász. - Ön képes volna várakozni rájuk, míg a Gariep megszűnnék habjait e mélységbe önteni?!...

- Nem, barátom, nem - felelte William Emery folyvást nyugodtan. - Minden tettünknek az értelem legyen intézője. S mit mond a józan ész? Azt, hogy ha Everest ezredes, a hosszú utazás és nélkülözések után ide érkezve, nem találna bennünket a kitűzött helyen, minden tekintetben megrovást érdemelnénk. A netalán bekövetkezendő szerencsétlenségért jogosan reánk nehezednék a felelősség. Itt kell tehát maradnunk, míg a kötelesség parancsolja. Egyébiránt semmiben sem szenvedünk szükségét. Kocsink a völgyben van, és menedéket nyújt éjszakára, élelmiszerekkel pedig bőven el vagyunk látva. A természet nagyszerű és méltó bámulatomra. Én teljesen boldog és elégedett vagyok, hogy néhány napot tölthetek ez erdőkben, e hasonlíthatatlan szépségű folyam partján. És ön, Mokoum, mit kívánhat ön még? Vad elég tanyázik az erdőségben, s az ön puskája minden nap friss pecsenyével látja el konyhánkat. Vadásszék, érdemes barátom, szórakozzék azzal, hogy a dämvdát vagy a bölényt üzi-hajtja, egészen tetszése szerint. Én azalatt örködni fogok, és lesem a késedelmezők érkezését, ön pedig nem lesz kitéve annak a veszélynek, hogy a lába a földbe gyökerezik.

A vadász belátta, hogy leghelyesebb, ha követi a csillagász tanácsát. Elhatározta tehát, hogy néhány órára elmegy cserkészni a sűrűbe. Oroszlánok, hiénák és leopárdok nem rettenthettek vissza ilyen híres Nimródot, aki, mint ő, hozzá szokott az afrikai erdők átcserkészéséhez.

Fütyentett tehát „Top”-nak - így hívták a kutyáját -, amely egyike volt ama „hiéna-ebeknek”, amelyeknek a fajtáját a balabasok egykor agár helyett használták. Az okos jószág, amely éppoly türelmetlennek látszott, mint a gazdája, rögtön felszökött, s vidám csaholással mutatta

örömét. A vadász és kutyája csakhamar eltűntek az őserdő sűrűjében, amelynek sötét lombfalazata a zuhatag háttérét alkotta.

William Emery, amikor egyedül maradt, elnyújtózkodott a fűzfa tövében, és várta az álmot, amelynek bekövetkezése e magas hőmérsékletű tájon valószínűnek tetszett, és közben elgondolkozott helyzetén.

Az Orange folyam partján, amelynek futása még kevéssé ismeretes, távol a lakott és polgárosult vidékektől, egyedül járt-kelt, európaiakra várt, az ő honfitársaira, akik fölkerelkedtek hazájukból, hogy a tudomány és emberiség érdekében e vadon vidék minden veszélyeinek kitegyék magukat.

Hanem vajon mi ennek a tudományos bizottságnak a célja? Milyen tudományos feladatot akarnak megoldani Dél-Afrika vadonjaiban? Milyen észleleteket akarnak tenni a déli szélesség harmincadik párhuzamos köre alatt? A tiszteletre méltó Mr. Airy, a greenwich-i csillagvizsgáló igazgatója, éppenséggel ezekről nem írt egyetlen szócskát sem. Emery úrnak egyszerűen a közreműködését kérték, mint olyan tudósnek, aki a déli szélességek éghajlati viszonyaival ismerős, ő pedig, mivel nyilvánvalóan tudományos tevékenységre nyílt kilátás, közreműködését a legnagyobb örömmel biztosította is földijeinek.

A fiatal tudós, miután mindezeket ismételten meghányta-vetette elméjében s közben ezer olyan kérdést intézett magához, amelyekre megfelelni nem bírt, végül mély álomba merült.

Midőn fölébredt, a napot már eltakarták a nyugati hegyek. Érezte, hogy a vacsora ideje közeleg. Valóban este hat óra volt, és ideje, hogy fölkeresse a kocsit a völgyben.

Éppen ebben a pillanatban lövés dördült el, nem messzire tőle a sűrűben.

Csaknem rögtön reá a busman és Top bukkant föl az erdő szélén, s a vadász maga után vonszolta az állatot, amelyet csak az imént ejtett el.

- Mit hoz, vadász barátom? - kérdezte Emery úr. - Mi lesz a vacsoránk?

- Ez a szökőkecske, William úr! - válaszolt a vadász, ledobva az állatot, amelynek a szarvai lant alakban görbülnek meg.

Az antilopoknak egyik faja ez, amely Afrika minden déli vidékén nagy számban található. Gyönyörű állat, a háta fahéj színű, szügyét vakító fehérségű selyemlágy szőr fűdi, hátát pedig gesztenyebarna, pávatollszerű foltok tarkítják.

Ízletes húsból kellett kikerülnie a mai vacsorának. A csillagász és a vadász erős rúdon vállukra vették a vadat, s a völgy felé indultak. Félóra múlva elérkeztek tanyájukhoz, amelyet árnyas hegyszakadéokban ütöttek föl, ahol a két busman őrizetére bízott barátjuk rejlett a lombok alatt.

2.

Hivatalos bemutatások

Január 28-án, 29-én és 30-án sem Mokoum, sem Emery nem távozott a találkozási helyről. Míg a busman, vadászszenvedélyétől hajtva, az ehető és ragadozó vadakat üldözte, a csillagász nyugodtan vizsgálta a folyam medrét. A természet nagyszerű, bár vad színjátéka elragadtatással töltötte el keblét, s lelke szokatlan érzelmek hatása alatt állott.

Ő, a számok embere, a katalógusok fölött görnyedező tudós, akit hivatása éjjel-nappal a messzelátójához láncolt, és égitestek átvonulását leste a délkörön, vagy új csillagfölfedezések kiszámításával bajlódott, valódi kéjjel élvezte most a tartózkodást a szabad természetben, a csaknem járhatatlan őserdő közepében, a festői halmok aljában, amelyeket a Morgheda zuhataga nedves párával borított el.

Roppant élvezettel gyönyörködött e csaknem teljesen ismeretlen vadon költészetében; mindez valósággal megfiatalította a számtani fejtegetések közben elpelyhült testét és szellemét. Így űzte el a várakozás unalmait.

A helyzet újdonsága tehát megmagyarázhatóvá teszi, hogy folytonosan nyugodt maradt, ami viszont egyáltalán nem jellemezte a busman magatartását. A vérmérsékletnek ez a különbsége okozta a vadász folytonos panaszkodását, s ugyancsak ez adta a tudós ajkára a csitító szavakat is, amelyek azonban csak vajmi csekély mértékben tudták fékezni a busman türelmetlenségét.

Végre elkövetkezett *január 31.* is, az utolsó nap, amelyet a tiszteletre méltó Airy úr a találkozás idejére kitűzött. Ha a várt vendégek ma sem érkeznek meg, William Emerynek, minden zavara dacára, döntésre kell elszánnia magát.

A késedelem határozatlan időre terjedhet, és miként várjon az ember bizonytalan ideig?

- William úr - mondta a vadász -, miért ne mehetnénk mi elébe az érkezőknek? Az úton semmi esetre sem kerülhetjük el őket. Csak egyetlen úton jöhetnek: a folyón; s ha azon fölfelé haladnak, mint az ön papirosa mondja, okvetlenül találkozunk kell velük.

- Ez kitűnő gondolat, Mokoum barátom - válaszolt a csillagász. - Tegyük hát kémszemlét a folyam mentében, a zuhatagon alul. Tanyánkra mellékutakon is visszatérhetünk. De mondja csak: ön az Orange folyamának legnagyobb részét ismeri, ugye?

- Ismerem, uram. Nem egyszer követtem futását a Volta-foktól kezdve azon pontig, ahol a Transvaal köztársaság határán a Hart-tal egyesül.

- És az Orange mindenütt hajózható, kivéve a Morgheda zuhatag környékét?

- Úgy van, uram - válaszolt a busman. - De meg kell jegyeznem, hogy a száraz évszakban az Orange folyam, mintegy öt vagy hat mérföldnyi szakaszon a torkolatától kezdve csaknem teljesen víztelen. Ekkor homokzátony képződik a torkolatánál, amelyet a tenger habjai dagály alkalmával hevesen korbácsolnak.

- Ez keveset nyom a latban, mert abban az időben, amikor az általunk várt utasok oda érkeznek, ennek a torkolatnak hozzáférhetőnek kell lennie. Nincs ok, amely kimagyarázhatná elmaradásukat, s azért kétségtelenül meg is fognak érkezni.

A busman nem válaszolt. Fütttyentett ebének, s fegyverét vállára kapva, megindult társa előtt azon a keskeny gyalogösvényen, amely négyszáz lábbal alább folytonosan a part mentén kígyózott ide s tova.

Reggel volt, kilenc óra. A két útitárs, a folyam bal partját követve, sietősen haladt előre. Útjuk azonban legkevésbé sem bizonyult kellemesnek.

A folyam meredek partját tövises bokrok fődtek, amelyek közt nehéz járás esett, és az utasok gyakran teljesen eltűntek a különböző növények által alkotott lugasok alatt.

A „fonalszerű Cynauchum” folyondárai - amelyről Burchell is megemlékezik - kusza sűrűséggel kúsztak egyik fáról a másikra, s lombos hálózataikkal gyakran szinte járhatatlanná tették a vándorok útját. A busman kése úgyszólván folytonosan vagdosta a kusza aljnövényzetet: könnyörtelenül metszette ketté az akadékoskodó liánok, szulákok kötegeit.

William Emery tele tudóval szívta a balzsamos levegőt, és különösképp élvezte a számtalan bálványfától (diosmeáktól) terjesztett kámforillatot.

Szerencsére néhány tisztás és kopár sziklaszakasz, amelyek mentében a győzelmes habok ismét békésen haladtak a tenger felé, lehetségessé tették a gyorsabb haladást nyugati irányban.

Tizenegy órára mintegy négy mérföldet haladtak.

A szellő ez idő tájban nyugatról lengedezett: a hangot tehát visszavitte a zuhatag felé, úgyhogy annak a moráját bizonyos távolságban már nem hallhatták. Ellenkezőleg, minden neszt, amely a folyam alsó része felől jött, jól kivehették.

William Emery és a vadász erre a helyre érve, egyetlen pillantással végig tekintett a folyam tükrén, amely itt egyenesen halad, mintegy hárommérföldnyi távolságra. A folyam medre meredek hantok közé szorult, és a krétasziklák kétszáz lábnyi magasságra nyúltak föl mindkét oldalon.

- Várjunk itt - javasolta a csillagász -, és fűjjük ki magunkat. Nincsen vadászathoz szokott lábam, Mokoum mester, mivel többet kóborlok a csillagos égboltozaton, mint földi utakon. Pihenjünk tehát. Erről a helyről két-három mérföldnyi hosszúságban végigtekinthetjük a folyam medrét, s ha a gözbárka az utolsó parthajláshoz ér, azonnal szemünkbe ötlük.

A fiatal tudós hozzátámaszkodott ahhoz az óriási euphorbiához, amelynek a koronája mintegy negyven lábnyira² emelkedett.

Innen jártatta végig pillantását a folyam tükrén.

A vadász, kevésbé lévén barátja a nyugalomnak, a parton járkált föl s alá, míg Top egész madárcsapatokat vert föl, de gazdája figyelmét a legcsekélyebb mértékben se bírta fölébreszteni.

A fiatal tudós és társa félórát tölthettek e helyen, midőn az előbbi egyszerre csak azt vette észre, hogy a busman rendkívül figyelmesen kezdi vizsgálni a folyót.

Vajon nem a várt bárkát fedezte föl a sasszemű busman? A csillagász föltápáskodott kényelmes fekhelyéről, s a vadász felé közeledett.

Néhány pillanat múlva már mellette állt.

- Észrevett valamit, Mokoum? - kérdezte a busmantól.

- Semmit, semmit sem látok, Emery úr, - válaszolt a vadász. - De a fülem ismerős neszeket hall. Úgy tetszik, mintha saját szerű zajt hallanék közeledni a folyam mente felől.

² láb - hosszúság mértékegysége, egy angol láb tizenkét hüvelyk = 0,3048 méter.

Ezt mondva, hallgatást ajánlott társának, a fülét a földre fektetve, fokozott figyelemmel hallgatódzott. Néhány perc múlva fölemelkedett, és így szólt:

- Valószínűleg tévedtem. A neszt, amit hallottam, alighanem aombok között sutogó szellő, vagy a sziklákba csapódó habok okozzák. És mégis...

A vadász ismét figyelmesen fülelt, de mit sem hallott.

- Mokoum - mondta most a csillagász - ha az ön által hallott zörej valamely gözgéptől származik, sokkal biztosabban felismerheti azt, ha leereszkedik a víz színéig. A víz jobb hangvezető, mint a föld.

- Igaza van William úr - válaszolt a vadász. - Nem egyszer hallgattam ki ily módon a víziló útját a habokban.

A busman lehágott a víz tükre fölé. A folyamba érve, térdig hatolt a hullámokba, s lehajolva, a víz felszínére fektette fülét.

- Úgy van - kiáltotta néhány perc múlva. - Mégsem csalatkoztam. Arrafelé dübörgést hallok a folyóból, mintha hevesen paskolná valami... Egyhangú, folytonos paskolást hallok.

- A hajócsavar zubogása!... - válaszolt a csillagász.

- Valószínűleg, Emery úr. Akiket várunk, közelednek.

William Emery tudta, milyen finomak a vadász érzékszervei - különösen a látása, a hallása és a szaglása -, s ezért egyetlen pillanatig sem kételkedett társa állításában.

A busman ismét fölkapaszkodott a partra, és mindketten elhatározták, hogy ezen a kedvező ponton fognak várni, ahonnan több mérföldnyire szemmel tarthatják a folyamot.

Fél óra telt el így, s ezt az időt még a példás türelmű William Emery is majdnem végtelennek találta. Hányszor hitte, hogy a bárka határozatlan körvonalait látja a folyamon!

Mindannyiszor csalódnia kellett.

Végül a busman következő felkiáltása dobogtatta meg hangosabban a szívét:

- Füst!

William Emery a vadász által mutatott irányban, erőlködés nélkül észrevette azt a keskeny szürke fonalat, amely a folyam medrében fölfelé kanyargott.

Nem lehetett tovább kétkedni. A hajó gyorsan haladt előre: William Emery nemsokára jól megláthatta kéményét is, amint a fekete-fehér gőzzel kevert füstgomolyokat a levegőbe okádta. A hajó legénysége erősen szíthatta a tüzet, hogy a sebességet fokozzák, s a találkozás helyét még a kitűzött napon elérhessék. A bárka még hét mérföldnyire lehetett a Morgheda zuhatagtól.

Dél volt. Mivel ott, ahol álltak, a part nem látszott alkalmasnak a kikötésre, a csillagász elhatározta, hogy visszatér a zuhatag közelébe.

Közölte szándékát a vadással, aki szó nélkül megfordult, és visszafelé lépkedett az ösvényen, amelyet az imént ő maga vágott. William Emery követte, s midőn az egyik hajlásnál megfordulva, ismét visszatekintett a hajóra, világosan látta tatján az angol lobogót.

A visszatérés a zuhataghoz gyorsabban ment, mint a kirándulás onnan. Egy órakor a csillagász és társa már csak negyedóránnyira járt a zuhatagtól.

A part itt félkör alakú kis öblöt alkotott, amelybe a gőzbárka kényelmesen befuthatott, mivel a meder még a part közelében is elég mély volt.

A hajó nem járhatott távol, bár még nem lehetett látni a part kanyarulatait s a folyamra hajló lombos fák miatt. A gép zöreje nem volt ugyan hallható, de fölhangzottak a gőzös éles füttyei, amelyek a zuhatag folytonos dübörgésén is átsivítottak. Az éles fütty időnként ismétlődött. Kétségtelen, hogy ezzel az érkezésüket akarták jelezni a zuhatag közelében. A vadász lövéssel válaszolt erre a jeladásra, s a dőrejt a partoktól visszaverődő visszhang százszorososan fölerősítette.

Végre látható lett a hajó, s annak utasai is rögtön észrevették Emeryt és társát. A csillagász által adott jelre a bárka lassan közeledett a parthoz. Alattságot dobtak ki: a busman megragadta a kötelet, s az egyik fatörzs köré csavarta.

Nemsokára magas növésű férfi ugrott ki könnyedén a partra, s egyenesen a csillagász felé tartott, miközben társai egyenként szintén partra szálltak.

William Emery a férfi elé sietve, megkérdezte:

- Everest ezredes?

- William Emery úr? - kérdezte a jövevény, felelet helyett.

A fokvárosi csillagász és cambridge-i szaktársa köszöntötték egymást, és aztán kezet is szorítottak.

- Uraim - mondta Everest ezredes -, engedjék meg, hogy bemutassam az igen tiszteletre méltó William Emery urat a fokvárosi csillagvizsgálóból; ő előzőeken szíveskedett elénk sietni a Morgheda zuhatagig.

A négy utas, aki ezalatt Everest ezredeshez közeledett, üdvözölte a fiatal csillagászt, aki viszonozta köszöntésüket, aztán az ezredes hivatalosan is bemutatta útítársait, a legtökéletesebb angol flegmával, mondván:

- Emery úr, Sir John Murray, Devonshire-ből, az ön földije; Matvej Strux úr, a pulkovai csillagvizsgálóból; Nyikolaj Palander úr Helsingforsból és Mihail Zorn úr Kijevből; három orosz tudós, akik a cár kormányát képviselik nemzetközi bizottságunkban.

3. A zuhatag megkerülése

A bemutatások megtörténvén, William Emery kijelentette, hogy mindenben az érkezetek rendelkezésére áll. Hivatali beosztásánál fogva, mint egyszerű csillagász, a szakmai rangfokozatokban mögötte állott Everest ezredesnek, az angol kormány képviselőjének, akit Matvej Strux úrral egyetemben e tudományos küldetés elnökének, fejének és vezetőjének jelöltek ki. Egyébiránt hírből ismerte az ezredest, mint kitűnő tudóst, akit a nebulárisok³ redukciói és a csillagzatok egymást fedezésének kiszámítása tettek nevezetessé. E csillagász hideg, kimért egyéniség volt, körülbelül ötven éves lehetett, s óráról órára számtanilag előre megállapított életet folytatott. Számára nem létezett véletlen, vagy előre nem látott esemény: olyan pontosságot tanúsított minden dologban, mint a csillagok, midőn a délkörön áthaladnak. El lehetett róla mondani, hogy életének minden tétét a kronométer szerint szabályozta. William Emery tudta ezt, s épp azért nem kétkedett egyetlen percre sem, hogy a várt bizottság a kitűzött napra megérkezik.

Ezenközben a fiatal csillagász azt várta, hogy az ezredes értesíteni fogja a bizottság küldetésének céljáról; Everest úr azonban hallgatott, s fiatal barátunk tapintatlanságnak tartotta volna, hogy kérdést intézzon hozzá erre vonatkozólag.

Valószínűleg nem ütött még az óra, amelyre az ezredes e közlemény megtételét előre megállapította. Hírből Sir Murrayt is ismerte Emery, tudta, hogy ez a gazdag tudós éppoly önzetlen és szenvedélyes dilettáns, mint Ross és Lord Elgin,⁴ akik hivatalos minősítés nélkül is tiszteletet szereztek nevüknek Angliában, csillagászati munkálataik által. A tudomány nagy hálával tartozott neki ama jelentékeny pénzáldozatokért, amelyeket érdekében hozott. A tiszteletre méltó úr húszezer fontot áldozott egy óriási reflektor előállítására; ez a tükrös távcső méltán vetélkedett a parson-towni teleszkóppal, amelynek a segítségével több kettős csillag elemeit meg lehetett határozni.

Sir Murray negyvenéves volt, külsejét tekintve tökéletes grand seigneur, akinek változatlan arckifejezése nem árulta el jellemét.

A három orosz tudós neve sem volt ismeretlen a fiatal csillagász előtt, személyesen azonban nem ismerte őket.

Palander és Zorn magatartásából az látszott, hogy némileg alárendeltjei Strux úrnak, amit egyébiránt az érdemtől teljesen eltekintve, a viszonyokból is könnyen meg lehetett magyarázni.

Emery az első pillanatban észrevette, hogy az angol és orosz tudomány képviselői teljesen egyenlő számban érkeztek.

³ nebuláris elmélet - *ködelmélet*: a naprendszer kialakulására vonatkozó olyan elmélet, amely szerint a Nap és a bolygók egyazon anyagfelhőből (por és/vagy gáz) ugyanazon folyamat által keletkeztek.

⁴ John Ross, angol utazó (1777-1856) valóban végzett némi csillagászati tevékenységet sarkköri felfedező útjai során. Thomas Elgin lordnak azonban semmi köze e tudományokhoz; őlordsága (1766-1841) arról nevezetes, hogy 1801-1812 közt a török uralom alatt senyvedő Görögországból számos művészeti emléket (az athéni Parthenón, az Erekhtheion, a Propülaia szobrai és építészeti elemei, domborműveit) csempészett ki, vitetett Angliába: ezek ma a British Museum legértékesebb - Görögország által visszakövetelt - darabjai közé tartoznak.

A hajó, amelyen jöttek, a „*Queen and Tzar*” elnevezést viselte, és a legénysége összesen tíz főből állt - öt angol és ugyanannyi orosz matrózból.

- Emery úr - mondta Everest ezredes a bemutatások után -, most már éppúgy ismerjük egymást, mintha Londontól kezdve idáig együtt tettük volna meg az utat. Én azon tisztelettel vagyok ön iránt, amelyre tudományos munkássága révén, fiatal kora dacára is joggal számot tarthat. Az én ajánlatomra történt, hogy az angol kormány önt is kinevezte e bizottság tagjává.

William Emery mélyen meghajolt köszönete jeléül, s azt gondolta, hogy végre valahára most meg fogja tudni ama bizonyára fontos okot, ami a tudományos expedíciót a déli földgömb e vidékeire hozta, de Everest ezredes még mindig nem adott felvilágosítást.

- Emery úr - kezdte az ezredes újra -, azt szeretném öntől kérdezni: megtett-e minden előkészületet?

- Mindent, ezredes... - válaszolt a fiatalember. - Airy úr levelében foglalt utasításomnak megfelelően egy hónapja, hogy távoztam a Fokvárosból és Lattakou állomásra siettem. Ott beszereztem mindazt, amit szükségesnek tartottam az Afrika belsejében eszközrendő kutató utunkhoz: élelmiszereket, kocsit, lovakat és busmanokat. Száz harcosból álló kíséret vár önökre Lattakouban, nagy híré és ügyes vadász parancsnoksága alatt, akit ezennel van szerencsém bemutatni Mokoum busman személyében.

- Mokoum! - kiáltott föl Everest ezredes, ha ugyan a hideg hangot, amelyet használt, fölkiáltásnak nevezhetjük. - Mokoum, a busman! Ezt a nevet ismerem...

- Ügyes és rettenthetetlen bennszülött neve az - tette hozzá Sir Murray, a vadász felé fordulva, akit az európaiak gögös magaviselete cseppet sem hozott ki sodrából.

- Mokoum, a vadász! - ismételte Emery, bemutatva a busmant.

- Busman, az ön neve jó hangzású az Egyesült Királyságban - jelentette ki Everest ezredes. - Ön barátja volt Andersonnak, és kalauza David Livingstone úrnak, aki engem barátságával tisztelt meg. Anglia köszönetet mond önnek általam, és én szerencsét kívánok Emery úrnak ahhoz, hogy karavánunk parancsnokául önt nyerte meg. Az olyan szenvedélyes vadász, mint ön, bizonyosan kedveli a szép fegyvert. Meglehetősen készletünk van, és kérem, válassza ki puskáink közül azt, amelyik leginkább elnyeri tetszését. Tudjuk, hogy jó kézben lesz.

A busman ajkán elégedett mosoly vonult végig. Az elismerés, amellyel szolgálatait a ködös Albionban fogadták, hízelgett ugyan neki, de korántsem örült ennek annyira, mint az ezredes ajánlatának a fegyverre vonatkozólag.

Válogatott szavakban fejezte ki tehát köszönetét, és kissé félre vonult, míg Emery és európai vendégei folytatták a társalgást egymás közt.

A fiatal csillagász kimerítő tájékoztatást adott mindarról, amit eddig tett, és jelentése láthatólag kielégítette az ezredest.

Most mindenekelőtt az volt a fő, hogy a lehető leggyorsabban Lattakouba jussanak, mert a karavánnak már márciusban, rögtön az esős időszak után, indulnia kellett.

- Határozza meg, ezredes - mondta Emery -, milyen úton akar elérni Lattakouba.

- Fölhajózunk az Orange folyamon és egyik mellékfolyóján, amely Lattakou mellett kanyarog el.

- Valóban ez a legrövidebb út - válaszolt a csillagász. - Csakhogy bármily kitűnő jármű legyen is az ön bárkája, a Morgheda zuhatagon mégsem lesz képes felhaladni.

- Megkerüljük a zuhatagot, Emery úr - viszonzta az ezredes. - Pár mérföldnyi szárazföldi utazás után ismét hajóra ülünk, és ha nem tévedek, a folyam egész Lattakouig hajózható, legalábbis ilyen sekélyjárátú bárka számára.

- Úgy van, ezredes, de azt hiszem, hogy a bárka súlya...

- Emery úr - vágott közbe az ezredes - a mi hajónk igazi remekmű, Leard és társa liverpooli hajógyárából. Egészen szétszedhető és ismét könnyen összerakható. Csak egy csavarkulcsra és néhány ékre van szükségük a matrózoknak, hogy elvégezhessék ezt a munkát. Hozott ön tárkocsit magával?

- Hoztam, ezredes, és tanyánk alig egy órányira van innen.

- Jól van, megkérjük a busmant, hogy hozza ide a tárkocsit. Reá rakjuk a szétszedett hajót, s a zuhatagon felül megkeressük azt a pontot, ahol ismét vízre szállhatunk.

Everest ezredes parancsait azonnal teljesítették; a busman tüstént eltűnt a rengetegben, miután előbb megígérte, hogy egy óra alatt visszajön. Távolléte alatt gyorsan kiürítették a bárkát. A hajóteher egyébként igen csekély volt. Természettani műszerekkel töltött láda, tekintélyes puska gyűjtemény Purdey-Moore edinburgh-i gyárából, tábori palackok pálinkával, néhány hordó szárított hús, utazó tarisznyák, a sátor felütésére szükséges viaszosvászon, egy gutta-percha⁵ csónak, amely összehajtva nem foglal el nagyobb helyet, mint az egyszerű takaró, néhány pokróc, tábori szerszámok stb., és végül az a legyező alakú csőrendszerű golyószóró, avagy mitrailleuse, az a még nem eléggé tökéletesített fegyver, amely azonban veszélyes lehetett az ellenségre nézve, ha esetleg kedve szottyant volna megtámadni a hajót.

A hajó összes terhét mind kihordták a partra. A gőzgép nyolc lóerejű volt és kétszázötven kilogrammot nyomott. Ezt három részre osztották, és úgy cipelték ki; ez a három rész: a kazán, a tulajdonképpeni gépszerkezet, amelyet amattól el lehetett választani és végül a csavar. Miután ezeket az alkatrészeket egymás után kiszállították, minden ponton szabadon lehetett járni a hajó belsejében.

Maga a bárka, azt a helyet leszámítva, amelyet a gépezet elfoglalt, két részre oszlott. Elöl volt a legénység tanyája, hátul pedig az ezredes és társai számára a lehetőségekhez képest kényelmesen berendezett helyiség.

Szempillantás alatt eltávolították a közfalakat, s az egész bárka tüstént egyetlen hajótörzssé vált.

A törzs hossza harmincöt lábnyira rúgott, és három részből állt, hasonlóan a Mo Robert-hez, amellyel Livingstone felhaladt a Zambézi folyamon. Galvanizált acélból készítve, egyaránt könnyű és erős volt.

William Emery valóban elbámult a munka egyszerűségén és azon a gyorsaságon, amellyel végrehajtották. Még alig telt el egy óra a bárka megérkezése óta, s a gőzös máris olyan állapotban volt, hogy kocsira lehetett rakni.

Végre megérkezett a jóformán kezdetleges, de igen szilárd szerkezetű tárkocsi. Ez a hosszú, amerikai eljárás szerint ácsolt szekér két részből állt, és a két rész közt húsz lábnyi távolság húzódott. A nehézkes alkalmatlanság nyikorogva döcögött előre vaskos tengelyein; hat bivaly húzta, amelyeket párjával fogtak a járomba, s a hajtók nyársakkal ösztökélték vontatásra őket. Kevesebb az erős kérődzők közül alig lett volna képes megmozdítani az idomtalan társze-

⁵ guttapercha - képlékeny, szigetelő hatású anyag, amelyet malaysiai eredetű növény, az ébenfafélék családjába tartozó fa kérgéből, kaucsuktejből (latex) nyernek.

keret, kivált, ha megterhelték. A hajtók ügyessége dacára kétségtelenül bennrekedt volna az első pocsolyában.

A *Queen and Tzar* legénysége azzal volt elfoglalva, hogy szabályszerűen rakja a szekérre a gőzbárkát, s a szekér mindkét részében lehető egyensúlyt teremtsen. A matrózok ügyessége e tekintetben ismeretes. A hajóteher elrendezése a szekéren gyermekjáték volt nekik. A hajó nehezebb alkatrészei közvetlenül a tengelyre súlyosodtak. Ezek között helyezték el részarányosan a ládákat, szelencéket, hordókat, s a könnyebb és törékeny tárgyakat.

Az utazók számára a néhány mérföldnyi gyaloglás csak afféle kellemes sétát jelentett.

4. Néhány szó a „méter”-ről

Az emberek elméjét minden időkben foglalkoztatta annak a változhatatlan, egyetemes mértéknek az eszméje, amelynek meghatározásához a természet maga szolgáltatja az eszközöket. Valóban nagy fontosságúnak érezték, hogy ezt az ősmértéket megtalálják, és általános használatra elfogadják.

Kétségtelen, már az őskorban is foglalkoztak ezzel az eszmével, de mind a tudomány, mind a műszerek tökéletlensége legyőzhetetlen gátja volt annak, hogy ezt a műveletet eredménnyel keresztülviassák.

A legjobb eszköz arra, hogy változhatatlan mértéket kapjanak, az volt, hogy a mértéket a földgömbhöz viszonyítsák; ennek körfogata ugyanis változhatatlan lévén, elég lett volna, ha annak egy részét matematikai pontossággal megméri, és ezt fogadják el mértékegységül.

Az ókorban e mérés alkalmazása nem sikerült. Néhány tudós véleménye szerint Arisztotelész a Szesósztrisz fáraó idejében használt egyiptomi hosszsmértéket, vagyis a stádiumot, az Egyenlítőtől az Északi Sarkig terjedő ívet százszázrészének tekintette. Eratoszthenész a Ptolemaioszok⁶ idejében megközelítőleg kiszámította egy fok értékét a Nilus hosszában, Syena és Alexandria között. De sem nekik, sem később Poszeidonosznak és Ptolemaiosznak nem sikerült teljes pontosságot elérni hasonló számos műveleteiknél. Nem sokkal több sikerrel dicsekedhettek követőik sem.

Franciaországban legelőször Picard⁷ kezdte meg a talajmérésnél használt módszerek rendezését 1669-ben, meghatározván az ég- és föld-ívet hosszát Párizs és Amiens között; e mérés eredménye egy fok értékét 57,060 toise-ban⁸ állapította meg.

Picard felmérését Jean Dominique Cassini és Lahire 1683-1718-ban Dünkirchenig és Collioure-ig folytatták. E műveleteket 1739-ben Cesar Francois Cassini⁹ és Lacaille¹⁰ Dünkirchentől Perpignanig rektifikálták. Végre Méchain¹¹ e délköri ívet hosszának felmérését Barcelonáig terjesztette ki. Méchain halála után Arago¹² és Biot¹³ kezdték meg újra a délköri méréseket

⁶ Eratoszthenész - kürénéai geográfus és polihisztor (Kr. E. 276-195), III. Ptolemaiosz Euergetész kinevezte az alexandriai könyvtár igazgatójának (Kr. e. 235; Ptolemaioszok, makedón származású egyiptomi uralkodócsalád; egyikük, Klaudiosz Ptolemaiosz (Kr. u. 90-168), az ókor legnevesebb csillagásza, matematikus és földrajztudós, a geocentrikus világgép alkotója.

⁷ Jean Picard - tudós asztronómus (1620-1682), apát, a földmérés egyik úttörője.

⁸ toise - öl, régi hosszsmérték, 1 m 949 mm.

⁹ Cassini - olasz eredetű híres csillagász család; Jean-Dominique Cassini (1625-1712) a párizsi csillagvizsgáló alapítója; César-Fromyors (1714-1784), szintén neves asztronómus és térképész.

¹⁰ Lacaille, Nicoles-Louis de - kiváló francia matematikus (1713-1762).

¹¹ Méchain, Pierre François-André - francia csillagász (1744-1804), nemcsak arról nevezetes, hogy fontos méréseket végzett Cassini és Lagendre társaságában, hanem több bolygót is fölfedezett.

¹² Arago, François - francia csillagász fizikus és politikus (1786-1853), Biot-val együtt lemérte a földi délkör ívhosszúságát (1806); az optikában alkalmazta a hullámelméletet; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja; eltörölte a rabszolgaságot a francia gyarmatokon.

Franciaországban. Ez a két tudós a Baleári-szigetekig terjesztette ki a méréseket. Az ívezet ekkor Dünkirchentől Formenteráig terjedt; e szigetet közepén metszi keresztül a 45. párhuzamos kör, amely az Egyenlítőtől és Sarktól épp egyenlő távolságra fekszik, minek folytán szükségtelemmé vált tekintettel lenni a Földnek a sarkoknál megállapított behorpadásaira.

E mérték szerint Franciaországra nézve 57,025 toise volt egy fok ívezetének a középértéke.

Látjuk, hogy eddig kizárólag francia tudósok foglalkoztak e kényes feladat megfejtésével. Ugyancsak a francia Alkotmányos gyűlés volt az, mely 1790-ben Talleyrand¹⁴ indítványára rendeletet bocsátott ki, amellyel megbízta a tudományos Akadémiát, hogy változhatatlan mintamértékkel állapítsa meg a hossz-, ür- és súlymértékeket. Ekkor történt, hogy a Borda,¹⁵ Lagrange, Laplace, Morge és Condorcet fényes aláírásaival ellátott jelentés a délköri quadránsnak tízmilliomod részét állapította meg a hosszsmérték alapjául, a súlymértékre pedig a lepárolt víz súlyát vette kiindulási pontul, s mindkettőt, valamennyi mérték könnyebb mérhetővé és használhatósága szempontjából, tizedes rendszer szerint osztotta föl.

Később a Földnek több pontján is végeztek fölméréseket, hogy egy-egy hosszúsági fok értékét pontosan megállapíthassák, mert a Föld nem szphaeroid, hanem ellipszoid, s a több ponton végzett méretek alapján a Föld behorpadásának arányai is meghatározhatók lettek.

1736-ban Maupertuis,¹⁶ Clairaut, Camus, Lemonnier, Outhier és a svéd Celsius Lappföldön mérték föl több északi fokot, s 57,419 toise-ban állapították meg egy fok hosszúságát.

1745-ben La Condamine,¹⁷ Bouguer és Godin, Antonio és Juan Ulloa közreműködésével 56,737 toise-ban állapították meg egy fok hosszúságát Peruban.

1752-ben Lacaille a Jóreménység foknál 57,037 toise eredményre jutott.

¹³ Biot, Jean-Baptiste - francia fizikus (1774-1862), többek közt gáztannal is foglalkozott; felismerte a meteoritok égi eredetét (1803), stb.

¹⁴ Talleyrand, Charles-Maurice de - francia politikus (1754-1838), Antun püspökeként fölesküdt a francia forradalom alkotmányára, aztán lemondott; a királyság bukása után Amerikában élt, 1795-ben tért haza, segítette Napóleont a direktórium megbuktatásában, külügyminiszter lett, de 1808-tól már titkos tárgyalásokat folytatott a császár ellenfeleivel, 1814-ben ő javasolta Napoleon lemondását, 1815-ben szerepet játszott XVIII. Lajos trónrajuttatásában, majd 1830-ban Lajos-Fülöp trónralépését támogatta; kora legkiválóbb, de erkölcsileg egyáltalán nem kifogástalan diplomatájának tartották.

¹⁵ Borda, Jean-Charles - francia matematikus és tengerész (1733-1799); Lagrange, Joseph-Louis (1736-1813) torinói születésű francia földrajztudós; Laplace, Pierre-Simon, márki (1749-1827), híres francia matematikus és csillagász, minden idők egyik legnagyobb tudósa; Condorcet, Antoine-Nicolas de (1743-1794), francia filozófus, matematikus, enciklopedista, a francia forradalom idején börtönbe vetették, ahol megmérgezte magát.

¹⁶ Maupertuis, Pierre-Louis de (1698-1759) francia természettudós és matematikus; Clairaut, Alexis-Claude (1719-1765), francia matematikus, már tizenhét éves korában a tudományos akadémia tagja; Camus, Charles-Étienne-Louis (1699-1768), francia matematikus; Lemonnier, Pierre (1676-1757), francia csillagász; Celsius, Anders (1701-1744) svéd fizikus, csillagász és utazó; ő osztotta be a hőmérő fagypontja és forrpointja közti távolságot száz egyenlő részre (Celsius hőmérő).

¹⁷ La Condamine, Charles-Marie de (1701-1774), francia tudós, egyike azoknak, akik megmérték az egyenlítő hosszát; Bouguer, Pierre (1698-1758) francia matematikus; Godin, Louis (1704-1760), francia csillagász, La Condamine munkatársa; az Ulloa-fivérek spanyol utazók voltak, a lexikon csak Antonio Ulloa adatait ismerteti (1716-1795).

1754-ben Mairan és Buscovitch¹⁸ 56,973 toise-ban állapították meg egy fok értékét Róma és Rimini között, és 1762-1763-ban Beccaria Piemontban 57,648 toise-ban állapodott meg.

1768-ban Masort és Dixon¹⁹ észak-amerikai csillagászok, Maryland és Pennsylvania határán 56,888 toise eredményre jutottak.

Ez óta, a tizenkilencedik század folyamában, több délköri fokot mértek meg Bengáliában, Kelet-Indiában, Piemontban, Finnországban és Kurlandban, stb. Az angolok és oroszok azonban még csekély mértékben foglalkoztak e kényes feladattal, s legjelentékenyebb e fajta kísérletük az volt, midőn Roy vezérőrnagy 1784-ben megkísérelte összhangba hozni a francia mérések eredményeit az angol mérésekkel.

A fentebb említett mérésekből már következtetni lehetett, hogy a középhosszúság 57,000 toise-ban, vagyis 25 régi francia lieue-ben állapítható meg; ha most ezzel az értékkel a Földgömb 360 fokát megszorozzuk, a Föld kerülete 9000 lieue-ben²⁰ határozható meg.

De a fentebbiekből kitűnik az is, hogy a külön személyek által, más-más ponton eszközölt mérések eredményei nem teljesen összhangzanak egymással.

Mindemellett az 57,000 toise középhosszúságot mégis elfogadták a méter kiindulási pontjául, és ennek megfelelően a méter hosszát 0,513074 toise-ban, vagyis 3 láb 11 vonal és egy vonalnak 296 ezredrészében állapították meg.

Ez a szám a valóságban némiképp csekély. Újabb számítások ugyanis, amelyek szerint a Föld behorpadása a sarkoknál nem 1/354, hanem 1/299, a délkör hosszúságát nem tíz millió, hanem 10 millió 856 méterben állapították meg.

Ez a 856 méternyi különbség tíz milliónál igen lényegtelen ugyan, de mégis, hogy számtanilag pontosan beszélhessünk, azt kell mondanunk, hogy a méter nem éppen tízmilliomod része a délkör hosszúságának.

A számítási hiba legalábbis 1/20000 vonal.

Az így megállapított métert azonban nem minden polgáriasult nemzet fogadta el mértékegységnek.

Belgium, Spanyolország, Piemonte, Görögország, Hollandia, a régi spanyol gyarmatok, Új-Granada és Costa-Rica dél-amerikai köztársaságok rögtön elfogadták; de dacára annak, hogy a métermérték előnye minden más mértékkel szemben kétségtelenül bebizonyult, Anglia még ma is vonakodik elfogadni.

Valószínű, hogy a tizennyolcadik század vége felé kitört politikai viszályok nélkül minden polgáriasult nép elfogadta volna a méterrendszert.

Midőn a francia Alkotmányos Gyűlés a fentebb említett rendeletet kibocsátotta, egyszersmind fölhívta a Royal Society tudósait is, hogy csatlakozzanak a francia szaktudósok törekvéseihez. Akkor az volt a kérdés, hogy a méterrendszer alapjául az egyszerű másodpercinga hosszúságát, vagy a Föld egyik legnagyobb körének egy töredékét vegyék-e mértékegységnek? A zavaros politikai viszonyok azonban megakadályozták a tervezett egyesülést.

¹⁸ Mairan, Jean-Jacques de (1618-1771), francia fizikus és földrajztudós; Buscovitch-ról nincs adat.

¹⁹ Dixon, George (1755-1800) angol utazó, Cook útítársa; Masort neve nem szerepel a Larousse enciklopédiájában.

²⁰ lieue - mérföld, új francia mérföld (4 km) és francia tengeri mérföld (5556 m).

Csak 1854-ben történt, hogy a ködös Albion -, látván, milyen nagy hírverést csapnak a méterrendszer mellett a tudóstársaságok és a kereskedelmi társulatok a művelt világ minden részében - végre elhatározta e mértékrendszer behozatalát.

Az angol kormány azonban titkolni akarta ezt az elhatározását, legalább addig, amíg angol tudósok által végzett mérések folytán lehetséges lesz egy fok értékének pontosabb meghatározása. Egyúttal úgy gondolkodott, hogy e tekintetben érintkezésbe kell lépnie az orosz kormánnyal, amely szintén hajlandónak mutatkozott a méterrendszer átvételére.

Így jött létre a három angol és három orosz tudósból alakított tudományos bizottság, amelynek tagjai Anglia részéről Everest ezredes, Sir John Murray és William Emery; Oroszországról pedig Matvej Strux, Nyikolaj Palander és Mihail Zorn lettek.

A nemzetközi bizottság Londonban jött össze, és úgy döntött, hogy mindenekelőtt a déli földtekén kell eszközölni a délkör ívezetének fölmérését. Ezután az északi féltekén kell megismételni a mérést, és remélték, hogy e kettős fölmérés eredményéből pontosan meghatározhatják azt az értéket, amely alapjául szolgálhat a mérték átalakítási munkálatoknak. Hátra volt még a választás, a déli féltekén fekvő angol birtokok között.

Angliának e vidéken fekvő birtokai: a Fokgyarmat, Ausztrália és Új-Zéland. Ez a két utóbbi Európának ellenlábasa lévén, a tudósokat hosszadalmas utazásra kényszeríthette volna, s ezen kívül a maorik és ausztráliai bennszülöttek, kik meghódítóikkal folytonos harcban élnek, megnehezítették volna a bizottság működését.

A Fokgyarmat ezzel szemben a következő kézzelfogható előnyöket kínálta föl:

1. Az európai Oroszország jelentékeny részével azonos szélességi fok alatt fekszik, s ha egy délköri ívezet Dél-Afrikában felmérhetett, a második mérést a cár birodalmában lehetett végezni, a műveletek teljes titokban tartása mellett.
2. Az odautazás aránylag nem volt hosszú és gyorsan megtörténhetett.
3. Az angol és orosz tudósoknak igen kedvező alkalom volna az, hogy Lacaille francia tudós munkálatait helyesbíthessék; nem ugyanazon a ponton működnének, ahol ez a tudós végezte méréseit, és meggyőződhetnének arról is, vajon helyesen állapította-e meg 57,037 toise-ban egy délköri fok hosszúságának értékét a Jóreménység foka körül?

Mindez okoknál fogva tehát határozatot hoztak, hogy a méréseket a Fokgyarmatokban kell végezni.

Az illető kormányok föltétlenül helyeselték a bizottság elhatározását. Jelentékeny hitelt nyitottak számára. A háromszögméréshez szükséges műszereket mind két példányban szerezték be, és William Emery urat felszólították, hogy tegyen meg minden szükséges előkészületet Dél-Afrika belsejének kikutatására. Az angol haditengerészet *Augusta* nevű fregattja parancsot kapott, hogy a bizottság tagjait szállítsa rendeltetésük helyére, az Orange folyó torkolatához.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a tudomány érdeke mellett, a nemzeti féltékenység is nem kis mértékben működött közre a bizottság kialakításában. Arról volt szó, hogy a Franciaországban megállapított érték-kiszámításokat rektifikálják, túlhaladják pontosságban a legjelesebb csillagászok munkálatait, ebben a csaknem teljesen ismeretlen országban. A bizottság tagjai úgy döntöttek: mindent, még életüket is kockáztatják abból a célból, hogy a tudománynak eredményt, saját nemzetüknek pedig dicsőséget szerezhessenek.

Ezért várakozott William Emery *1854 január végén*, az Orange folyó partjain, a Morgheda zuhatagnál.

5. Egy hottentotta mezőváros

Az utazás gyorsan folyt le a felső folyamon. Az idő esősre változott, de a kényelmes kajútban elhelyezett utasok mit sem szenvedtek az ez időszakban szokásos záporok miatt. A *Queen and Tzar* gyorsan haladt az árral szemben. Sem sekély helyeket, sem rohanó eséseket nem talált útjában, s a folyam hömpölygése nem bizonyult elégnek arra, hogy akadályozhassa sebes haladását.

Az Orange-folyó partjai folyvást tündéri szépségű látványt nyújtottak, s a zöld lomboszatok között a madaraknak valóságos csodavilága tanyázott. Itt-ott a proteaceák családjába tartozó facsoportok szegélyezték a partokat, s e fák közül különösképp kitűnt a „wagenboom” vöröses, márványozott fájával és halványsárga, széles szirmú virágaival, továbbá a „zwartebast” fekete héjával, s a „karrees” sötét lomboszatával. A folyam partjait mindenütt óriási szomorú-fűzek árnyalták be. Itt-ott nagy tisztások mutatkoztak; a tisztások körül fekvő ligeteket a coloquinták számtalan példányai alkották, közben „cukorbokrok”-kal, amely méztartalmú proteákon egy apró madárfaj, a hollandus gyarmatosok nyelvén a „suikervogel” (cukormadár) egész raja nyüzsgött, fülgyönyörködtető csicsérgéssel. A madárvilág különösen gazdag színváltozatokban pompázott.

A busman figyelmeztette erre Sir Murrayt, aki különösképp kedvelte a madarakat.

Az angol és a bennszülött vadász között csakhamar benső viszony fejlődött ki. Everest ezredes pedig állta a szavát, és Mokoumnak egy kitűnő Pauly-szerkezetű puskát ajándékozott.

Szükségtelen leírnunk a busman örömét, midőn e kitűnő fegyvert megkapta és kipróbálta.

A két vadász, Sir Murray és Mokoum, csakhamar igen jól összebarátkozott.

Sir Murray, kitűnő tudós léte, Ó-Kaledónia legjelesebb „foxhunter”-ei közé tartozott. A szeme valósággal ragyogott, midőn Mokoum a kérődzők osztályához tartozó vadakat mutatott neki a rengetegben.

Itt jókora zsiráfcsoporthoz legelészett, amott hat láb magas bivalyok cammogtak, csigaszerűen csavarodó fekete szarvakkal, majd fékezhetetlen, sörényes farkú gnúk, továbbá egész nyáj kaamák vonultak, a dāmvaadnak az a nagyobb testű fajtája, amelynek a szarvai fenyegető háromszöget alkotnak, s végül mindenütt, mind a rengeteg sűrűjében, mind a ligetekben, az antilopok számtalan fajtája szökdécselt, amelyektől Dél-Afrika belseje úgyszólván nyüzsgött - mint aminők az öszvérzerge, a közönséges zerge, a szökőkecske, stb.

Nem elég-e ennyi a vadász szenvedélyének felizgatására? S hasonlíthatók-e a skóciai Felföld rókavadászatai egy Cumming, Anderson és Baldwin vadász hóstetteihez?

Sir Murray társai kevésbé lelkesültek ettől a páratlan vadbőségtől.

William Emery figyelemmel kísérte társait, és igyekezett kitalálni, mi rejlik hideg, közönyös külsejük alatt.

Everest ezredes és Strux, mint afféle meglelt korú tudósok, mindketten egyformán tartózkodó és formásokhoz ragaszkodó, udvarias férfiúnak látszottak. Kimért lassúsággal társalogtak, és minden reggel úgy tetszett, mintha először találkoztak volna az életben. Semmi jel nem vallott arra, hogy kettejük közt valaha bizalmasabb viszony fejlődhetik.

Kétségtelen, hogy két, egymás közelébe került jéghegy között végül is vonzódás fejlődik ki; de két olyan tudós között, akik ugyanazon tudományban magas polcon állnak, minden közeledés lehetetlen.

Nyikolaj Palander ötvenöt éves volt, egyike az olyan embertípusnak, aki sohasem volt fiatal, de soha nem is vénül meg. A helsingforsi tudós, aki folytonosan elmerült számításaiba, kitűnően működő szerkezet lehetett, de nem is volt egyéb afféle bonyolult masinánál; azt lehetett volna mondani, hogy egyetemes számológép. A bizottság e tagja könnyűszerrel elvégzett fejből akár ötszámjegyű tényezőből álló szorzási műveletet is, tehát hasonlított a Mondeaux nevezetű csudagyermekhez, csak hogy ötvenvalahány éves kiadásban.

Mihail Zorn, korára, vérmérsékletére és jó kedélyére nézve legközelebb állott William Emery úrhoz: ám szeretetreméltó tulajdonságai mellett is kitűnő csillagász hírében állt, és jelenős fölfedezéseivel alapította meg jó hangzású nevét a tudományos világban. A kijevi csillagvizsgálóban az Androméda-köd képleteinek fölfedezésével egész Európában ismeretessé tette a nevét. Kétségbevonhatatlan érdemeit még fokozta szerény magatartása, amelyet annyira a túlzásba vitt, hogy soha nem igyekezett előtérbe állítani saját személyét.

William Emery és Mihail Zorn egyénisége tehát igencsak alkalmasnak bizonyult arra, hogy kettőjük közt barátságos viszony fejlődjék; egyforma természetük és ízlésük, valamint fiatalságuk is természetszerűen közelebb hozta egymáshoz szívüket.

Ez a két tudós többet is társalgott egymással. Everest és Strux hideg udvariasságot tanúsított egymás iránt, Palander pedig állandóan gyökvonásokkal foglalkozott, s az Orange-folyam táj szépségei egyetlen pillanatra se bilincselték le figyelmét. Sir Murray pedig, Mokoum társaságában, vadászhekatombákról álmodozott.

Az Orange-folyamon fölfelé utazás alatt semmi figyelemre méltó dolog nem történt.

Néha úgy tetszett, hogy a kétfelől emelkedő meredek gránitsziklák egészen elzárják a kanyargós folyamot, majd a vízben képződött, már ősbozóttal benőtt szigetek tették kérdésessé, hogy melyik utat kell választania a gőzösnek; a busman azonban mindig megtalálta az igazi utat, s a kormányosnak egyszer sem kellett megbánnia, hogy utasításait követte. A gőzös négy nap alatt futotta meg azt a kétszáznegyven mérföldnyi távolságot, amely a Morgheda zuhatagot elválasztja a Kuruman mellékfolyó torkolatától.

A tudósoknak ezen a mellékfolyón kellett fölfelé haladniuk, Lattakou városig. Az Orange, negyven lieue távolságra a Morgheda zuhatag fölött, hirtelen kanyarodik, s nyugatról kelet felé tartó folyását megváltoztatván, délkelet felé fordul, majd átmetszi ama hegyes szögletet, amelyet az északi Fokgyarmat itt alkot. Ettől a ponttól kezdve északnyugatnak fordul, és háromszáz mérfölddel feljebb Transvaal Köztársaság erdős vidékein tűnik el.

A *Queen and Tzar február ötödikén* reggel érkezett Klaarwater állomáshoz, amely mellett a Kuruman az Orange folyóba szakad.

Everest ezredes egyetlen pillanatot sem akart veszíteni; elhaladtak tehát a néhány kunyhóból álló hottentotta falu mellett, s a bárka csavarja most már a mellékfolyamnak a folytonos zápor miatt zavaros habjait csapdosta.

A folyam rendkívüli sebességét, mint ezt a kis gőzös utasai észlelték, medrének sajátos tulajdonsága okozza. A keletkezésénél igencsak széles Kuruman, a nap forró sugarainak hatása miatt, további folyásában sokat veszít vízbőségéből az elpárolgás miatt, de az esős időszakban, a Moszkhona mellékfolyamának vizével egyesülve megárad, s mélysége és gyorsasága igencsak növekszik. A kazán tüzeit tehát hatalmasan kellett szítani, hogy a gőzös óránként hárommérföldnyi sebességgel haladhasson fölfelé a Kuruman-folyamon.

Utazás közben a busman nagyszámú víziló csoportra figyelmeztette a tudósokat. Ezek a nehézkes állatok - a hollandi gyarmatosok „tengeri tehenek”-nek nevezik -, nem igen voltak jó hangulatban.

A csavar folytonos moraja megrémítette őket; valószínű; hogy a gőzöst valami szörnyetegnek tartották, amelytől óvakodniuk kell. A hajó fegyvertára valóban végzetessé is tehetné volna a támadást rájuk nézve.

Sir Murray ugyan szívesen kipróbálta volna robbanógolyóinak a hatását, de Mokoum biztosította, hogy az északi vizeken elég alkalma lesz erre, s a szenvedélyes vadász meg is nyugodott ebben.

A Kuruman torkolatától Lattakouig százötven mérföldnyi távolság van, s a gőzös ezt az utat ötven óra alatt futotta meg. *Február 7-én* reggel három órakor érkeztek az állomáshoz.

Mihelyt a bárkát kötelekkel a parthoz erősítették, komoly tekintetű, ötvenéves férfiú jött a födélzetre, és kezet nyújtott William Emerynek, aki a következő szavakkal mutatta be őt:

- Tisztelendő Thomas Dale úr, a londoni misszió társulattól, a Lattakou állomás igazgatója.

Lattakou mezőváros a legtávolabbi térítő állomás észak felé. A város két részre, Ó- és Új-Lattakoura oszlik. Az óvárosnak, amely most csaknem teljesen néptelen, még e század elején is tizenkétezer lakosa volt, akiknek legnagyobb része azóta kivándorolt északnyugat felé. Ezt a régi várost helyettesíti az új, amely amattól nem messze, valaha akácokkal teljesen benőtt térségen emelkedik.

Ez az új város, ahová utasaink a tisztelendő misszionárius vezetése alatt igyekeztek, mintegy negyven házból állott, és lakosainak száma hatezer lehetett, akik mind a becsuána törzshöz tartoztak.

Ugyanebben a városban tartózkodott 1840-ben David Livingstone is három hónapig, mielőtt a Zambézi folyam mentén tett első expedícióját megkezdte.

Ez volt az az utazás, amely e kitűnő férfiút arra indította, hogy később egész Közép-Afrikán át, a loandai öböltől kezdve Kilmane kikötőig előrenyomuljon; ez utóbbi város már a Mozambique partjain van.

Új-Lattakouba érkezve, Everest ezredes dr. Livingstone egy levelét kézbesítette a misszió igazgatójának, és talán szükségtelen mondanunk, hogy e levél a legmelegebben ajánlotta Thomas Dale úr barátságába az angol-orosz nemzetközi bizottság tagjait.

Thomas Dale figyelmesen átolvasta a levelet, s aztán visszaadta Everest ezredesnek, azzal a megjegyzéssel, hogy utazása közben a tartomány belsejében még hasznát veheti, mert Livingstone nevét Afrika e részében mindenütt tisztelik és becsülik.

A bizottság tagjait a misszió épületében szállásolták el. Az épület jókora dombon emelkedett, és áttörhetetlen eleven sövény lógta körül.

A tudósok kényelmesebben berendezkedhettek ebben az épületben, mintha a becsuának kunyhóiban szálltak volna meg. Nem azért, mintha ezek a lakások is teljesen rendben nem lettek volna; ellenkezőleg. A bennszülöttek házainak agyagból simára dömöckölt padlóján a szennynek nyoma sem látszott, a szalmafedelek vízhatlanok voltak - de mindezek dacára ezek a házak mégis inkább csak kunyhóknak tekinthetők, amelyeken egyetlen, kör alakú nyílás volt a bejárat.

Ezekben a kunyhókban nem lehetett volna elkerülni a közvetlen érintkezést a bennszülöttekkel, tudósaink pedig nemigen vágyakoztak erre.

A lattakoui törzs főnöke, Moulibahan kötelességének tartotta, hogy tisztelegjen az európaiaknál, és üdvözlje őket.

Moulibahan erőteljes, szép férfi volt, és arcát nem csúfította el a négerek vastag ajka és lapos orra; öltözete nagy gonddal összeillesztett bőrdarabokból készült köpenyből, és a szokásos „pukojé” nevű előkötenyből állt. Fejét bőrsipka, lábát pedig ökörbőrből készült bocskor fődte, s míg karját elefántcsontkar-perecek ékítették, fülében négy hüvelyk hosszú rézrúd lógott, amely ékszert és talizmánt is jelentett egyszersmind. Sipkáján antilopfarok fityegett. Vadászbotjának végét strucc tollbokrétá díszítette.

A főnök bőrének természetes színét lehetetlen volt megállapítani ama vastag olajréteg miatt, amellyel tetőtől talpig bemázolták. Néhány bemetszés, amelynek a hegei láthatók voltak a combján, jelezte elejtett ellenségei számát.

A főnök, aki legalábbis volt olyan komoly egyéniség, mint Matvej Strux, odajárulván az európaiakhoz, egymás után orron fogta őket.

Az oroszok komoly ábrázattal tűrték ezt a megpróbáltatást, az angolok azonban némileg vonakodtak. Pedig ez, afrikai szokás szerint, afféle udvariassági kötelességnek számított a vendégek irányában, és záloga volt a bennszülöttek határtalan vendégszeretetének.

E bizarr szertartás befejeztével Moulibahan visszavonult, anélkül, hogy egyetlen szót is intézett volna a jövevényekhez.

- No, most naturalizált becsuánok vagyunk - mondta Everest ezredes.

- Dolgozzunk, uraim! Egyetlen napot, egyetlen percet sem szabad elmulasztanunk művelteinkkel... - fűzte hozzá Matvej Strux.

Valóban, egyetlen perc sem múlt el haszontalanul, de a bizottság március előtt mégsem állt útra készen, annyiféle előkészület kell az ily hosszú és veszedelmes utazáshoz.

Egyébiránt Everest ezredes eleve is márciusra határozta el indulásukat. Ugyanis ebben az időben szűnik meg az esős évszak, s a föld hasadékaiban található víz gyakran megbecsülhetetlen szolgálatot tehetett az utasoknak.

Az indulás napjául *március 2-át* tűzték ki.

Ezen a napon, Mokoum parancsnoksága alatt, az egész karaván útra készen állott. A tudósok elbúcsúztak a misszió tagjaitól, s reggel hét órakor elhagyták Lattakout.

- Hová megyünk, ezredes? - kérdezte William Emery abban a percben, amidőn a karaván a város utolsó háza mellett elhaladt.

- Egyenesen előre, Emery úr - válaszolt az ezredes. - Míg alkalmas helyet találunk a bázis felállítására.

Nyolc órakor túljutott a karaván ama lapos, törpe fákkal benőtt dombokon, amelyek Lattakou városát környékezik.

Közvetlenül ezután a vadon kezdődött, veszélyeivel, fáradalmaival és véletleneivel.

6.

Melyben tüzetesebben megismerkednek egymással

A busman parancsnoksága alá rendelt kíséret száz főből állott. A bennszülöttek kivétel nélkül szelíd, munkás, kevésbé ingerlékeny és nagy fáradtság elviselésére képes férfiak voltak.

A misszió megalapítása előtt a bennszülöttek jelleme merőben ellentétes volt, akkor alattomosak, hazugok, vendégszeretetet nem ismerők voltak, s egyetlen foglalkozásuk a rablás és fosztogatás volt, amit rendszerint ellenségeik alvása közben hajtottak végre, s az ilyen alkalmakkor általában irtalom nélkül le is mészárolták őket.

A misszionáriusok részben megjavították ugyan a bennszülöttek erkölceit, de azért a becsuánok még ma is többé-kevésbé telepítvényfosztogatók és lótolvajak.

Tíz kocsiból állt a vállalat társzekér csapata. Hasonlítottak ahhoz, amelyre a Morgheda zuhagainál a gőzöst felrakták. E batárok közül négyet, amelyeket mozgó házaknak lehetett tekinteni, az európai utasok éjjeli tanyájának rendeztek be. Ily módon megtakarították a sátorverésre szükséges időt azokon a helyeken, ahol megálltak pihenni.

E batárok egyikét Everest és két honfitársa, a másikat pedig az orosz tudósok számára rendezték be a legnagyobb kényelemmel; másik két kocsiiban lakott az öt angol, és ugyanannyi orosz matróz, nemzetiségük szerint külön-külön.

Szükségtelen talán említenünk, hogy az alkatrészeire szétszedett gőzös, egy másik tárkocsira felrakva, szintén mindenüvé követte az utasokat az afrikai vadonban.

A szárazföld e részében igen sok a tó, és valószínű volt, hogy a bizottság által követett irányban is akad majd ilyen állóvíz, s ez esetben a gőzös fontos szolgálatokat tehetett a tudósoknak.

A többi kocsira a műszereket, az élelmiszereket, az utasok poggyászát, fegyver- és lőszerkészletét, a háromszögméréshez szükséges eszközöket, pl. jelzőpóznákat, tükörlámpákat, stb., s végül a kíséret holmijait rakták fel.

A bennszülöttek eleségéül leginkább antilop-, bivaly és elefánthús szolgált, ami, hosszú szeletekre metszve, és a napon vagy lassú tűz mellett megszáritva, hónapokig sem romlik meg. A hússzáritásnak e módja szerint megkímélik a sót, s azért gyakran alkalmazzák olyan vidékeken, ahol az európaiak ezen általános fűszere hiányzik.

A kenyeret a bennszülöttek különféle gyümölccsel és gyökerekkel, földi mandulával, néhány mesembrianthemum hagymájával, fügével, gesztenyével s a zanikfa belével pótolták, mely „kaffer-kenyér” néven ismeretes.

Élelmiszereket az úton mindenütt bőven találtak. A friss hússzükségletet a bennszülötteknek is vadászat útján kellett beszerezniük, s a becsuánok ügyes vadászok is voltak aloéból készített íjaikkal és hosszú kopjaikkal.

Minden szekér elé hat ökröt fogtak be, bivalybőrből készült hámban.

Így ellátva, e kezdetleges társzekerek bátran dacolhattak a meredekkel és a kátyúkkal, s lassan ugyan, de biztosan haladtak előre nehéz kerekeiken.

Maguknak az európai utasoknak voltak olyan apró, fekete vagy szürke színű lovaik, aminőket Dél-Amerikából szállítottak a Fokgyarmatokba, s amelyeket szelídségük és bátorságuk miatt nagyra becsülnék ott.

A négylábú kíséretet hat darab szelídített quagga, e gömbölyű alakú, gyors lábú számárfaj egészítette ki, melynek ordítása az ebugatáshoz hasonlít. Ezeknek az állatoknak a rendeltetése az volt, hogy tovább szállítsák a mérnöki eszközöket a nehézkes szekerek számára járhatatlan vidéken is.

Mokoum gyönyörű állaton lovagolt, melyet Sir Murray a szakértő teljes gyönyörűségével vizsgált. Ez a paripa zebra volt, barna keresztesíkokkal; hasonlíthatatlan szépségű állat, mely kényesen táncolt gazdája alatt. Bizalmatlan és természetből fogva szilaj véralkata miatt más halandót bizonyára nem tűrt volna meg a hátán Mokoum kivételével, aki őt ilyen célra személyesen tanította be.

Néhány eb abból a félvad fajból, amelyet nem egészen helyesen neveznek „vadászhiénák”-nak, kullogott még a karaván után. Ezek a kutya alakjukkal és hosszú fülükkel az európai vizslára emlékeztettek.

Így festett hát a karaván, mely az említett nap reggelén a dél-afrikai vadon felé vette útját.

Az ökrök, amelyeket a „jamboc” ösztökelte és igazgatott, lassan lépkedtek előre, s a halmok oldalán haladó hosszú menet valóban érdekes látványt nyújtott.

Hová igyekezett ez a karaván, miután Lattakouból távozott?

- Egyenesen előre! - mondta Everest ezredes.

Valóban, csakis egyenesen előre mentek, mert ebben a pillanatban még sem az ezredes, sem Matvej Strux nem tudott volna határozott irányt szabni a karaván útjának. Mindenekelőtt rendkívül nagy kiterjedésű s egyenletes talajú síkságot kellett találniuk, amelyen megvethessék az alapját ama háromszöghálózatnak, amellyel Dél-Afrika földjét többfoknyi területen fölmérni akarták.

Everest ezredes tudatta ezt a vezető busmannel. A tudósok sajátos nyelvén kezdett beszélni háromszögekről, alapról, délkörről és zenitről stb. Mokoum néhány percig beszélni hagyta, aztán türelmetlen mozdulattal közbe vágván, így szólt:

- Ezredes, én mit sem értek az ön háromszögeiből és délköreiből. Általában véve nem értem, mit keres ön az afrikai vadonban, de ez végtére is az ön dolga! Engem csak az érdekel, hogy mit kíván tőlem? Azt, hogy egy szép, nagy és egyenletes talajú síkságra vezesse? Jól van, odavezetem önöket.

És Mokoum parancsára a karaván délnyugat felé fordult. Ez az irány kissé visszavezette őket Lattakou felé, vagyis a Kuruman hajkaitól öntözött vidékre. A busman azt hitte, hogy e folyam mentén találni fog olyan síkot, amely az ezredes céljainak megfelel.

Ettől a naptól kezdve Mokoum folytonosan a menet élén járt. Sir Murray folyvást mellette maradt, és a koronként felhangzó dörrenés gyakran értesítette társait, hogy a tudós Nimród ismét pecsenyét szerzett a konyhára.

Everest ezredes, egészen gondolataiba merülve, lovára bízta magát, s a vadon vidéken végrehajtandó vállalkozás következményeivel foglalkozott, amelyek nem kevés gondot okoztak neki.

Matvej Strux, a talaj minőségéhez képest hol gyalog, hol meg lovon utazott, de szintén ritkán nyitotta szóra ajkát.

Palander, a lehető legrosszabb lovas, leginkább gyalogolt, vagy a kocsiban elnyújtózva a magasabb mennyiségű szövetvényes leszármaztatásaiba mélyedt.

William Emery és Mihail Zorn éjjel külön kocsiban aludt ugyan, de nappal rendszerint egymás közelében ügettek. Kapcsolatuk napról napra szívélyesebb lett, s az utazás eseményei még szorosabbra fűzték barátságukat.

Kedélyes társalgás, gyakran érdekes vitatkozás közben sokszor eltávolodtak a karavántól, és hol előre lovagoltak néhány mérföldre, hol pedig elmaradtak tőle. És milyen nagy élvezettel beszéltek mindenről, csak a tudományról nem! Egészen megfedkeztek a számokról, feladványokról és észleletekről. Nem komoly csillagászok voltak többé, hanem vidám, kedélyes ifjak, akiknek a szívük is repesett örömeiben, hogy az erdőkben barangolhatnak, s az illatos szabad levegőt szívhatják.

Kacagtak!

Úgy van, kacagtak, és pedig olyan jóízűen, mint akármelyik közönséges halandó, s nem mint afféle komor tudorok, akiknek rendes társasága a bolygók és más egyéb égi csillagzatok. Kacagásukhoz ugyan semmi köze se volt a tudománynak, de azért nem egyszer mosolyogtak a szakma olyan képviselőin, akik úgy viselkednek, mintha nem is e gyönyörű földtekén élnének. Csalatkoznék azonban, aki azt hinné ebből, hogy gúnyolódók vagy rosszakaratúak lettek volna. Sőt ellenkezőleg: mind a kettő rokonszenves, közlékeny, becsületes ifjú volt, teljes ellentétben főnökeikkel, a feszességet inkább csak színlelő, mint valóban nyársat nyelt Everest ezredessel és Matvej Strux úrral. És megjegyzéseik leggyakrabban ez utóbbiakra vonatkoztak. Kölcsönösen beszámoltak egymásnak arról, amit többi társaikról tudtak.

- Úgy van - mondta többek közt Zorn -, az *Augusta* földzetén figyelemmel kísértem Matvej Strux urat is, Everest ezredet is, és balszerencsénkre, ki kell jelentenem, hogy e két tudós a legnagyobb mértékben féltékeny egymásra. Bár úgy látszik, kedves William, hogy a bizottságot az ezredes vezényli, de azért Strux teljesen egyenjogú vele. Az orosz kormány határozottan körvonalazta hatáskörét. Mindkét főnök egyaránt uralomravágyó, s ezenkívül, mint már említettem, a tudósok féltékenysége ingerli őket egymás ellen. Pedig ez a legveszélyesebb minden indulat között.

- S ráadásul a legkevésbé jogosult valamennyi közt - válaszolt William Emery -, mert mindenki, aki a fölfedezések mezején kalandozik, előbbre viszi a tudományt, s mi valamennyien kölcsönösen hasznot húzunk egymás fáradozásaiból és sikeréből. Ámbár, ha az ön megjegyzései, kedves Zorn, helyesek, attól tartok, hogy ez végzetes hátránya lehet vállalkozásunknak. Nekünk föltétlen egyetértésre van szükségünk, ha sikeresen akarjuk megoldani kényes feladatunkat.

- Kétségkívül - felelte Zorn -, s én nagyon tartok attól, hogy ez az egyetértés hiányzik. Képzeld, mi sül ki abból, ha műveleteinknek minden része, a szilárd pont megválasztása, a kiszámítási rendszer, az állomásponatok felállítása, a számadások rektifikálása mindannyiszor hosszadalmas vitának lesz a forrása! Nagyon kellene csalatkoznom, ha kölcsönös bosszantásokra nem kerül a sor, ha majd illető jegyzeteinket össze kell hasonlítanunk, s oly észleleteket kell regisztrálnunk, amelyek 1/200 milliméter különbség megállapítására képesítenek bennünket.

- Elrémít, kedves Zorn - jegyezte meg William Emery. - Valóban, szomorú volna, ha ilyen vállalkozásba kapva, hajótörést szenvednénk az egyetértés hiánya miatt!... Adja Isten, hogy aggodalmi alaptalanok legyenek...

- Szívemből óhajtom, William; de ismétlem, hogy utazásunk alatt többször lettem szem- és fültanúja vitatkozásaiknak, s mindkettőjük részéről tapasztaltam a kimagyarázhatatlan makacsságot. Lehetetlen volt a háttérben a féltékenységet nem gyanítanom.

- De hisz e két úr sohasem szakad el egymástól - jegyezte meg Emery William. - Éppoly elválaszthatatlanok, mint mi.

- Igaz, nappal sohasem válnak el egymástól, de tíz szót sem beszélnek együtt. Folytonosan kémlelik egymást. Ha egyiknek vagy másiknak nem sikerül elsőbbséget biztosítani a maga számára, valóban szomorú kilátások közt kezdetünk a műveletekhez.

- És nézete szerint, kedves Zorn, melyik tudóst óhajtáná?...

- Drága William - válaszolt Zorn, teljes őszinteséggel -, én azt fogadnám el főnökül, aki, mint ilyen, tekintélyt képes biztosítani magának. E tisztán tudományos kérdés körül minden előítéletet félretek, még a nemzeti hiúságot is. Matvej Strux és Everest ezredes mindketten jelentékeny férfiak. Tökéletesen egyenlő tehetségűek. Anglia és Oroszország egyformán fognak osztozni fáradságuk gyümölcseiben. Részemről tehát mindegynek tartom, akár angol, akár orosz tudós vezesse a műveleteket. Nem így gondolkozik ön is, William?

- Tökéletesen, kedves Zorn. Ezért hát ne engedjük, hogy az előítéletek erőt vegyenek rajtunk, és hatáskörünk korlátjai között munkálkodjunk egyetértéssel a közös cél érdekében. Talán sikerülni fog, hogy elejét vegyük főnökeink torzsalkodásának. Egyébiránt az ön földije, Nyikolaj Palander...

- Ő - vágott közbe Zorn - mit sem fog látni, s mit sem fog érteni a dologból. Ő sem nem orosz, sem nem angol, sem nem kínai, sem nem porosz; még csak nem is e földteke lakosa. Ő egyszerűen Nyikolaj Palander, a számológép és semmi más.

- Én nem mondhatom ugyanezt a földimről, Sir Murray-ról. A herceg úr tökéletes angol jellem, de egyúttal szenvedélyes vadász, és szívesebben fogja üldözni egy-egy zsiráf vagy elefánt nyomát, semhogy mély tudományos vitatkozásba merüljön. Csupán magunkra számítsunk tehát, ha meg akarjuk akadályozni főnökeink valószínű sűrlődését. Azt természetesen szükségtelen még csak mondanunk is, hogy bármi adódjék is, mi nyíltan és becsületesen összetartunk.

- Úgy van, bármi történjék is! - válaszolt Zorn, kezet nyújtva.

Ezenközben a karaván, a busman vezetése alatt, folyvást délnyugati irányban haladt.

Március 4-én elérték amaz erdős halmokat, amelyek felé Lattakouból távozásuk óta folytonosan tartottak. Mokoum nem tévedett.

Az óhajtott síkság felé vezette a karavánt; de ez a lankás dombvidék még nem volt alkalmas arra, hogy a háromszögelési munkálatoknak kiindulási pontja legyen.

A karaván tehát folytatta útját, és Mokoum ismét a menet élére állott, míg Sir Murray, William Emery és Mihail Zorn előre nyargaltak.

Estefelé a „boer” néven ismert nomád telepítvényesek - azaz búrok - egyikétől birtokolt uradalomhoz értek. E földbirtokosokat a gazdag legelő köti bizonyos ideig az ilyen helyekhez. Everest ezredes és társai a legteljesebb vendégszeretetet élvezték a gazdag földesúr és nagyszámú családja körében. E telepítvényes egyike volt ama bátor, munkás és józan embereknek, akik csekély tőkéjüket marha-, ló- és kecsketenyésztésbe fektetik, és csakhamar jelentékenyen gyarapítják. Ha a legelőt letarolta, a bibliai pátriárkák példájára más helyet keres a letelepedő és más vidék kövér mezője közelében üti fel tanyáját.

Másnap, *március 5-én* ismét útnak indult a karaván. Egész délelőtt szünet nélkül mentek.

Az út egyhangúságát semmiféle véletlen esemény sem élénkítette volna meg, ha Sir Murray ezerkétszáz méternyi távolságból el nem ejt egy csodálatos állatot, amelynek ökörfeje és fehér, bozontos lófarka volt. A gnú, mert az elejtett állat ilyen vadökor volt, összerogyva tompa bőgést hallatott.

A busman nem titkolta bámulatát, amikor Sir Murray a nagy távolság dacára is oly pontos lövéssel eltalálta az állatot, hogy azonnal holtan rogyott össze.

Ez a vadökor rendszerint nagy mennyiségű kitűnő húst ad, úgyhogy Everest ezredes a karaván vadászainak különös figyelmébe ajánlotta a gnút.

Dél felé elérték azt a síkot, amelyet a boér telepítvényes emlegetett, hogy nincs messze a tanyájától. Terjedelmes síkság volt ez, amelynek a talaja semmiféle hullámozást sem mutatott. Alapfelállítására kedvezőbb pontot képzelni sem lehetett.

A busman tehát jól szemügyre vevén a helyet, Everest ezredeshez lovagolt, és így szólt:

- Itt a kívánt síkság, ezredes!

A háromszögelési alap

A bizottság feladata, mint már jeleztük, a háromszögelés volt, a végcélja pedig egy délköri ív hosszúságának a meghatározása.

Egy vagy több fok közvetlen felmérése egymáshoz fektetett mérőpálcikák segítségével, mértani pontosság tekintetéből teljesen elhibázott vállalkozás lett volna, s ezenkívül tudjuk: a Földnek egyetlen pontja sincs, amely több száz mérföldnyi területen elég egyenletes talajú volna, hogy az ilyen kényes műveletet pontosan lehessen rajta végrehajtani.

Szerencsére sokkal tökéletesebben el lehet érni a célt oly módon, hogy az egész fölmérendő területet bizonyos számú háromszögekre osztjuk, amelyeknek kiszámítása sokkal kevesebb fáradsággal jár. Ezeket a háromszögeket úgy kapjuk, hogy pontosan készített teodolit segítségével meghatároznak bizonyos természetes vagy mesterséges jelpontokat, aminők a templomtornyok, magas sziklák, stb.

Minden jelpont a háromszög valamelyik csúcsa lesz, s az általuk alkotott szögek nagysága a nevezett műszer segítségével, teljes pontossággal állapítható meg. Ily módon gyakorta olyan háromszögeket mérnek föl, amelyek oldalai több mérföld hosszúak.

Ekként kötötte össze Arago a tengerpartot Valencia mellett Spanyolországban a Baleáriszigetekkel, olyan óriási háromszög által, amelynek egyik oldala 82, 555 toise hosszú volt.

A geometria egyik ismeretes szabálya szerint minden háromszög teljesen ismeretes, mihelyt oldalainak egyikét és szögei közül kettőt ismerünk, mert azokból a másik két oldal hosszúságát és a harmadik szöget is pontosan kiszámíthatjuk.

Ha már most egy másik háromszög alapvonalául (basis) a már ismeretes háromszög egyik vonalát vesszük, s az általa alkotott szöget kiszámítjuk, fokozatosan a háromszögek olyan láncolatát kapjuk, amely elfödi az egész fölmérendő területet.

E rendszer szerint az egész háromszöghálózatban előforduló összes vonalak hosszúsága ismeretes, s e vonalából, trigonometriai számítás alapján, könnyű meghatározni azon délköri ív hosszúságát, amely összeköti e hálózat két végállomását.

Már fentebb említettük, hogy minden háromszög pontosan kiszámítható, ha egyik oldalát és két szögét ismerjük. A szögek pontosan lemérhetők a teodolittal, az első oldalt - az egész rendszer alapját - közvetlen a föld felületén kell megmérni, és pedig a legnagyobb pontossággal, amiért is az egész vállalkozásnak ez a legkényesebb feladata.

Midőn Delambre és Méchain Dünkirchentől Barcelonáig végezték a délköri méréseket, alapul egyenes vonalat választottak, a Melunból Lieusaint-be vezető országút mentén. Ennek az alapvonalnak a hossza 12,500 méter hosszú volt, és pontos fölmérésére nem kevesebb mint negyvenöt nap volt szükséges.

Everest ezredes és Matvej Strux műveletei során meg fogjuk ismerni azokat az eszközöket, amelyeket e tudósok a matematikai pontosság megállapítására használtak, mert a dél-afrikai bizottság vezetői ugyanazon módszerrel fogtak a munkához, mint az imént említett két francia tudós.

Tapasztalni fogjuk, mennyire kell ügyelni a pontosságra az ilyen kényes természetű munkálatoknál. Már az első nap, március 5-én, megkezdődtek a geodetikai munkálatok, nem csekély bámulatra a bennszülötteknek, akiknek fogalmuk sem volt arról, ami itt történik.

A földet hatlábnyi hosszú lécekkel mérték föl, amelyeknek végeit pontosan egymásba kellett illeszteni, s ez a munka oly furcsa és szokatlan volt, hogy még Mokoum előtt is tudós tréfának tetszett.

Egyébiránt ő mindenesetre eleget tett kötelességének. Egyenletes talajú síkságot követeltek tőle, és ő odavezette a tudósokat.

Ez a terület valóban oly sík és egyenes volt, mint a deszka; mintha csak ilyen alapvonal megállapíthatása céljából teremtette volna az Isten.

Bizonyos, hogy a meluni országúton nem lehetett ilyen könnyű a feladat, mert a rövid fűvel benőtt sík egész a láthatárig olyan laposan terült el, mintha csak pontos lejt mérés útján egyengették volna el. Hátralacsony halomsor emelkedett, amelyen túl a Kalahári-vadon határa kezdődött.

Északra a beláthatatlan síkság, keletre a Lattakout környező lankás vidék legszélső dombjai zárták be a szemhatárt. Nyugaton laposabb és ingoványos lett a sík, amelyet állóvizek borítottak; ezeket a Kuruman kiöntései táplálták vízzel.

- Azt hiszem, Everest ezredes - mondta Matvej Strux, miután néhány percre figyelmesen vizsgálta a zöld bársonyszőnyeget -, hogy ha az alapvonalat megállapítottuk, a délkör végpontját is meghatározhatjuk itt.

- Egy nézetten volnék önnel - válaszolt az ezredes -, ha e pont földirati hosszúságát már pontosan megállapítottuk volna. Előbb azonban alapos méréseket kell tennünk, és ezeknek az eredményeit rá kell vezetnünk a térképekre. Vajon e délkör irányában nem akadunk-e olyan áthághatatlan akadályokra, amelyek megghiúsíthatják a geodetikai munkálatokat?

- Nem hiszem, hogy ilyen akadályokra bukkannánk - jegyezte meg az orosz csillagász.

- Majd meglátjuk. Mérjük ki egyelőre az alapvonalat ezen a ponton, amely leginkább alkalmasnak látszik erre a műveletre, aztán majd eldöntjük, célszerű lesz-e pótháromszögek segítségével olyan hálózattá fejleszteni a mérést, amelyen a délköri ívetnek át kell haladnia.

Ezután az eszmecsere után elhatározták, hogy azonnal az alapvonal fölméréséhez fognak.

A műveletnek szükségképp hosszúra kellett nyúlnia, mert az angol-orosz bizottság tagjai a legszigorúbb pontossággal szándékoztak végrehajtani azt.

Feltették ugyanis magukba, hogy a Franciaországban tett hasonló méréseket pontosság tekintetében felülmúlják; e mérések pontossága pedig oly nagy volt, hogy a később Perpignan vidékén, tehát e háromszögelés déli végpontján, a Méchain által végzett felmérés hitelesítése céljából megejtett újabb, pontos mérések a 330,000 toise hosszúságban mindössze csak tizenegy hüvelyk különbséget mutattak.

Parancsot adtak a táborhely rendbehozására.

A bennszülöttek rögtönzött sáncokat ástak. A szekereket valódi házak módjára sorba állították, s úgyszólván utcákat építettek belőlük, s az új, alig pár órás telep angol és orosz városrészre oszlott, amelyek mindegyike, természetesen, kitézte a saját nemzeti lobogóját.

Az új telep közepét jókora tér foglalta el: lovak, ökrök és quaggák, a városon kívül, a hajcsárok felügyelete alatt tanyáztak. Nappal kívül lelegésztek a sáncokon, éjszakára azonban, mivel Dél-Afrikában számos ragadozó állat garázdálkodik, ők is a város lakosai lettek.

Mokoum azzal foglalkozott, hogy megállapítsa a karaván élelmezését biztosító vadászkirándulások tervét.

Sir Murray, akinek jelenléte az alapvonal fölmérésénél nem volt okvetlenül szükséges, kizárólag a friss élelmiszerek beszerzéséről gondoskodott.

Valóban szükséges is volt kímélni a tartósított húskészletet, mert nem tudhatták, mikor szorulnak rá, s ezért naponta friss pecsenyéről kellett gondoskodniuk a társaság számára.

Hála Mokoum és társai kiváló ügyességének, friss húsban nem is láttak soha szükségét. A tanya körül elterülő síkságot és rengeteget naponta többmér földnyire átkutatták, s a fegyverek dörrenései gyakorta megütötték a szorgos földmérők fülét.

Március 6-án kezdődtek meg a geodetikai munkálatok. Az előmunkálatokkal a bizottság legifjabb két tagját bízta meg.

- Szerencse föl! - kiáltott Mihail Zorn jókedvvel William Emeryhez. - És a pontosság istene vezessen célhoz bennünket!...

Az első munkálat célja és föladata az volt, hogy a síkság legegyenletesebb területén egyenes irányban kitézzék az alapvonalat, vagy a bázist. A talaj minősége délkelettől északnyugat felé szabta meg e munkálatnak az irányát. Az egyenes vonalat, az általánosan ismeretes módon, úgy állapították meg, hogy rövid távolságokban jelző póznákat állítottak föl.

Mihail Zorn, távcsővel fölfegyverezve, amelynek üvegjét a szokásos pókhálókereszt osztotta négy részre, rektifikálta az irányt, és helyesnek állapította meg, ha a pókhálókereszt függőleges fonala két egyenlő részre osztotta a központban mutatkozó képleteket.

Ily módon mintegy kilencmér földnyi egyenes vonalat mértek fel. Körülbelül épp ekkorára határozták meg a főnökök az alapvonal hosszúságát.

Minden jelzőpózna hegyén tükör csillogott, s ennek az volt a rendeltetése, hogy megkönnyítse az ércmértékek lerakását. E művelet pontos végrehajtására többnapi idő volt szükséges, és fiatal barátaink a legnagyobb lelkiismeretességgel fogtak hozzá.

Az ércmérték lerakását, tehát az egyenes vonal hosszának megállapítását, amelyet később körülményesen leírnunk, a következő előmunkálatok előzték meg:

Reggel, a már kitézött egyenes irányban, faszámolyokat raktak a földre.

E számolyok száma tizenkettő volt, s mindegyiküknek az alján három vascsavar forgott, amelyeknek a csavarforgása azonban alig párhüvelyknyi volt. E csavarok rendeltetése az volt, hogy a számolyokat a csuszamlástól megóvják, és szilárdul megtartsa a kitézött helyen.

E számolyokra apró, a legnagyobb pontossággal készített fadarabokat szögeztek, amelyekre majd az ércmértékeket kellett rakniuk. A fadarabokon apró hüvelyek voltak: ezekbe kellett illeszteni a mérőpálcikák végeit, s ezáltal állapították meg a vonalzó irányát; a hüvelyek pedig akadályozták az érc tágulását, amelynek ilyen magas hőfok alatt okvetlenül be kell következnie. Erre a tágulásra minden esetben tekintettel kellett lenniük a kiszámításoknál.

Midőn a tizenkét faszámolyt lerakták, s már rajtuk voltak a hüvelyek is a mérőpálcikák számára, Everest ezredes és Matvej Strux az ércpálcikák lerakásainak kényes műveletéhez fogtak; e műveletnél azonban az ifjabbak is segédkeztek nekik.

Nyikolaj Palander, kezében a ceruza, készen állt, hogy a számokat egy kettős regiszterbe bevezesse.

Összesen hat alkalmazandó ércpálcikájuk volt, és hosszúságukat a legnagyobb pontossággal határozták meg. Ezeket a pálcikákat összehasonlították a régi francia toise-zal, amelyet a geodetikai fölméréseknél rendszeren egységül szoktak használni; a hosszúságuk két toise, a szélességük hat, a vastagságuk pedig kétvonalnyi volt.

Az ércnek, amelyből a pálcikák készülnek, nagy jelentősége van a pontos mérések szempontjából. A pálcikákat platinából készítették, mert a platina rendes körülmények között változatlan marad, és valamelyest magasabb vagy alacsonyabb hőfoknál sem tágul.

Ám tekintetbe kellett venni azt is, hogy ezek a pálcácskák, a hőfok tetemesebb változásának megfelelően esetleg mégis meghosszabbodnak vagy megrövidülnek. Erre nézve azt gondolták ki, hogy mindegyiket külön hőmérővel látják el, mégpedig olyan hőmérővel, amely ama különbözeteken alapul, amelyeket különféle ércek kiterjedése és összehúzódása, a változott hőfokok szerint mutatni szokott.

E célból tehát mindegyik platinapálcikát kicsiny rézpálcika fődte, amely azonban valamivel rövidebb volt amannál. A rézpálcika végén alkalmazott nóniusz a lehető legnagyobb pontossággal mutatta a rézpálcika viszonylagos hosszabbodását, amiből a platina abszolút hosszabbodását könnyű volt kiszámítani.

Ezenfölül a nóniusz²¹ változásai úgy voltak kiszámítva, hogy a platina legcsekélyebb hosszabbodását is le lehetett róla olvasni.

Képzeltetjük ezek után, hogy tudósaink milyen pontossággal dolgozhattak!

A nóniuszon egyébiránt még górcső is volt, amelynek segítségével a bizottság tagjai egy toise-nak a négyszázezred részét is megkülönböztethették.

A pálcikákat tehát, végeiket pontosan összeillesztve, a fadarabokra helyezték, de oly módon, hogy a pontos összeillesztés dacára sem volt szabad érinteniük egymást, mert a legcsekélyebb lökés lehetőségét is kerülni kellett.

Everest ezredes és Matvej Strux saját kezűleg tették le az első pálcikát, az alapvonal megállapított irányában. A kiindulási ponttól száz toise távolságra tükröt állítottak föl, amelynek segítségével könnyű volt megtartani a helyes irányt.

William Emery és Mihail Zorn a kiindulási pontnál hasra heveredve, a legnagyobb figyelemmel ellenőrizték a műveletet.

Aztán hátra volt még a kiindulási pont szigorú meghatározása, amely művelet azonban nem történt meg némi súrlódás nélkül a két féltékeny tudós között.

A kiindulási pont megállapítása után folytatták a munkálatot.

A folytatásra nézve nem volt elég, hogy a pálcikákat szigorúan a kitűzött irányban rakják le, hanem számba kellett venni a szemhatár irányában mutatkozó folytonos esést is.

- Azt hiszem - mondta Everest ezredes -, nem vagyunk annyira elbizakodottak, hogy azt higgyük, ezeket a pálcikákat tökéletesen vízszintes irányban vagyunk képesek lerakni...

- Nem - válaszolt Strux -, de azt hiszem, elég lesz vízmérték segítségével meghatározni azt a szöveget, amelyet a pálcikák mindegyike a szemhatárral alkot, s akkor képesek leszünk valódi értékére visszavezetni a felmért hosszúságot.

E pontnál a két tudós tökéletesen egyetértvén, rögtön a kivitelhez láttak, s elkészítették a lejt-mérő műszert, amely egy dioptriavonalzóból állott, s amelynek végén egy nóniusz vonalainak koincidensei és egy szilárdul álló, öt percről öt percre beosztott, tízfokú ívet hordozó vonalzó pontosan kimutatta az esetleges hajlást.

²¹ nóniusz - Pedro Nuñez (latinus nevén Nonius) portugál matematikus (1492-1577) találmánya, olyan műszer, amellyel egészen kis távolságokat is pontosan lehet mérni a mérőeszközöknek az eredeti beosztás törtrészeit feltüntető, tologatható másik skálájával.

A lejt mérő készüléket rátették a pálcikára, s az eredményt pontosan följegyezték.

Abban a pillanatban, midőn Nyikolaj Palander az eredményt a kettős regiszterbe be akarta vezetni, Matvej Strux azt követelte, a lejt mérési készüléket megfordítva is alkalmazzák, hogy így mindkét ívképződés különbözete kiszámítható legyen. E különbözet a valódi esésnek kettős összegét tette, s ez volt a művelet pontosságának igazi ellenőrzője.

Az orosz csillagász indítványát ezután minden hasonló munkálatra kötelezőnek fogadták el.

Pillanatnyilag tehát már két fontos pontot rögzítettek: a mérőpálcika irányát az alapvonalhoz viszonyítva és ennek elhajlását a szemhatár felé. A számokat, amelyeket ezek a mérések eredményeztek, bevezették a kettős munkanaplóba, s e jegyzeteket a bizottság tagjai nemcsak ellenőrizték, hanem mindegyik tag külön hitelesítette is az aláírásával.

A hőmérsékleti változatokat a réz- és platinapálcika hosszúsága közötti különbözetből számították ki.

A görcső, amelyet Strux és Everest ezredes fölváltva kezelt, pontosan kimutatta a platina módosulásait, s e változatokat úgy vezették be a kettős munkanaplóba, hogy később a száz fokra osztott hőmérőn a 16 fokos hőmérsékletre redukálhassák.

Nyikolaj Palander felolvasta a bejegyzett számokat, s aztán a bizottság minden tagja egyenként ellenőrizte az adatokat, úgyhogy ellenpróbát csinált velük.

Mindenekfölött az volt a feladat, hogy a valóban felmért hosszúságot jegyezzék be. E tekintetben arra volt szükség, hogy a második pálcika az elsőnek a folytatása legyen.

Ezt a második pálcikát szigorúan ugyanazon a módon rakták le a hüvelyre, mint az első, a már említett tükör segítségével megállapítván, hogy a négy pálcavég a tükör közepével teljesen egy irányban áll.

Most még a két pálcika között, a lökés kikerülése végett meghagyott hézagot kellett megmérniük.

Az első pálcika végén, ott, ahol a rézpálcika nem fődte, piciny platinanyelv fénylett, amelyet csúsztatni lehetett, míg a másik pálcia végéhez nem ért, úgyhogy csekély súrlódással tölthette ki a hézagot.

Everest ezredes úgy nyújtotta ki ezt a nyelvet, hogy az szelíden érintette a második pálcikát.

A nyelvecske egy toise tizedrészei szerint volt beosztva, s mivel a nóniusz még a százezred-részt is mutatta, matematikai pontossággal ki lehetett számítani a két pálcika közt szándékosan hagyott hézagot.

A nyert számot rögtön a kettős regiszterbe vezették, és a szokásos módon ellenőrizték.

Mihail Zorn ajánlatára még egy óvatossági rendszabályt alkalmaztak.

A rézpálcika fődte a platinapálcikát: megtörténhetett azonban, hogy ezáltal a napsugaraknak kevésbé kitett platinapálcika kevésbé gyorsan melegedett át.

Hogy elkerüljék a hőmérsékleti különbözetet a két érc között, a pálcikák fölé ernyőt vontak, amely azonban a műveleteket legkevésbé sem akadályozta; s ha reggel vagy este a napnak haránt eső sugarai az ernyő alá is behatoltak, vászon falat feszítettek fel a nap felől, s így teljesen megvédték a műszert a napsugarak közvetlen hatásától.

Így folytak a munkálatok, kifogyhatatlan türelemmel és a legaprólékosabb figyelemmel több, mint egy hónapon keresztül.

Mihelyt négy pálcika le volt rakva és négy tekintetből - azaz: irány, hajlás, hosszabbodás és tényleges hosszúság szempontjából -, ellenőrizték, és ugyanolyan pontossággal folytatták a műveletet, mégpedig úgy, hogy az első pálcika faszámolyait és vánkosit a negyedik elé rakták le, és így tovább.

Ezek a műveletek sok időbe kerültek a munkások ügyessége dacára is, és lassan haladtak. Naponta alig voltak képesek 220-230 toise-t fölmérni, s ezenkívül kedvezőtlen időjárás alkalmával, különösen, ha erős szél fújt, s a műszerek mozdulatlanságára biztosan számítani nem lehetett, félbe is szakították a munkát.

Minden este, körülbelül háromnegyed órával amaz időpont előtt, midőn az alkonyat a nóniusz fokainak leolvasását már lehetetlenné tette, félbehagyták a tudósok a műveletet, és a következő elővigyázati rendszabályokat alkalmazták, hogy másnap reggel ismét pontosan folytathassák a munkálatokat.

Az első számú pálcikát ideiglenesen előre helyezték, és a talajban megjelölték a pontot, ameddig ért. Ezen a ponton cöveket vertek a földbe, s a cövekre ónlapot rögzítettek.

Ezután az első számú pálcikát ismét eredeti helyére tették vissza, előbb szorgosan megfigyelve irányát, elhajlási és hőmérsékleti változatait: aztán följegyezték a negyedik számú pálcika által felmért hosszabbodást, s a cövek ónlapjára egy jegyet véstek be.

Ezen a ponton a legnagyobb figyelemmel, egymást egyenes szögben metsző két vonalat metszettek az ónlapra, egyiket az alapvonal irányában, a másikat függőleges irányban.

Azután fatokot tettek az ónlapra, a cöveket pedig másnapig egészen eltemették. Ily módon, ha az éj folytán valamely véletlen a készülékek helyzetét megváltoztatta volna is, nem kényszerültek arra, hogy a munkát újra kezdjék.

Másnap reggel kiásták az ónlapot, s az első pálcikát ugyanabba a helyzetbe hozták, amelyben előtte való este volt.

Így folytak ezek a kényes műveletek harmincnyolc napon keresztül ezen a kedvező talajon. Minden számeredményt lejegyeztek a kettős regiszterbe, s a bizottsági tagok egyenként ellenőriztek s külön-külön alá is írtak minden egyes adatot.

Everest ezredes és orosz kollégája között eközben ritkán mutatkozott véleménykülönbség.

A nóniusz fokainak leolvasásánál, egy toise négyszázezred részére vonatkozólag mutatkozott ugyan olykor némi hajlam a vitatkozásra, de miután a többségre hivatkozás történt, ennek határozatában mindannyiszor meg is nyugodtak.

Egyetlen kérdés körül alakult ki olyan élénk vita a két vetélytárs között, hogy annak elsimításáért Sir Murray-nak kellett közbe lépnie.

A kérdés az volt, milyen hosszú legyen az alapvonal. Kétségtelen volt, hogy mennél hosszabbra állapítják meg ezt a vonalat, annál könnyebb lesz kiszámítani a szöget az első háromszög első csúcsánál. E hosszúságot azonban mégsem volt szabad túlhajtani. Everest ezredes 6000 toise-nyi hosszúságot ajánlott; ez körülbelül egyenlő volt azzal, amelyet Méchain a meluni országút mentén alapul vett, Matvej Strux azonban, tekintettel a talaj kedvező voltára, 10,000 toise-nyira akarta kiterjeszteni ezt a hosszúságot.

Everest ezredes azonban e pontra nézve hajthatatlannak mutatkozott.

Matvej Strux hasonló elszántsággal kötötte az ebet a karóhoz; váltig hajtogatta, hogy szigorúan ragaszkodik kívánságához.

Néhány többé-kevésbé tudományos ellenvetés után a személyeskedés terére léptek. Attól lehetett tartani, hogy a nemzetiségi kérdés heves civódássá fajul. Nem két tudós állt itt immár egymással szemben, hanem az angol az oroszsal.

Szerencsére, néhány napra kedvezőtlen idő köszöntött rájuk, s ez alatt a vita elnapoltatván, a kedélyek is lecsillapultak, s aztán a többség úgy határozott, hogy a két tudós nézete között mutatkozó különbséget kétfelé osztatván, az alapvonal hosszúságát 8000 toise-ban állapítsák meg.

Száz szónak is egy a vége, a lehető legnagyobb gondossággal folytatták a műveleteket. A matematikai pontosságot utólagosan úgylis ellenőrizni kellett, egy új alapvonal felmérésével a délkör északi végén. Végére a felmért alapvonal hosszúsága 8037,75 toise-ra terjedt, s erre kellett alapítani azt a háromszöghálózatot, amellyel Dél-Afrika egy részét több foknyi területen elborítani szándékoztak.

8. A huszonnegyedik délkör

Az alapvonal hosszának meghatározása harmincnyolc napig tartott. *Március* 6-án kezdődött, s csak *április* 13-án fejeződött be tökéletesen.

A bizottság főnökei elhatározták, hogy minden késedelem nélkül megkezdik a háromszögelési munkálatokat. Mindenekelőtt azon pont földrajzi szélességét kellett meghatározniuk, amelyen a délkör ívének hosszát meg akarták mérni. Ugyanezt a műveletet azután ismételniük kellett a délkör északi végén is, s a két szélesség közötti különbözetről kellett majd kiszámítaniuk a felmért ív fokait.

Április 14-én pontos észleleteket vettek föl e célból. William Emery és Mihail Zorn már a megelőző éjjeleken több csillagzat magasságát állapították meg a Fortin-féle ismétlő kör segítségével.

A fiatal tudósok olyan nagy pontossággal dolgoztak, hogy a lehetséges tévedés két másodpercnyi sem volt a számításaikban, s ez a különbség is csak a légköri rétegek sűrűbb vagy ritkább alakulásai által módosított sugártörésre volt visszavezethető.

Ezekre az aprólékosságokra kiterjedő, többször ismételt és szigorúan ellenőrzött műveletek folytán végül pontosan megállapíthatták a földrajzi szélességet.

Ez a szélesség, tizedfokokban kifejezve, 27951,789 volt. Miután a szélességi fokot meghatározták, a hosszúságot számították ki, s e számítások eredményét bevezették Dél-Afrika rendkívüli pontosságú, nagy arányokban készített kitűnő térképére.

Ezen a térképen meg voltak jelölve a legjelentősebb afrikai utazók és természetbúvárok - Livingstone, Anderson, Magyar, Balduin, Vaillant, Burchell és Lichtenstein²² - által követett irányok és fölfedezések.

Most ezen a térképen ki kellett választani egy délkört, amelynek mentén meghatározhatták két egymástól elég nagy távolságra eső állomás közötti ív hosszúságát. Világos, hogy mennél hosszabb ez az ív, annál csekélyebb hatása lehet a műveletek pontosságára a szélesség meghatározásánál netalán elkövetett csekély hibáknak.

Az az ív, amely Dünkirchentől Formenteráig terjed, a párizsi délkörnek majdnem tíz fokát tette, vagyis pontosan 9°56' volt.

Az angol-orosz bizottság munkálataira nézve rendkívüli fontosságú volt a délkör megválasztása. Nem volt szabad természetes akadályokba ütközniük, amilyenek az áthághatatlan hegyek, nagy kiterjedésű vizek, amelyek a munkálatokat megszakíthatták volna.

Szerencsére, Dél-Afrikának ezt a részét mintha pontosan ilyen műveletek céljaira teremteték volna: a talaj emelkedése nem ment túl bizonyos határokon, a vízzel borított területek ritkák és viszonylag kis kiterjedésűek voltak. Veszélyekre lehetett ugyan kilátás, de akadályokra csak csekély mértékben.

²² Livingstone, David - angol hittérítő és utazó (1813-1873), térítési szándékkal utazott Afrikába, de egyúttal korszakalkotó fölfedezéseket is tett (Zicinystone-hegység a Nyassza-tó északkeleti oldalán, Livingstone-vízesések a Kongó alsó folyásán, Boma közelében); Magyar László (1818-1864) felfedező, utazó, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1858), 1844-1847 közt hajósként járt Jáván, Szumátrán, Madagaszkáron, stb.; 1849-ben az angolai Bihében telepedett le, 1850-ben fölfedezte a Kongó és a Zambézi közti vízválasztót; könyvet írt munkásságáról: *Magyar László dél-afrikai utazásai*, 1849-57 címmel (1859).

Dél-Afrikának ezt a részét a Kalahári-pusztaság nevű óriás terület foglalja el, mely az Orange folyótól a Ngami-tóig, a 20-29. párhuzamos kör között terül el. Szélessége nyugatra az Atlanti-óceán és keletre a Greenwich-től számított 25.-ik délkör között fekvő területet foglalja magába. E délkör mentén haladt dr. Livingstone 1849-ben, miközben a pusztaság határain a Ngami-tóig, és a Zambézi-zuhatagig nyomult előre.

A Kalahári-pusztaság különben éppen nem érdemli meg a nevét. Egyáltalán nem a Szahara sivatagjához hasonlít, mint a nyájas Olvasó talán a nevéből hajlandó hinni. A szárazság és kopárság csaknem teljesen átláthatatlanná teszi a Szaharát, míg a Kalahári növényzete gazdag, talaja gyepes, sok helyen sűrű és szálaskos erdő fedi, és valósággal nyüzsög rajta az állatvilág. A legveszélyesebb ragadozó vadnak mégis az ember számít, busmanok és bakalaharik nomád és megtelepedett törzsei lakják és barangolják be vidékeit. Ez a pusztaság az év nagy részében vízhiányban szenved, s Dél-Afrika e zugának fölfedezésében a folyamok medrének kiszáradása a legnagyobb akadály. Ez idő szerint azonban, midőn az esős évszak még alig múlt el, a mocsarakban és mélyedésekben biztosan lehetett állóvizekre számítani.

Mindezeket az értesítéseket Mokoum adta a bizottság tagjainak.

A busman ismerte a Kalahárit, mert mint vadász, saját jószántából, s mint az utazók kalauza is gyakorta keresztül-kasul kalandozott rajta.

Everest ezredes és Matvej Strux egyetértett abban, hogy ez a roppant kiterjedésű sivatag háromszögelési munkálatokra kitűnően alkalmas.

Csupán a délkör megválasztása volt még hátra.

Ha a délkört az alapvonal valamelyik végpontján sikerül kiválasztaniuk, ez által megtakarítják azt a fáradságot, hogy ezt a pontot előbb a Kalahári valamely más pontjával pótháromszögek segítségével össze kelljen kötniük.

Mindezen körülményeket lelkiismeretesen számba vették, s előzetes megbeszélés után abban állapodtak meg, hogy az alapvonal déli végpontját használhatják kiindulási pontul.

Ez a délkör Greenwich-től számítva déli irányban a 24.-ik volt. Legalább hét foknyi területen - a 20 és 27° között - nem volt nagyobb akadály, vagy legalábbis a térképen semmi nyoma sem látszott.

Csak észak felé metszette keresztül a vidéket a Ngami-tó, de ez sem volt leküzdhetetlen akadály, mert már Arago sokkalta nagyobb nehézségen diadalmaskodott akkor, midőn Spanyolország partjait a Baleári-szigetekkel összekötötte.

Elhatározták tehát, hogy a 24. délkörön fogják végezni az ívmérést, mert ez azon előnyt biztosította, hogy Európa felé meghosszabbítva orosz területen is ugyanennek a délkörnek az északi féltekére eső ívét mérhetik meg annak idején.

A műveletekhez azonnal hozzá is fogtak, s a csillagászok azon igyekeztek, hogy kikeressék az állomást, ahová az első háromszög csúcsát helyezték, amelynek alapja a közvetlenül felmért alapvonal legyen.

Az első állomást a délkör jobb oldalán választották. Magányosan álló fát szemeltek ki az egyik dombtetőn, körülbelül tíz mérföldnyi távolságban, az alapvonal délkeleti és északnyugati végpontjáról egyaránt tisztán láthatták; ezeken a pontokon különben Everest ezredes két pilont (jelző pózna) emeltetett, amelyeknek hegyes csúcsa nagy pontossággal rögzíthető és megfigyelhető volt.

A csillagászok ezután azzal foglalkoztak, hogy kiszámítsák azt a szöveget, melyet az alapvonal délkeleti végpontjától az első állópontig húzott vonal bezárt.

Ez a számítás a geodetikai munkálatok céljára készült Borda-féle ismétlő kör segítségével történt. A műszer két messzelátóját oly módon állították be, hogy optikai tengelyeik tökéletesen a kör síkjába estek: az egyik az alapvonal északnyugati pontjára, a másik az északkeleti irányban állópontul kiválasztott magányos fára nézett: az elhajlási különbség mutatta azt a szögtávolságot, mely a két állomást egymástól elválasztotta.

Alig szükséges megjegyeznünk, hogy e csodálatra méltó műszer használata mellett, ilyen szakavatott kezekben, számba vehető hiba előfordulása minden valószínűségen kívül esett.

Az angol-orosz bizottság négy ilyen kitűnő műszerrel rendelkezett; ezekből kettő geodetikai munkálatokra szolgált, kettő pedig, amelynek a körei függőleges irányban álltak, mesterséges szemhatár segítségével a zenittávolságok felmérését tette lehetségessé. Tehát ugyanaznap éjjel bizonyos pontnak a földrajzi szélességét is meghatározhatták, alig egy másodpercnyi csekély különbséggel: mert e fontos háromszögelési munkálatoknál nemcsak a geodetikai háromszögekben előforduló szögeket kellett ismerni, hanem időről időre figyelembe kellett venni a csillagzatok délköri magasságát is, amely egyenlő a megfigyelőállomás földrajzi szélességével.

A munkát *április 14-én* kezdték meg. Everest ezredes, Mihail Zorn és Nyikolaj Palander a már említett szögtávolságot számították ki, míg Matvej Strux, William Emery és Sir Murray, az alapvonal északnyugati pontján állva, e szögnek a magányos fához való viszonyát határozták meg.

Közben a táborat felszedték, és a busman vezérlete alatt az első állomáshoz küldték.

Két kaama és hajcsáraik a tudósok közelében maradtak, hogy a munkálatok befejezése után a műszereket az új tanyára szállítsák.

Az idő tiszta volt, és kiválóan kedvezett a tudósok munkájának. Egyébiránt elhatározták, hogy ha a légköri változások a nappali munkát megnehezítenék, akkor éjjel villamos- vagy reverbère-lámpák (tükrös jelzőlámpák) segítségével dolgoznak tovább.

Az első napon kiszámították a szükséges két szögletet, és szokott pontossággal bevezették a számítás eredményét a kettős regiszterbe. Este a tudósok egyesültek a karavánnal ama fa alatt, amelyet első szilárd pontul kiválasztottak.

Óriási, huszonnégy láb területű baobab volt ez. Szénabarna színű kérge sajátos külsőt kölcsönzött törzsének. Az óriási fának tojásdad alakú gyümölcsökkel megrakott terjedelmes ágai és lombozata alatt - a gallyak között számos mókus torkoskodva élvezte a fa gyümölcsének fehéres belét -, az egész karaván kényelmesen elhelyezkedhetett, s az európaiakat már készen várta az ízletes vacsora, amelyet a gőzös szakácsa abból a friss vadhúsból készített, amelyet Mokoum és vadásztársai lőttek a nap folyamán.

A pompás antilopsült kellemes szaga csakhamar betöltötte a levegőt, és csak tovább ingerelte az illetők étvágyát, ami különben egyáltalán nem szorult efféle gerjesztésre.

Vacsora után a csillagászok külön kocsijukba vonultak vissza, míg Mokoum a tábor széléin öröket állított. Hatalmas tűz égett egész éjjel, s erre szükség is volt, mert a friss vadhús szaga kétségtelenül számos ragadozó állatot csalt a tábor közelébe.

William Emery és Mihail Zorn kétórai egészséges álom után ismét fölkelt, hogy munkához lásson. Az állomás földrajzi szélességét akarták kiszámítani a csillagzatok magasságából. Mindketten, ügyet se vetve az elmúlt nap fáradalmaira, távcsöveik elé álltak, s míg a síkság visszhangzott a hiénák kacagó üvöltésétől s az oroszlánok ordításától, ők szigorú pontossággal határozták meg azt a változást, amelyet a zeniten tapasztaltak, amióta az első állomástól a mostanihoz érkeztek.

9. A kraal

Másnap reggel, *április 15-én*, folytatták a geodetikai munkálatokat. Azt a szöveget, amelyet a baobabfa az alapvonal két végpontjával alkotott, pontosan kiszámították. Ez az új művelet lehetővé tette az első háromszög ellenőrzését.

Miután ezzel is megvoltak, két újabb állomást választottak ki a délkör jobb és bal oldalán: az egyik messziről látható kis dombocska volt, mintegy hat mérföldnyi távolságban, a másik pedig, ugyanoly távolságra letűzött jelzőpózna.

Így folytatták a háromszögelést, zavartalanul egy teljes hónapig. *Május 15-ig* hét jelentékeny kiterjedésű háromszöget állítottak föl és számítottak ki. Ezzel egy foknyit haladtak észak felé.

Everest ezredes és Matvej Strux ez idő alatt ritkán érintkeztek egymással közvetlenül.

Már tevékenységük kezdeténél mind a munka, mind annak ellenőrzése közben elkülönítették magukat egymástól. Naponta olyan állomásokon működtek, amelyek többmérföldnyi messzeségre estek egymástól, s ez a távolság volt legbiztosabb akadálya minden személyes hiúságból eredő civakodásnak. Este ugyan mindketten visszatértek a táborba, de a hallgatagon elköltött vacsora után megint csak külön kocsikba vonultak.

Olykor-olykor vita kerekedett ugyan az állomások kiválasztása körül, de ezekből még nem keletkezett komolyabb viszály.

Mihail Zorn és barátja, William Emery, tehát joggal remélhették, hogy hála a két vetélytárs folytonos különválásának, a geodetikai munkálatok minden kellemetlen epizód nélkül bevégezhetők lesznek.

Május 15-én a csillagászok, mint már említettük, egy foknyira haladtak előre a délkör déli pontjától számítva, s jelenleg Lattakou város párhuzamos körében jártak.

Ez a város mostani állomásuktól harmincöt mérföldnyire, északra esett. Ezen a helyen nemrégiben nagy kraalt építettek. A kraal igen alkalmas tartózkodási helyül kínálkozott, és Sir Murray indítványára elhatározták, hogy néhány napig meg is pihennek ott.

William Emery és Mihail Zorn ezt a néhány napot arra használhatták, hogy magasságméréseket végezzenek, Nyikolaj Palander feladata pedig az volt, hogy a különböző méréseket, az esési változatok tekintetbe vételével, a tenger színéhez viszonyítva átszámítsa. Végre Sir Murray, a tudomány fáradalmi után a vidék faunájának tanulmányozásában óhajtott szórakozást keresni.

Afrika bennszülöttei „kraal” néven hívják az olyasféle hordozható falut, amelyet a szükségstől függően egyik helyről a másikra szállíthatnak. Körülbelül harminc lakosztályra osztott láncolat ez, amely szükség esetén több száz embert befogadhat.

Az a kraal, ahová az angol-orosz bizottság ért, egy patak partján kör alakban elhelyezett görék csoportjából állott. Ezek a kunyhók, amelyeket a földbe ásott karók közé font gyékényből raktak, alacsony méhkasokhoz hasonlítottak; bejárásukat állatbőrrel zárták el, úgyhogy a lakosoknak térden csúszva kellett a viskóba bemászniuk.

Ezen az egyetlen nyíláson gomolygott ki a kalyiba közepén álló tűzhely csípős füstje, amely miatt e kezdetleges lakóhelyeket nagyon kellemetlennek és kényelmetlennek találta mindenki, aki nem busman vagy hottentotta szülöktől származott.

A karaván érkezése lázas mozgalomba hozta a kraal egész lakosságát.

A vityillók őrei, a félvad ebek dühösen ugattak. A helység harcosai íjakkal, furkókkal és késekkel fölfegyverkezve, bőrpajzsaik védelmében, a telepítvény szélére gyülekeztek. A harcosok mintegy kétszázan lehettek, ami a telep fontosságára utaló biztos jelnek számít. Valóban a nagy, körülbelül nyolcvan viskóból álló települést öt-hat lábnyi magas, tövises agavésővény oltalmazta a ragadozó állatok betörése ellen.

A harcias előkészületekkel azonban rögtön felhagytak, mihelyt Mokoum néhány szót váltott a főnökkel.

A karaván engedélyt kapott, hogy táborát a sövényzet közvetlen közelében a patak partján üthesse fel; sőt a derék busmanok még arra sem gondoltak, hogy téres legelőjük egy részét elvitassák a jövevényektől. A bizottság lovait, ökreit és quaggáit tehát szintén jól elszállásolták, s a faluban senki se akadt, aki irigy szemmel tekintett volna rájuk.

Mokoum parancsai szerint és felügyelete alatt csakhamar rendben állt a tábor; a tárkocsikat kör alakban csoportosították, s mindenki szokott foglalkozásához látott.

Sir Murray eltávozott Mokoum társaságában, és számításaikba merült társait a táborban hagyta.

Az angol vadász a lován, Mokoum pedig szelíd zebráján lovagolt. Három eb követte őket. Mindketten kitűnő puskát és robbanó golyókat vittek magukkal, számítva a veszélyre, amit a ragadozó nagyvadak jelenthettek. A vadászok északkelet felé fordultak, afelé az erdő felé tartva, amely pár mérföldnyire lehetett a kraaltól.

Egymás mellett ügetve beszélgettek.

- Remélem, Mokoum mester - kezdte Sir Murray -, beváltja a Morgheda-zuhatagnál tett ígéretét, hogy engem a világ legvaddúsabb vidékére vezet. De tudja-e, nem azért jöttem ám Dél-Afrikába, hogy nyulakat lőjek, és rókákat kergessek? Ebben odahaza is volt módom. Egy óra múlva, remélem, nemesebb vadakat teríthetek le.

- Egy óra múlva? - válaszolt a busman. - Engedelmeivel, Sir, ez kissé túlon túl korán volna, s nekünk mindenekelőtt türelemre van szükségünk. Én csak vadászat közben vagyok türelmes, s ekkor bűnhődöm azért a türelmetlenségemért, amely minden más körülmény között fékezhetetlen. Ön, úgy látszik, nem tudja, Sir, hogy a nagy állatokra való vadászat valóságos tudomány, s hogy tökéletesen ismernünk kell a vidéket és az állatok szokásait, ösvényeit, hogy órákig kell kerülnünk őket, hogy a szél alá kerülve hozzájuk közeledhessünk. Tudja-e, hogy minden fölösleges szó, hangos lépés, sőt egy-egy idő előtti tekintet is, megghiúsíthatja a vállalkozást? Én egész napokat szántam arra, hogy meglessek egy bivalyt vagy zergebakot, s ha gyakran harminchat órai fáradtság után sikerült elejtenem, meg voltam győződve, hogy nem vesztegettem hiába az időmet.

- Helyesen, barátom! - válaszolt Sir John. - Én annyi türelmet bocsátok rendelkezésére, amennyire csak szüksége van; de ne feledjük, hogy itteni pihenésünk legfeljebb három vagy négy napig tart, s épp azért egyetlen veszteni való percünk sincs.

- Ez tökéletesen helyénvaló megjegyzés! - mondta a busman teljes nyugalommal. - Lelőjük tehát, ami élénk jön, és nem válogatunk. Antilop vagy dāmivad, gnú vagy gazella, mind jó zsákmány ilyen vadászok számára, akiknek nincs vesztegetni való idejük.

- Antilop vagy gazella? - kiáltotta Sir Murray. - Első kirándulásom óta nem is kívánok nemesebb vadat. Hát más vadakat is helyezhet kilátásba, busman barátom?

Mokoum csodálkozva tekintett társára, s aztán kissé gunyoros hangon mondta:

- Ha nagyságod meg van elégedve, nincs több mondanivalóm. Azt hiszem, hogy néhány rinocéroszon és elefánton kívül nem ígérhetek többet.

- Vadász barátom - vágott közbe Sir John -, én követem önt, bárhová vezet és lelövöm, amit ön mutat. Tehát előre, ne vesztegessük az időt hasztalan fecsegegésél.

Sarkantyúba kapták hátasaikat, s néhány perc múlva az erdő szélén vágattak.

A síkság, melyen keresztülváltak, észak felé menetelesen emelkedett. Helyenként bokrok s cserjék borították, amelyek között a legfeltűnőbb látványt a festőien szép bokrétás virágú „nwana” bokrok nyújtották: ez az a fügefaj, amelynek a törzse jó magasan csupasz, míg felső lombozata ernyő alakban árnyékozza be a fát. E sűrű lombzat levélrengetegében a papagájoknak egész serege fecsegett, élvezettel fogyasztván a növény fanyar gyümölcsseit. Tovább sárga fürtű mimózák, majd ezüsthág mutatkoztak, amelyeknek selyemszerű virágait a szellő kellemesen hintáztatta; áloék, amelyeknek húsz-huszonöt láb magas virágbokrétája a tengerből kiemelkedő ágas-bogas korall-csoporthoz hasonlított. A gyönyörű amaryllisek - édes illatú, égőpiros virágú hölgyliliomok - kékes levelei úgyszólván zománcként fődtek a talajt, de legkevésbé sem akadályozták a lovak száguldását.

Még egy óra sem telt bele, hogy a kraalból elindultak, s máris a pagonyba értek.

Több mérföld területű akácberetekbe jutottak. A szabálytalanul csoportosuló fák ágai olyan sűrű ernyőt alkottak, hogy a nap sugarai csak itt-ott érhatték a tövises bokrokkal fedett földet.

Mokoum zebraja és Sir John paripája elég gyorsan és teljes biztonsággal poroszkált előre, s ügyesen felhasználták a sűrűségnek legkisebb ösvényét is.

Itt-ott kisebb-nagyobb tisztások következtek, ahol a vadászok megálltak, és gondosan szemügyre vették a körülöttük levő sűrűséget. Meg kell vallani, hogy ez az első nap nemigen hozott nekik szerencsét. Hasztalan kutatták át a rengetegnek nagy részét: az állatvilág egyetlen jelentékenyebb tagja sem mutatkozott, s a tiszteletre méltó Sir John Murray nem egyszer gondolt vissza Skóciára, ahol sohasem kellett ilyen hosszasan barangolnia hasztalanul.

A vadak talán a kraal közelsége miatt húzódtak távolabbra az erdőben. Mokoum arcáról azonban sem csodálkozást, sem bosszúságot nem lehetett leolvasni. Szerinte ez a kirándulás nem is vadászat volt, hanem csak elhamarkodott csatangolás az erdőben.

Hat óra felé gondolniuk kellett a visszatérésre.

Sir Murray fölöttébb bosszankodott, bár titkolta kedvetlenségét. Ő, a tapasztalt vadász, eredmény nélkül térjen haza! Soha! Föltette tehát magában, hogy irgalom nélkül lelövi az első vadat, amelyet puskavégre kaphat. És a véletlen kedvezett neki; néhány száz lépésnyire a kraaltól, egy afrikai nyúl a „*lepus raptoris*” szökött föl előtte.

Sir John egyetlen percig sem gondolkozott, hanem rálőtt az ártatlan állatocskára.

A busman méltatlankodva kiáltott fel:

- Golyót vesztegetni egy nyúlra, amelynek a serét is jó?!

Az angol vadász azonban nem akart zsákmány nélkül hazatérni, s odalovagolt, ahol a kis állat tetemének lennie kellett volna. De, hasztalan kereste, nyomát sem találta a nyúlnak. A föld véres volt ugyan, de különben semmi sem mutatta, hogy a golyó talált. Az ebek is hasztalan kutatták át a bozótot.

- És mégis jól találtam! - mérgelődött Sir John.

- Kissé tán nagyon is jól! - válaszolt Mokoum. - Ha nyulat lövünk robbanó golyóval, nem kell csodálkozni, ha egy darabot sem találunk belőle.

Valóban, a golyó ezer darabra robbantotta szét a nyulat.

Sir John bosszúsággal telve ült ismét a lovára, és szótlanul ügetett a táborig.

Másnap reggel Mokoum azt várta, hogy Sir John újabb kirándulást fog indítványozni. De a hiúságában sértett angol kerülte a találkozást a busmannal, s úgy látszott, egészen elfeledkezett a vadásatról, mert folytonosan tudós társaival foglalkozott.

Majd szórakozásul a kraal egyes viskóit látogatta meg, s érdeklődéssel nézte a bennszülötteket, akik nyíllal célba lövöldöztek.

Míg a férfiak a céllövészetben gyakorolták magukat, addig a nők házi dolgaikat végezték. Közben a „matokuane” élvezetét sem tagadták meg maguktól. Ez a növény az egészségre nagymértékben ártalmas kenderfaj, amelyet a bennszülöttek dohány helyett használnak.

Több utas megfigyelései szerint e növény élvezete a testi erő fokozását szüli az erkölcsi erély és az elmebeli tehetségek rovására - s valóban, a busmanok e kártékony növény túlságos élvezete folytán, csaknem kivétel nélkül elbutultaknak látszottak.

Másnap reggel Sir John arra ébredt fel, hogy Mokoum a következő szavakat súgta fülébe:

- Azt hiszem, Sir, ma szerencsésebbek leszünk. De ne lőjük a nyulat robbanó golyóval.

Sir John nem válaszolt e gunyoros szavakra, hanem kijelentette, hogy azonnal készen lesz.

A vadászok rég elhagyták a tábort, mielőtt társaik fölébredtek volna. Sir John ez alkalommal könnyebb fegyvert választott, amely gazella- vagy antilopvadászatra csakugyan alkalmasabb volt a robbanó golyóra töltött puskánál. Igaz, hogy a pusztán ragadozó állatokkal vagy vastagbőrűekkel is találkozhattak, de Sir John nagyon szívére vette a nyúlrobbantást, s inkább lőtt volna göbeccsel oroszlánra, semhogy másodszor is megismételje a sport évkönyveiben páratlan tegnapelőtti lövést.

Ezen a napon csakugyan jobban kedvezett a szerencse. Néhány „harrisbuck”, a fekete antilopoknak egyik faja, volt a vadászzsákmány; ezek pedig igen ritkák, s még ritkábban kerülnek puszkavégre.

Gyönyörű, négy láb magas állatok ezek, szétálló hatalmas szarvakkal, keskeny fejjel, fekete patákkal és finom selyemszerű szőrrel. Hasuk hófehérsége kellemes ellentétet alkot a hátukon hollófekete színű szőrrel, marjukat pedig dúsgazdag sörény ékesíti.

Minden vadász büszke lehet az ilyen zsákmányra, mert a harrisbuck Delagorgue, Wahlenberg és Cumming és más híres vadászoknak is folytonos óhaja volt, s valóban egyik legérdekesebb példánya a dél-afrikai faunának.

Mégsem ez volt az, ami az angol vadász szívét hevesebben megdobogtatta, hanem bizonyos nyomok, amelyekre egy alacsony sarjú erdő szélén Mokoum figyelmeztette, nem messzire egy óriás euphorbiákkal benőtt mocsártól.

Mokoum így szólt:

- Ha nagyságod holnap hajnalban lesbe áll ide velem, ajánlom, hogy ne feledje otthon a tegnapi fegyvert, robbanó golyóival.

- Miért mondja ezt, Mokoum?

- Mert láttam bizonyos nyomokat, amelyekre van szerencsém nagyságodat is figyelmeztetni.

- Hogyan, ezek valamely állat nyomai? Hisz az ilyen állatok lábának a kerülete legalábbis fél toise lenne!

- Ez csak azt bizonyítja, hogy az az állat, amelytől származnak, legalább kilenc láb magas a marjánál.

- Tehát elefánt?! - kiáltott fel Sir John.

- Úgy van, s ha nem csatkozom, teljesen kifejlett példány.

- Tehát holnap, Mokoum barátom.

A két vadász visszatért a táborba, s a nyeregkapákban magukkal vitték az elejtett harris-buckokat.

Ezt a szép zsákmányt az egész karaván megcsodálta. Mindnyájan szerencsét kívántak Sir Johnnak, talán a fontoskodó Strux kivételével, aki az állatok közül csupán a medvét, a sárkányt, a kentaurust, s a mennyei fauna többi hasonló csillagképleteit ismerte.

Másnap korán reggel a két vadász, és nyomukban az ebek, lesben állva várták az elefántcsorda közeledését. Újabb nyomok kétségtelenné tették, hogy az elefántok csordában jönnek, hogy szomszárkat oltsák a mocsár vizében.

Az angol és a busman felvont fegyverrel várták az elefántok érkezését.

Egy óránál tovább vizsgálták figyelmesen a körülöttük levő sűrűséget, míg végre a vadon egyik pontján neszt hallottak.

Sir John már emelte a puskáját, de a busman megragadta a karját, és jelt adott, hogy mérsékelje türelmetlenségét.

Nemsokára hatalmas alakok homályos körvonalai mutatkoztak a pitymallatban. Hallani lehetett a száraz ágak recsegését, s az óriási állatok erős szuszogását.

Az elefántcsorda közeledett.

Hat darab ilyen állatóriás tartott a mocsár felé.

A percenként világosabb hajnalfénynél Sir John mind tisztábban láthatta ezeket a tekintélyes állatokat.

Legelől egy hatalmas hím ballagott. Széles homloka mellett kétfelől roppant fülei mozogtak, s a még folytonosan uralkodó félhomály növelni látszott a hatalmas dúvad arányait.

Az elefánt magasra emelte ormányát, s agyaraival megrázta a közelében álló fák törzseit.

Talán érezte a közeli veszélyt.

Eközben a busman Sir John füléhez hajolva súgta:

- Tetszik önnek ez az állat?

Sir John igenlőleg intett fejével.

- Jól van, tehát elválasztjuk a többiektől.

Ebben a pillanatban az elefántok a mocsár széléhez érkeztek. Óriás talpuk mélyen belesüppedt az ingoványos talajba. Ormányukkal szivattyúzták a vizet, s amint onnan a szájukba lövelltek, rettenetes „kotyogó” zajt okoztak.

A folytonosan nyugtalannak látszó hím gyakran körültekintett, és zajosan szívta be a levegőt, láthatólag keresvén a gyanús szimatot.

A busman egyszerre csak sajátzerű kurjantást hallatott. A három eb azonnal dühösen ugatni kezdett, és kirohanva a sűrüből, egyenesen az elefántoknak tartott.

Mokoum csak ezt az egyetlen szót kiáltotta társának:

- Maradjon!

Ő maga pedig sarkantyúba kapván zebraját, arra a helyre nyargalt a bozóton kívül, ahol teljesen elvágta a hatalmas hímnek az útját.

A gyönyörű állat semmi szándékot sem mutatott arra, hogy futással meneküljön.

Sir John puskája ravaszán tartva ujját, izgatottan nézte az állatot. Az elefánt ormányával csapkodta a fákat; látszott, hogy most már nem nyugtalan, hanem mérges.

Eddig csak szimatolta, most már látta is az ellenséget - a következő pillanatban pedig már rá is rohant. Sir John mintegy negyven lépésnyire engedte közeledni, s akkor jól célba vévén az oldalát, tüzet adott.

A tüzelés pillanatában azonban lova nyugtalan lett, a lövés kissé félrement, a lágyméregbe, úgyhogy a golyó nem robbanhatott szét, mert nem ütközött keményebb akadályba.

A dühös elefánt gyorsabban rohant támadója felé, s bár futása inkább sebes ügetésnek, mint vágatásnak volt mondható, könnyű volt látni, hogy sebesen futó lónak kell lennie annak, amit nem ér utol.

Sir John lova annyira nekivadult az óriás közeledtére, hogy lovasa képtelen volt visszatartani és megfékezni.

Az elefánt üldözőbe vette az angolt, s ormányát magasra emelve, trombitálni kezdett.

Sir John csak a combjaival szorította lova oldalát, s mindenképpen igyekezett új töltést dugni puskájába.

Az elefánt egyre közelebb ért hozzá.

Most már mindketten a síkon száguldottak: Sir John vérig sarkantyúzta paripáját, s a derék állat nyílsebességgel rohant előre.

Két eb lihegve futott mellette.

Az elefánt alig egy lóhosszra járt mögötte, és Sir John világosan hallotta az állat dühös szuszogását. Egyszerre csak megrogyott lovának a hátulja: elérte az elefánt soha sem hibázó ormányának csapása. A szegény állat fájdalmasan fölnerítve oldalt szökött, és ez mentette meg Sir John-t a bizonyos haláltól.

A gyors vágatásban ugyanis az elefánt elrohant mellette, de földre érő ormányával megragadta az egyik ebet, s dühösen rázta a levegőben.

Sir John előtt csak egyetlen út nyílt a menekülésre; vissza kellett nyargalnia a sűrűbe. Lova ösztönszerűleg érezte ezt, és gyors vágatásban menekült visszafelé.

Az elefánt is megfordult, az ebet még folyvást rázta a levegőben, s végül egy fához csapta, ő maga pedig az erdő felé tartott.

Sir John lova egy tövises liánoktól alkotott sűrűségben torpant meg. Ezer helyen vérzett a tövisesek által okozott karcolások miatt, de azért egy pillanatra sem vesztette el lélekjelenlétét, hanem vállához emelte gyorsan megtöltött fegyverét, gondosan, hidegvérrel célzott és lőtt.

A golyó ezúttal csontot ért, és az akadályon szétrobbant. Az óriás állat megingott, s ebben a pillanatban találta el egy másik lövés is a sűrű széléből.

Az elefánt térdre rogyott egy kis pocsolya mellett, ormányával vizet szivattyúzott, és panaszos hangokat hallatva kezdte mosogatni halálos sebeit.

Ebben a pillanatban jelent meg Mokoum a sűrű szélén.

- A miénk, a miénk! - kiáltotta diadalmasan.

A hatalmas állat csakugyan halálos sebet kapott. Panaszos hangjai ugyan még erőteljesen harsogtak, de farka már alig mozgott; végül teleszívta ormányát a sebeitől vörösre vált víztócsából, s valódi véresőt fecskendezett támadói felé.

Aztán még egyszer megpróbált talpra tápászkodni, de már nem bírta; erőtlenül összerogyott és kimúlt.

Ebben a pillanatban lovagolt ki Sir Murray is a sűrűből. Félig meztelenül.

Vadászruhája rongyokban lógott róla, de olyan boldog volt, hogy életével is szívesen megfizette volna e vadászdiadalt.

- Gyönyörű állat, Mokoum barátom! - mondta elégedetten. - Ámbár úgy hiszem, kissé nehéz a vadásztáska számára.

- Tüstént szétdaraboljuk, a legjobb darabokat magunkkal visszük. Nézze csak, milyen felséges agyarak! Mindegyike legalább huszonöt font nehéz, és fontját öt shillinggel számítva, már ez is csinos összegre rúg.

E szavak közben a vadász az elefánt feldarabolásához fogott. Az agyarakat levágva, megelégedett az ormánnyal és az állat négy lábával, amelyeket, mint a legízletesebb falatokat, a tudós társaság asztalára szánta.

A táborban, afrikai módon készítette el a lábakat, úgyhogy előbb forró kövekkel hevített gödörbe tette, aztán betemette őket.

Természetes, hogy e felséges pecsenye még a közönyös Palandert is dicséretre fakasztotta, s ezúttal még Matvej Strux sem maradt hátra a szerencsekívánatokban.

10. Sodrásban

A kraalban való tartózkodás ideje alatt Everest ezredes és Matvej Strux teljesen idegenek maradtak egymáshoz.

A szélességi fokok meghatározása az ő közreműködésük nélkül történt meg.

Mivel tudományos kérdéseket nem kellett megvitatniuk, elzárkóztak egymástól. Az elindulás előtti este Everest ezredes egyszerűen látogatójegyét küldötte Struxhoz, a szokásos „p. p. c.” betűkkel, s viszonzásul hasonló jegyet kapott az orosz tudóstól.

Május 19-én a karaván fölkerekedett, és észak felé vette útját.

A nyolcadik háromszögnek az alapvonalán fekvő szögeit számították ki. A háromszög csúcsát ezúttal egy pontosan hat mérföldnyire leszúrt jelző pózna mutatta.

Új állomásponthoz kellett tehát elérniük, hogy a felmérési munkálatokat folytathassák.

Május 19-én és 20-án ezt a vidéket is két terjedelmes háromszöggel kapcsolták a délkörhöz. A matematikai pontosság biztosítására minden óvintézkedést végrehajtottak.

A művelet szépen sikerült, s eddig a legcsekélyebb akadály sem állta útját; legfeljebb csak azt lehetett volna mondani, hogy a túlságosan sík alföld, éppen lapályos volta miatt, nem bizonyult egészen alkalmasnak a szögmérésre.

Patakoktól átszelt zöld síkság volt ez, s a patakok párhuzamos „krisztustövis” fasorok közt csörgedeztek tova. E fák gallya távolról a szomorúfűz lombzatához hasonlít, s a bennszülöttek ennek a fának az ágaiból készítik íjaikat.

Az elmállott sziklatörmelékkel, agyag- és homokterületekkel foltonként váltakozó vidék hellyel-közzel már roppant szárazság előjeleit mutatta.

Ilyen terepszakaszokon nyoma sem volt a víznek, és a növényzet ennek megfelelően igencsak gyéren nőtt: csupa olyan fák, amelyek a legszörnyűbb aszályal is dacolhatnak.

Meg aztán mérföldekre egyetlen kimagasló helyet sem lehetett fölfedezni, amelyet szilárd pontul alkalmazhattak volna. Kénytelenek lettek volna tehát tíz, tizenkét méter magasságú pilonokat szerkeszteni, ez pedig jelentékeny idővesztést okozott volna, és hátráltatta volna a munkálatok gyors befejezését. A fölmérés befejezése után ugyanis a pilonokat le kellett volna rombolni, s néhány mérföldnyire továbbszállítani, hogy szükség esetén új háromszögek csúcspontjai lehessenek.

Mindezt azonban nagyobb nehézség nélkül meg lehetett volna tenni: a *Queen and Tzar* legénysége nagy ügyességet tanúsított az ilyen dolgokban, és gyorsan oldotta meg feladatát. Nem is lett volna mitől tartani, ha nem mutatkoztak volna náluk a nemzeti hiúság és féltékenység nyomai.

Az Everest ezredes és Matvej Strux közötti feszült viszony azonban kihatott a legénységre is. William Emery és Mihail Zorn mindent elkövettek, hogy a mutatkozó ingerültséget csillapítsák; de ez nem minden esetben sikerült.

A vitatkozások mind gyakoribbak lettek, és durva, műveletlen matrózokról lévén szó, tettelegességtől is könnyen lehetett tartani.

Az ezredes és az orosz tudós ilyenkor közbeléptek ugyan, de olyan modorban, hogy ezzel még jobban elmérgesítették a dolgot, mert mindegyik a saját földijeinek fogta pártját, ha világos volt is, hogy nincsen igazságuk. A vita aztán az alárendeltekről átragadt a főnökökre, és ahogy Mihail Zorn mondta: „fokozatosan növekedett óriási tömeggé”.

Két hónappal az után, hogy Lattakouból elutaztak, már csak William Emery és Mihail Zorn voltak jó egyetértésben.

Lassanként még Sir Murray és Nyikolaj Palander is belesodródta a vitába, bár ez utóbbi pontos számításaiba volt elmerülve, a tiszteletre méltó Sir John pedig leginkább csak vadászataival törődött.

Száz szónak is egy a vége, egy napon olyan heves lett a vita, hogy Matvej Strux, föllobbanó önérzetében, a következőképpen szólt Everest ezredeshez:

- Ne olyan kevély hangon, uram, olyan csillagással szemben, aki a pulkovai csillagvizsgáló óriási távcsöveinek segítségével kimutatta, hogy az Uránusz gőzköre teljesen gömbölyű.

Amire Everest ezredes azt felelte, hogy még határozottabban is beszélhet az, akinek szerencséje van a cambridge-i csillagvizsgálóban működni, amelynek távcsövei lehetővé tették, hogy az Androméda nebulosáját a szabálytalan köralakzatok közé sorozzák.

Erre Matvej Strux annyira ment a személyeskedésben, hogy azt állította: a pulkovai csillagvizsgáló tizenharmad rangú csillagokat is megfigyelhet tizennégy hüvelyk átmérőjű távcsöveivel; mire Everest ezredes nyomatékosan azt válaszolta, hogy a cambridge-i csillagvizsgáló tárgylencséje szintén tizennégy hüvelyk átmérőjű, és *1862. január 31-én* éjjel ennek segítségével fedezték fel azt a titokzatos mellécsillagot, amely a Szinusznál észlelt szabálytalanságok okozója volt.

Ha két tudós vitája annyira megy, hogy ilyen dolgokat mondanak egymásnak, mindenki láthatja, hogy bármiféle közeledés lehetetlen közöttük.

Félteni lehetett tehát, hogy a versengés az egész fontos vállalkozást veszélyeztetni fogja.

Szerencsére a vita eddig még csak a rendszerek és a geodetikai kérdések körül forgott.

Néha vitáztak a teodolit és ismétlőkör segítségével eszközölt méréseken is, de ez nem okozott zavart. Ilyen esetekben a vita csak a pontosság növekedését eredményezte. Az állomásponatok megválasztása még egyszer sem volt viszálykodásnak az oka.

Május 30-án úgyszólván egyik percről a másikra megváltozott az időjárás.

Minden más éghajlat alatt zivatart lehetett volna jósolni, záporosó kíséretében. Az eget mindenfelől sötét felhők borították, s a sötét lepelből olykor villámok cikáztak elő, de dörgés kísérete nélkül.

A párák lecsapódása ezek dacára sem történt meg a felsőbb régiókban, s a szomszjas föld egyetlen csepp esőt sem kapott.

Csak az történt, hogy a borús idő megakadályozta a munkálatokat, miután a szilárd pontok a ködös levegőben már pár mérföldnyire is elmosódtak.

A bizottság azonban, nem akarva egy percnyi időt sem veszteni, elhatározta, hogy tűzjelek segítségével még éjszaka is dolgozni fognak.

Mokoum ekkor azt tanácsolta, hogy a tudósok személyes biztonsága érdekében jó lesz óvintézkedéseket foganatosítani, mert éjjelente csoportosan jelentek meg a ragadozó állatok, amelyeket a villanygőz fénye csalt a tábor közelébe.

A tudósok nem egyszer hallották a sakálok vonítását és a hiénák rekedt rőfögését, mely csudálatosan hasonlít a részeg négerek kacagásához.

Az első éjszakákon némileg idegessé tette a tudósokat a nemigen kellemes hangverseny, amelyből gyakran az állatok királyának hatalmas ordítása is kihallatszott, s éppen ezért a méréseket, ha nem csekélyebb pontossággal is, de mindenesetre lassabban végezték.

Ilyen körülmények között végrehajtani hasonló kényes feladatot, valóban nem csekély önfeláldozásba is kerülhetett: de a bizottság tagjai éppen nem voltak híjával e tulajdonságnak.

Néhány nap múlva azonban annyira megszokták ezt az állapotot, és olyan nyugodtan folytatták a munkájukat, mintha csak csillagvizsgálójuk otthonias dolgozószobájában ültek volna a távcső előtt.

Egyébiránt minden állomás körül néhány puskával felfegyverzett harcos állott őrt, és a szemtelenebb hiénák közül nem egyet terített le a robbanó golyó.

Szükségtelen talán megjegyeznünk, hogy Sir Murray végtelenül érdekesnek találta a háromszögelés e módját. Míg szeme a távcső nyílásán volt, ujja a Goldwing fegyver ravaszán pihent, s nem egyszer történt, hogy két zenit megfigyelése közben dörrenni hallották puskáját.

Látjuk tehát, hogy a kedvezőtlen idő sem akasztotta meg a munkálatokat.

A pontosságban sem volt legcsekélyebb hiány, s a délkör felmérése szabályszerűen haladt előre, észak felé.

A munkálatok folyamában, *május 30-tól június 17-ig* semmi feljegyzésre méltó esemény nem történt. Mesterséges szilárd pontok segítségével számos háromszöget mértek föl, s Everest ezredes, ezúttal Matvej Strux úrral teljes egyetértésben, azon a nézetten volt, hogy egy hó lefolyása alatt legalább egy egész fokkal fognak előre haladni a fölmérésben.

Június 17-én meglehetősen széles folyam, az Orange egyik mellékága, zárta el útjukat. A bizottság tagjai emiatt nem jöttek zavarba. Itt volt a kaucsukcsónak, melynek rendeltetése volt, hogy a kisebb folyamokon és tavakon átkelhessenek benne. De a kocsikat és poggyászt lehetetlen volt átszállítani a kaucsukcsónakban.

Gázlót kellett tehát keresniük valamely ponton. Matvej Strux ellenkező véleménye dacára tehát azt határozták, hogy a tudósok műszereikkel áteveznek a túlsó partra, Mokoum pedig a bennszülöttekkel fölkeresi az általa állítólag ismert gázlót.

Az Orange mellékfolyama e helyen mintegy félmérföldnyi széles volt. Gyors folyását itt-ott szikladarabok és az iszapba besüppedt fatörzsek akadályozták, és ez akadályok csak növelték az átkelés veszélyeit, kivált az oly törékeny járműre nézve, mint a bizottság kaucsuknaszádja volt.

Matvej Strux megtette e tekintetben észrevételeit, de, mivel nem akart gyávának feltűnni az esetleges veszélyekkel szemben, engedett a többség határozatának.

Csak Nyikolaj Palandernek jutott az a feladat, hogy a karavánnal együtt a gázlót fölkeresse, és pedig nem azért, mintha a tiszteletreméltó számító félelmet mutatott vagy érzett volna - sokkal inkább el volt merülve gondolataiban, semhogy erre ideje lett volna - de jelenléte nem volt okvetlenül szükséges a műveleteknél, és pár napra minden hátrány nélkül elválhatott társaitól.

Egyébiránt a kis csónakot sem volt tanácsos túlterhelni, és sokkal helyesebb volt a bizottság tagjait műszereikkel együtt egyszerre szállítani át, mint az átkelést megismételni.

Tapasztalt matrózokra is szükség volt a csónak kormányzásánál, minek folytán Nyikolaj Palander átadta helyét a *Queen and Tzar* egyik angol matrózának, aki ilyen viszonyok között inkább helyén volt a csónakban, mint a tiszteletreméltó helsingforsi csillagász.

Miután a találkozás helyét meghatározták, a karaván Mokoum vezetésével a gázló felé indult.

Nemsokára az utolsó szekér is eltűnt szem elől, s a bizottság két angol matróz és egy busman társaságában, aki az afrikai folyamok természetét jól ismerte, a Noszoub - ez volt a folyam neve - partján maradt.

A folyam medrében, az esőzési időszak után még meglehetősen bőséggel hömpölygött a víz.

- Szép folyam - szólt Mihail Zorn a társához, William Emeryhez, míg a matrózok a csónak felszerelésén dolgoztak.

- Szép - válaszolt William -, de nehéz lesz rajta átkelni. E sodrások életideje rövid, de addig nagyon veszedelmesek. Néhány hét múlva, ha itt lesz a szárazság, alig lesz e folyamnak annyi vize, hogy elolthassa egy karaván szomját, most viszont nem lesz gyermekjáték az átkelés. Gyorsan igyekszik az Orange felé, s nemsokára kiszárad. Ezek, barátom, a fizikai és erkölcsi természet törvényei. Úgy hiszem azonban, kevés időnk van a bölcselkedésre. A csónak készen van: kíváncsi vagyok, hogyan jutunk át a vízen.

Azon a helyen, ahol a csónak az utasokat és műszereiket várta, elég csöndesen hullámozott a folyam tükre.

A beszállás tehát teljes rendben megtörténhetett.

A műszereket hirtelen összeszedett fűrétegre a csónak aljába rakták, hogy minél kevesebbet szenvedjenek az esetleges lökésektől, s a tudósok oly módon ültek a csónakban, hogy az evező matrózok mozdulatait ne akadályozzák.

A busman, aki a kormánynál állott, a bennszülött a karaván „foreloperje” (kengyelfutója) volt, vagyis az a harcos, aki mindenkor a menet élén haladt. Mokoum választotta ki őt, mint a legügyesebbet, a csónak kormányzására.

A kormányos tudott néhány szót angolul is, és hallgatagságot és teljes mozdulatlanságot ajánlott a tudósoknak.

A csónakot most eltaszították a parttól, s az evezők szabályos csapásai csakhamar a folyam közepe felé hajtották. Lassanként azonban érezni kezdte a folyam sebes áráját, amely mintegy százrőfnyire valóságos forgataggá változott.

A matrózok szokott pontosságukkal teljesítették a foreloper parancsait.

Hol emelniük kellett az evezőket, nehogy egy félig kiálló fatörzsbe ütközzenek, hol pedig ellenkezőleg, erőteljesebben kellett a habokba mártogatniuk a lapátokat, hogy átvergődjének egy-egy forgón.

A foreloper teljes hidegvérrel hárította el az addig mutatkozott veszélyeket. A tudósok feszült érdeklődéssel figyelték a számukra merőben új helyzetet. A folyam ellenállhatatlan erővel sodorta a csónakot lefelé.

Everest ezredes és Matvej Strux olykor egymásra tekintettek, de egyikük se szólt egy szót sem. Sir Murray, térdén az elválhatatlan puskával, azokat a madarakat vizsgálta, amelyek szárnycsapásaikkal a Noszoub víztükrét érintették. A két fiatal csillagász pedig a parti vidékek szépségeit bámulta, egész odaadással.

A törekeny csónak nemsokára a tulajdonképpeni forgatagba ért, amelyet részsút kellett átszelni, hogy a túlsó parton kiköthessenek.

A matrózok a foreloper intésére teljes erőfeszítéssel dolgoztak, de a rohanó ártól tovaragadott naszád, minden erőfeszítésük dacára föltartóztathatatlanul rohant lefelé, mindkét parttól egyenlő távolságra, a folyam kellős közepén. A kormányos képtelen volt megváltoztatni ezt az irányt; az evezők még kevésbé. A helyzet komolyodni kezdett, mert ha összeütköznek egy sziklával vagy fatörzsszel, a csónak menthetetlenül darabokra törik és elmerül.

A tudósok érezték a veszélyt, de egyikük sem szólt egyetlen szót sem.

A foreloper a csónak irányát vette szemügyre, de futásának gyorsaságát nem mérsékelhette a rohanó áradat ellenállhatatlan ereje miatt.

Mintegy kétszáz rőfnyire aprócska sziget tűnt föl a víz sodrában: az összetorlódott kövek és fatörzsek veszedelmes zátonya volt.

Lehetetlen volt elkerülni, s néhány pillanat múlva menthetetlenül szét kellett rajta törnie a kis naszádnak. Valóban, csakhamar lökést éreztek, ez azonban nem volt olyan erős, mint várni lehetett volna: a naszád oldalt hajlott, s néhány pint víz csapott bele.

A tudósok mozdulatlanul helyükön maradtak, és komolyan néztek maguk elé.

A fekete tömeg, amelybe ütköztek, megmozdult, és megindult a folyam árában.

Mesés nagyságú víziló volt, amelyet az áradat magával ragadott az említett szigetig, úgy hogy még ez a hatalmas állat sem mert kísérletet tenni az egyik vagy másik part elérésére. A naszád lökését érezve, fölemelte fejét, és apró szemével körültekintett. Az első meglepetés után rögtön a naszádra rontott, és hatalmas agyaraival a szélébe harapott.

De itt volt ám Sir Murray is! Hidegvére egyetlen pillanatra sem hagyta el.

Fegyverét vállához emelte, és fültövön lőtte a veszélyes ellenséget. A víziló azonban nem bocsátotta el a csónakot, hanem folytonosan rázta, mint a vizsla a nyulat.

A rögtön megtöltött fegyver újabb sebet ejtett rajta. Ez a lövés halálosnak bizonyult, mert az egész hústömeg rögtön elmerült, miután előbb végső erőlködésével a sziget felé taszította a naszádot.

Mielőtt az utasok magukhoz tértek az áradat már megragadta a sziklától eltaszított csónakot, amely, néhányszor körben forgatva, ismét részsút irányt vett az áradat ellenében.

A túlsó part egyik hirtelen beszögellése némileg megtörte ezen a helyen a sodrás ellenállhatatlan erejét. A csónakot arra kormányozták, és a tudósok nemsokára ép bőrrel ugrottak a szárazra, mintegy öt mérfölddel alul azon a ponton, ahol csónakba ültek.

11.

Sikerült megtalálniuk Nyikolaj Palander urat

A felmérési munkálatokat ismét megkezdték. Két új állomáspontra, összekötve a folyam túlsó partján lévő végállomással, új háromszögnek három csúcspontja lett, s ennek a fölmérését is minden nehézség nélkül hajtották végre.

A tudósoknak csupán a kígyóktól kellett őrizkedniük, amelyek e vidéken nagy számban mutatkoztak. A „mamba” nevű mérges faj volt leginkább elterjedve, és egyes példányai 12-14-láb hosszúak is voltak. Marásuk azonnali halált okoz.

Június 21-én, azaz négy nappal azután, hogy a folyón átkeltek, a bizottság erdős helyre ért. Az erdő azonban nem akadályozta a háromszögelési munkálatokat. Minden irányban voltak szilárd pontnak alkalmas tárgyak.

Ez a vidék az előzőnél sokkal mélyebb fekvésű, ezért nedves és termékeny volt. William Emery több ezer afrikai fügefát látott, amelynek fanyar gyümölcse a busmanok legkedvesebb csemegéje.

A levegő tele volt kellemes illattal, ezt az illatot a kikiricshez hasonló hagymás növény virágai árasztották. A „kukumakranti” volt ez, amelynek két-három hüvelyk nagyságú gyümölcsét a bennszülöttek nyaláncságnak tartják. Ezen a kellő mértékben nedves talajon ismét mutatkoztak a coloquintek és a balzsam-menta, amelynek a meghonosítása Angliában oly tökéletesen sikerült.

Ezt a vidéket, termékenysége és földművelésre alkalmas volta dacára sem igen látogatták a nomád törzsek: sehol nem bukkantak a bennszülöttek nyomaira. Pedig víz is akadt bőven: egymást váltották a patakok, mocsarak és tavak, míg néhány nagyobb folyó az Orange mellékfolyóit gazdagította bő vizével.

Az első napon pihentek a tudósok, s a karaván megérkezését várták.

A Mokoum által kitűzött idő már majdnem letelt, s ha a vadász nem tévedett számításában, a karavánnak még ma meg kellett érkeznie a táborkészlettel. A nap azonban eltelt anélkül, hogy a karaván mutatkozott volna. Valószínűleg váratlan akadályokra bukkantak.

Sir Murray úgy vélekedett, hogy a Noszoub ez idő tájban talán nem is lesz átlátható, s a vadász kénytelen lesz más átkelési eszközről gondoskodni.

Ez a nézet elfogadhatónak is látszott. Az esőzési időszak igen vízdús volt ebben az évben, és valószínű, hogy a folyamok medrei szokatlan mértékben megáradtak.

A csillagászok vártak, de midőn a karaván még *június 22-én* sem mutatkozott, Everest ezredes nyugtalankodni kezdett. Az élelmiszerek teljes hiányában nem folytathatta útját észak felé, a késedelem pedig az egész vállalkozás sikerét kockáztathatta.

Matvej Strux ez alkalommal arra hivatkozott, hogy ő a karavánnál akart maradni, miután az innenső part első állomását a túlsó part végállomásával összeköttetésbe hozták; hogy ha az ő tanácsát fogadták volna el, bezzeg most nem volnának zavarban... hogyha a háromszögmérések megghiúsulnak, a felelősség azokat fogja terhelni, akik... stb., hogy az oroszok mindenestre... stb.

Képzeltetni, hogy Everest ezredes határozottan tiltakozott minden ilyenemű gyanúsítás ellen, kijelentvén, hogy a határozatot a többség hozta, ő tehát csak részben felelős érte.

A helyzet kezdett elmérgesedni, de Sir Murray még idejében közbeavatkozott, és határozottan követelte a vita megszüntetését. Ami megtörtént, azon szemrehányásokkal segíteni nem lehet.

E közbeszólásra elhatározták, hogyha a karaván holnap sem mutatkoznék, William Emery és Mihail Zorn, akik erre önkéntesen vállalkoztak, a foreloper kalauzolása mellett elindulnak a karaván fölkeresésére. E megállapodás után a két vetélytárs, mint rendesen, ismét kerülte egymást.

Sir Murray a szomszéd erdőséget barangolta be: de négylábú vadak nem mutatkoztak, s a látott madarak sem ígértek valami jó pecsenyét. Kárpótlásul azonban a természetbúvár két érdekes fajjal szaporította gyűjteményét. Ezek egyike a császármadárnak egyik faja volt, gyönyörű tollazattal: valóban remek példánya a tetraonidák nagyszámú családjának, amelynek Európában legelterjedtebb képviselője a fogolymadár.

A másik madár, amelyet Sir John mesteri lövéssel ejtett el, ragadozó madár volt, és a sólyomnak csupán Dél-Afrikában előforduló fajához tartozott; a vörös torkú, fehér farkú, pompás tollazatú madár szépség dolgában semmivel sem maradt le a másik zsákmány mögött. A foreloper mindkét madár bőrét olyan ügyesen nyúzta le, hogy később is ki lehetett tömni őket.

Június 23-án a reggeli órákban még mindig nem mutatkozott a karaván, s a fiatal tudósok épp útra akartak kelni, midőn a távolból ebugatást hallottak.

Nemsokára megpillantották Mokoumot, aki nyílsebességgel vágatott zebráján. A busman előresietett, hogy hamarabb találkozzék a tudósokkal.

- Jöjjön csak, Mokoum! - kiáltott örvendezve Sir Murray. - Kétségbe voltunk esve ön miatt! Vigasztalhatatlan lettem volna, ha nem láthatom viszont! Úgy látszik, hogy a vadak kerülnek engem, ha ön nincs mellettem. Jöjjön, igyunk egy pohár jó papramorgót a viszontlátás örömére.

De Mokoum nem válaszolt e kedélyes szavakra. Az európaiakra tekintett, és megszámlálta őket. Vonásain élénk aggodalom tükröződött.

Everest ezredes mindjárt észrevette ezt, és a vadászhoz közeledve, így szólt:

- Kit keres, Mokoum?

- Nyikolaj Palander urat - válaszolt a busman.

- Hiszen Palander úr a karavánnál maradt!...

- Már nincs ott! Azt hittem, itt találom. Bizonyosan eltévedt!

A végszavakra odalépett Matvej Strux is, és hevesen felkiáltott:

- Nyikolaj Palander eltévedt?! Az a tudós csillagász, aki az ön gondjaira volt bízva, akiért ön felelős?! Tudja-e, vadász, hogy itt nem elég egyszerűen azt mondani: „- Nyikolaj Palander úr eltévedt!”

Ezek a szavak Mokoum arcába kergették a vért, és mivel nem volt vadászat, nem is tartotta szükségesnek fékezni türelmetlenségét.

- Minden oroszok csillagásza - kiáltotta ingerült hangon -, nem mérsékelné kissé a szavait? Kötelességem-e felügyelni az ön társaira, ha ők maguk nem tudnak ügyelni magukra? Ön engem von felelősségre, és nincs igaza. Ha Palander úr eltévedt, maga az oka; húszszor is megleptem, midőn számításaiba elmerülve el-elmaradozott a karavántól. Tegnapelőtt este azonban egyszerre csak elveszett, és nem tudtam többé a nyomára akadni. Legyen ön ügyesebb, és mivel olyan jól tud bánni a messzelátóval, igyekezzék felkeresni társát.

A busman valószínűleg folytatta volna, Matvej Strux nagy bosszússágára, aki tátott szájjal bámult rá, ha Sir Murray ki nem békíti a mérges vadászt.

Matvej Strux tehát, elfordulva a vadásztól, Everest ezredesre támadt alaptalan szemrehányásaival:

- Mindenesetre ki kell jelentenem, hogy társamat nem hagyom elveszni e sivatagban. Ami engem illet, mindent elkövetek, hogy megtalálhassam. Ha Sir Murray vagy Emery úr tévedtek volna el, egy percig sem kételkedem, hogy Everest ezredes szintén mindent elkövetne fölkutatóikra. Nem látom át tehát, miért történjék kevesebb egy orosz tudós érdekében.

Everest ezredes e támadással szemben képtelen volt megőrizni hidegvérét.

- Matvej Strux úr - kérdezte két karját keresztbe fonván, és pillantását vetélytársának szögezve -, ön célzatosan inzultál engem? Hát minek tart ön minket? Mivel jogosítottuk fel önt, hogy emberi érzelmeinkben kételkedjék? Miből következteti, hogy vonakodnánk segítségére sietni ennek az ügyefogyott számolónak?

- De uram!... - csattant fel az orosz, akit sértett a melléknév, amellyel társát illették.

- Úgy van, ügyefogyott - ismételte Everest, hangsúlyozva az utóbbi szót. - S ha a háromszögelés e körülmény miatt meghiúsul, a felelősség nem az angolokat, hanem az oroszokat fogja terhelni.

- Ezredes! - kiáltott Matvej Strux villámló szemmel. - Szavai...

- Szavaimat jól megfontoltam uram, és most tisztában vagyunk azzal, hogy azon pillanatig, amíg társát megtaláljuk, a munkálatoknak szünetelniük kell. Kész ön követni bennünket?

- Erre az első pillanattól fogva kész voltam! - válaszolta Strux keserűen.

A két vetélytárs e szavak után elvált.

Sir Murray, aki az ezredes mellett maradt, megjegyezte:

- Szerencse, hogy az ügyefogyott nem vitte magával a regisztereket.

- Épp erre gondoltam... - válaszolt az ezredes.

Aztán Mokoumot kikérdezték, és megtudták tőle, hogy Nyikolaj Palander két napja eltűnt, és legutoljára a karavántól oldalt eltávolodva, e helytől mintegy tizenkét mérföldnyire látták. Mokoum, mihelyt észrevette a tudós hiányát, azonnal keresésére indult, és ebben rejlik kése-delmének oka. Mivel nem sikerült a tudós nyomára akadnia, azt hitte, hogy az orosz csillagász a folyam mentén haladva, már csatlakozott társaihoz. Most azonban azt tanácsolta, hogy északnyugati irányban induljanak fölkeresésére, hozzátevén, hogy egyetlen percet sem szabad veszteniük, ha még életben akarják találni.

Sietni valóban tanácsosnak látszott.

Az orosz tudós két nap óta bolyongott olyan vidéken, ahol lépten-nyomon a legveszélyesebb ragadozó állatokkal találkozhatott. Sajnos nem olyan ember volt, aki ilyen esetben ki tudja vágni magát a hínárból, hiszen inkább a számok világában, mint a földön élt. Még ott is éhen veszett volna, ahol minden más ember táplálékot talál. Gyorsan a segítségére kellett tehát sietniük.

Délután egy órakor, Everest ezredes, Matvej Strux, Sir Murray és a két fiatal tudós, el is indultak Nyikolaj Palander fölkeresésére. Mindnyájan lóra ültek, még Matvej Strux is, aki fogai között ugyancsak szidta Palandert, hogy ily kellemetlen helyzetbe hozta. Társai, udvarias

férfiak lévén, úgy tettek, mintha észre sem vennék, milyen ügyetlenül ül az orosz tudós a nyeregben.

Mielőtt elindultak, Mokoum megkérte a forelopert, hogy kölcsönözze oda ebét, a finom szaglású és rendkívül ügyes állatot. Az eb, miután Palander egyik kalapját megszagoltatták vele, gazdájának intésére elszáguldott északnyugati irányban. Everest ezredes és társai egész nap követték az ebet. Az okos állat érteni látszott, mit várnak tőle, de még nem sikerült az eltévedt tudós nyomára bukkannia.

A tudósok mindent megtettek, hogy jelenlétük ne maradjon észrevétlen. Kiabáltak és lövöldöztek, bízva abban, hogy Palandernek, szórakozottsága ellenére, valamelyik jelzést mégiscsak meg kell hallania. Így kutattak át az első nap több négyszögmerőldnyi területet, minden eredmény nélkül.

Az éjt egy nagy fa árnyékában, tábortűz mellett töltötték. A tüzet Mokoum folyamatosan táplálta. Minden percben felhangzott a vadállatok ordítása, ami egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy Palander sorsa iránt megnyugtassa őket.

A szerencsétlen, az éhségtől és fáradtságtól kimerülve, a tömérdek hiéna és egyéb ragadozók közé került.

Miként is remélhették volna, hogy életben találják! Mindannyiukat ilyen gondolatok foglalkoztatták. Órákon át töprengtek, hogyan találjanak valami eszközt, amely biztosan elvezetheti őket elveszett társukhoz.

Az angolok oly nagy odaadást tanúsítottak, hogy ennek még Matvej Strux urat is meg kellett hatnia, bármi kifogása volt is különben ellenük. Elhatározták, hogy nem nyugszanak addig, míg élve vagy halva meg nem találták, még ha a háromszögelési munkálatok meghíúsulnak is emiatt.

A végtelennek tetsző éjszaka után végre ismét megvirradt. A lovakat gyorsan felnyergelték, s folytatták a kutatást.

Az eb elől járt, s a társaság mindenütt a nyomában haladt. Északnyugat felé kutatva, Everest ezredes és társai igen nedves vidéken jártak. Egyre több volt a patak. Könnyen át lehetett lábolni őket, ám ügyelniük kellett a krokodilokra, amelyeknek első példányaival Sir Murray ott találkozott. E gyakran húsz-harminc lábnyi szörnyetegek elől nehéz menekülni a tavakban.

A busman nem akarta vesztegetni az időt e hullók megtámadásával, hanem kikerülte őket, és Sir Johnt is visszatartotta attól, hogy egy-egy golyót röpítsen közéjük. Ha e szörnyetegek egyike mutatkozott is a magas fűben, a lovak könnyedén kitértek előle.

Az áradásoktól okozott tavakban tucat számra lehetett látni őket, amint fejüket a vízből feltartva, eb módjára fogyasztották el zsákmányukat.

Hosszas bolyongás után a legcsekélyebbnek látszó jelt is komolyan megfigyelve, még mindig nem akadtak a szerencsétlen Palander nyomára.

Már tízmérföldnyire voltak a táborhelytől, s a busman tanácsára éppen délnyugatra akartak fordulni, midőn az eb egyszerre csak nyugtalan lett.

Ugatni kezdett és hevesen csóválta a farkát. Orrát egészen a föld színén tartva, csendesen haladt előre, folytonosan szimatolva. Aztán ismét visszafutott, köröskörül megszaglászva azt a helyet, ahol első jelét adta nyugtalanságának.

- Ezredes! - kiáltotta Mokoum. - Az eb szimatol valamit. Ah, az okos állat! Meglelte a vad ...bocsánatot kérek... a tudós nyomát. Csak hagyjuk most cselekedni, és ne zavarjuk meg kutatásában.

- Úgy van! - bizonyította Sir Murray. - Nyomon van! Hallja-e rövid csaholását? Azt mondhatná az ember, hogy magával beszél, s igyekszik megállapítani a véleményét. Ötven fontot adok ezért a kutyaért, ha odavezet, ahol Nyikolaj Palander tartózkodik.

Matvej Strux nem tiltakozott a modor ellen, ahogy társáról beszéltek: a fő az volt, hogy megtalálják. Mindenki készenlétben állt, hogy tüstént követhessék az eb nyomdokait, mielőtt bizonyos, határozott irányban elindul.

Az okos jószág nemsokára hangos csaholással a sűrűbe rohant.

A lovak nem követhették a bozótban, s Everest ezredesnek társaival együtt az erdő szélén lovagolva kellett figyelemmel kísérniük az eb csaholását.

A remény sugara kezdett derengeni szívükben.

Kétségtelen volt, hogy az eb megtalálta Nyikolaj Palander nyomait, és ha a szimatot el nem veszti, okvetlenül rá is akad. Csak az volt még a kérdés: életben van-e az orosz tudós?

Tizenegy óra volt, délelőtt. Mintegy húsz percig nem hallatszott a kutya csaholása.

Mi lehetett ennek az oka?... Talán a távolság?...

A busman és Sir John, akik a társaság élén lovagoltak, nyugtalankodni kezdtek. Már nem tudták, milyen irányban vezessék társaikat, midőn az ugatás, mintegy félmérföldnyi távolságból, délnyugat felől ismét hallhatóvá vált.

A sarkantyúba kapott lovak ebbe az irányba kezdtek vágatni. Néhány perc múlva süppedékes helyre értek. A csaholást tisztán hallották, de az ebet nem látták. Az egész talajt tíz-tizenöt láb magas csipkebokrok borították. A kutatóknak le kellett szállniuk lovaikról, és hátasaikat a fákhoz kötözve, gyalog siettek abba az irányba, ahonnan az eb csaholása hallatszott.

Csakhamar keresztül vergődtek ezen a kényelmetlen bozóton. Terjedelmes tó feküdt előttük, foltonként vízi növényekkel benőve.

Az eb, a tó partján állva, dühösen ugatott.

- Itt van! - kiáltott Mokoum.

És valóban, egy félsziget csúcsán, csonka fatörzsön, ott ült Nyikolaj Palander, mit sem látva, mit sem hallva, kezében a ceruza, térdén a jegyzékkönyvecskéje, s kétségtelenül most is számításaiba merült. Társai nem fojthatták vissza a rémület kiáltását. Az orosz tudós körül, alig húszlépésnyire, egész krokodiluscsalád ólálkodott, és a szórakozott Palander még csak tudomást sem vett róluk.

A falánk állatok azonban folytonosan közeledtek, és minden pillanatban megragadhatták.

- Siessünk! - kiáltotta Mokoum. - Megfoghatatlan előttem, miért késedelmeskednek a krokodilok.

- Tán azt várják, míg vadszagot kap! - mondta Sir John, a bennszülöttek közt elterjedt azon nézetre célozva, hogy e szörnyek nem szeretik a friss húst.

A busman és Sir John előresiettek, figyelmeztetvén társaikat, hogy maradjanak hátra.

Alig haladtak kétszáz lépésnyire, midőn a krokodilok, elhagyván a mély vizet, áldozatuk felé közeledtek.

Nyikolaj Palander mindebből semmit nem vett észre.

- Vigyázat és hidegvér - súgta Sir John fülébe Mokoum. - Különben elveszett!...

Mindketten térdre bocsátkoztak, célba vették a két első krokodilt, és tüzeltek.

A két szörnyeteg szétzúzott gerinccel rogyott vissza a vízbe, a többiek pedig azonnal alámerültek.

A lövésre végül Palander is összerezzent. Megismerte társait, és jegyzékkönyvét magasra emelve, örömteljes hangon kiáltott föl:

- Megtaláltam! Megtaláltam!

- Mit talált meg, Palander úr? - kérdezte Sir John.

- Egy hibát a 100 logaritmus tizedében, Wolston táblázata szerint.

Valóban, ezt a hibát fedezte fel az érdekes tudós. Jogos igénye volt a 100 font jutalomra, amelyet a kiadó egy hiba feltalálójának kitűzött. Majdnem négy napig bolyongott a rengetegben, folyvást e feladattal foglalkozva.

André Acupére, a világ legszórakozottabb tudósa, nem tett volna túl rajta szórakozottságban.

12.

Az az állomás, amely tökéletesen elnyeri Sir John tetszését

Nyikolaj Palander urat tehát szerencsésen megtalálták. Midőn azt kérdezték, miből élt ez idő alatt, nem tudott felvilágosítást adni.

Nem valószínű, hogy csak sejtette volna is a veszélyeket, amelyek lépten-nyomon körülötte ólálkodtak, s midőn elmondták, hogy milyen szörnyű társaságban akadtak rá, sehogy sem akart hinni társainak, s azt gondolta, hogy csak tréfálnak vele.

Éhséget nem érzett. Társai jelenlétében, nemzeti hiúságból, Matvej Strux sem tett szemrehányásokat neki: de azért mindenki meg volt győződve, hogy négyszemközt hosszú prédikációt fog tartani a szórakozott tudósnak, és mindenesetre figyelmezteti, hogy a jövőben ne hagyja magát annyira elragadtatni logaritmikus tanulmányai által.

A műveleteket tehát ismét megkezdhatték, s néhány napig zavartalanul is folytatták.

Tiszta, szép időjárás volt, s egyaránt kedvezett a szögszámításoknak és a zenittávolságok meghatározásának. *Június* 28-án a tizenötödik háromszög alapvonalát állapították meg.

Nézetük szerint ez a háromszög a délkörnek második és harmadik foka közt fekvő teret foglalta el.

A pontos meghatározás érdekében még hátra volt, hogy az alapvonaltól a csúcs felé alkotott két szöget irányzott művelettel meghatározzák. E szándék azonban akadályba ütközött. A vidéket ugyanis, amennyire a szem ellátott, mindenütt alacsony erdőség borította, nem volt tehát egyetlen egy pont sem, amely jelző pózna felállításra alkalmas lehetett volna.

Mivel a talaj délről észak felé erősen lejtett, a pilont nagyon is magasra kellett volna építeniük, hogy megláthassák. Csak egy pont mutatkozott kedvezőnek, hogy lámpajelzőt állíthassanak fel rajta, de az is nagy távolságban volt.

Ezerkétszáz, ezerháromszáz lábnyi magas hegy volt ez, északnyugatra, mintegy harminc mérföldnyi távolságban, következésképpen a tizenötödik háromszög oldalai 20000 toise-nál hosszabbak lettek volna.

Más háromszögméréseknél négyszer ilyen hosszúság is fordult ugyan már elő, de az angol-orosz bizottság eddig még nem dolgozott ilyen nagy méretekkel.

Komoly értekezés után elhatározták, hogy a hegy csúcsán lámpajelzőt állítanak fel, s amíg a jelző készen lesz, addig ezen a helyen maradnak.

Everest ezredes, William Emery és Mihail Zorn három matróz kíséretében s a foreloper vezetése alatt, útnak indult a hegy felé. A távolság valóban sokkal nagyobb volt, semhogy nappali világosság és mérés mellett megbízható eredményt adhatott volna.

A kis csapat *június* 28-án indult el. Műszereiket és élelemkészletüket a quagákra rakták.

Everest ezredes úgy számította, hogy másnap este elérik a hegyet, és ha a hegy megmászása nem jár nehézségekkel, a lámpajelzőt már *június* 29-én vagy 30-án éjjel fölállíthatják és meggyújthatják.

A táborban maradiaknak tehát legalább harminchat óráig kellett várakozniuk a szükséges jelre.

Nagyot néztek azonban, midőn *június 30-án* délután 2 órakor az ezredes és társai visszatértek, mégpedig feladatuk teljesítése nélkül.

Sir John eléjük sietett.

- Máris visszatért, ezredes?

- Sajnos, Sir.

- A hegy tehát megmászhatatlan?

- Ellenkezőleg - válaszolt Everest. - Jótállok róla, hogy megmászható, de erősítésre van szükségem.

- Hogyan, talán a bennszülöttek...?

- Úgy van, négylábú bennszülöttek, fekete sörénnyel, egy lovunkat meg is ették.

Aztán az ezredes néhány szóval elbeszélte, hogy a hegy lábához érkezve csakhamar meggyőződtek, hogy a hegyet csak a déli oldalon lehet megmászni, de fájdalom, az egyetlen utat, mely oda vezetett, óriási oroszláncsoport foglalta el, amely, mint a foreloper mondta, itt ütötte föl kraalját.

Everest ezredes kísérletet tett ugyan, hogy elűzze őket onnan, de ez a kísérlet az egyik lovába került, amelynek a derekát egy pompás oroszlán hatalmas talpának egyetlen csapásával ketté törte.

Ez az elbeszélés Sir John és a busman vadászszenvedélyét a legmagasabbra fokozta; mindketten szerettek volna rögtön lóra ülni és rajtaütni az oroszlánokon. Mindnyájan mégse mehettek el, mert néhányuknak a táborban kellett maradniuk, hogy az új háromszög alapvonalán lévő szöveget bemérhessék.

Everest ezredes jól tudta, hogy a munkálatok ellenőrzése végett szükség van személyes jelenlétére. Meghozta hát az áldozatot, és a két orosz csillagász társaságában a táborban maradt.

Más részről azonban semmi ok nem volt arra, hogy Sir Murray is vele maradjon.

A hegyre vezető út erőszakkal való felszabadításában tehát Sir Murray, Emery, Zorn és a busman vettek részt, s rajtuk kívül még három bennszülött, akiknek a bátorságát és megbízhatóságát Mokoum tapasztalásból ismerte.

Másnap reggel négy órakor az oroszlánvadászó tudósok kezét szorítottak társaikkal, és útnak indultak, egyenesen a hegy irányában. Mivel gyorsan lovagoltak, este kilenc órakor már a hegy lábánál voltak. Amint odaértek, leugráltak lovaikról, és hozzákezdtek az éji tanya fölültéséhez.

Tüzet nem gyújtottak, mert Mokoum nem akarta fölkeltetni az állatok figyelmét, amelyeket másnap, világos nappal, tanyájukon szándékozott megtámadni.

Egész éjjel folytonosan hallották a félelmetes állatok ordítását. Mihelyt besötétedik, a ragadozók elhagyják barlangjaikat, és zsákmány után járnak. A vadászok közül egy sem hunyta le a szemét, s a busman arra használta fel ezt az álmatlanságot, hogy gyakorlati tanácsokat adott nekik holnapra.

- Uraim - mondta teljes nyugodtsággal Sir Murray-nak és a két fiatalabb csillagásznak -, ha Everest ezredes nem csalatkozott, akkor holnap egész csapat fekete sörényű oroszlánal lesz dolgunk. Ez az oroszlánoknak a legvadabb és legveszélyesebb fajtája. Erősen kell tartanunk magunkat. Ajánlom, hogy térjenek ki az állatok első ugrása elől, mert egyetlen szökéssel tizenöt-húsz lábnyi távolságot is átugranak. Ha az első ugrást elhibázták, a másodikat ritkán

kísérlik meg. Tapasztalásból beszélek. Virradatkor visszatérnek barlangjaikba, tehát ott fogjuk őket fölkeresni. Figyelmeztetem azonban, hogy védeni fogják a bőrüket, és pedig vitézül. Mondhatnám, hogy az oroszlánok reggel, midőn jóllaktak, kevésbé veszélyesek és bátrak, ez gyomruktól és a helyiségtől is függ, mert oly vidékeken, hol az emberek folytonosan üldözik őket, valóban félénkebbek. Ám ebben a sivatagban kétségkívül fékezhetetlen vadságuk teljes dühével támadnak ránk. Ajánlom azt is, hogy lövés előtt jól kiszámítsák a távolságot. Engedjék közel jönni az állatot, lőjenek biztosan, s egyenesen az állat első lapockája mögé. A lovak nyugtalanok lesznek az oroszlán láttára, és akadályozzák a biztos lövést. Ezért gyalog támadjuk meg őket, és számítok rá, hogy hátasaink nem veszítik el hidegvérüket.

A társak hallgatva fogadták e jó tanácsokat.

Mokoum ismét a türelmes vadász lett: tudta, hogy holnap komoly dologra virrad. Igaz ugyan, hogy az oroszlán általában nem támadja meg az embert, ha háborgatás nélkül megy el mellette, de ha megtámadják, dühé nem ismer határt.

Ilyenkor rettenetes ez a fenevad, amelyet a természet hajlékonysággal, roppant erővel és ádáz haraggal ruházott fel.

Ezért ajánlotta a busman, különösen sir Johnnak, a hidegvérűséget.

- Úgy lőjön az oroszlánra, mintha csak foglyot löne, minden izgatottság nélkül, ebben áll az egész titok.

Valóban itt rejlik a titok. De ki kezeskedik hidegvérűségről a támadó oroszlánnal szemben, hacsak a szokás meg nem edzette az idegeit?

Reggel négy órakor, lovaikat egy sűrűben kipányvázva, fölkerelkedtek a vadászok.

Még nem virradt meg: még sötétség uralkodott mindenütt, csak keleten mutatkozott a pirkadó hajnal vékony veres világossága. A busman figyelmeztette társait, hogy alaposan vizsgálják meg fegyvereiket.

A bennszülöttek csak ijakkal indultak a nehéz harcba, de a nyilazásban kiválóan ügyesek voltak. Nem egy oroszlán vérzett már el nyilaik alatt.

A társaság zárt tömegben indult neki az útnak, amelynek bejáratát a két fiatal tudós tegnapelőtt szemügyre vette.

Egy szót sem szóltak. Úgy suhantak a mélyút bozótjai közt, mint a vörösbőrű indiánok Amerikában: egészen nesztelenül.

Csakhamar a mélyút egyik szűkületéhez értek. Itt kezdődött tulajdonképpen a hegyre vezető ösvény, és ennek a közepén volt az oroszlánok barlangja.

A busman most kiadta utasításait.

Sir Murray, egy bennszülött és ő egyedül fogják megközelíteni a barlangot.

Azt hitték, hogy így a barlang közelébe jutván, a bestiákat a mélyút alsó vége felé riaszthatják; ott a két fiatal tudós lesben fog állni két bennszülöttel, és golyókkal és nyíllövésekkel fogadják a fenevadakat.

A hely kiválóan kedvezett a tervnek.

Egy hatalmas jávorfa állott ott, kimagasodott a bozótból, és ágai közt olyan biztonságos hely kínálkozott, amelyhez az oroszlánok nem férhettek hozzá. Tudott dolog, hogy az oroszlánok macskatermesztetük dacára sem képesek fára mászni.

A vadászok tehát, bizonyos magasságból a legnagyobb biztonsággal lőhették le őket.

A vállalkozás veszélyes részét, az oroszlánok kihajtását, Mokoum, Sir John és a bennszülött vállalták magukra, ami Emery-nek nem tetszett, mert ő is szeretett volna részt venni a vakmerő vállalkozás dicsőségéből. Ellenvetésére azonban Mokoum azt felelte, hogy ennek így kell történnie, és semmi ellenmondást nem tűrt rendelkezéseivel szemben.

A fiatal tudósoknak engedniük kellett.

Éppen pitymallani kezdett. A busman jelt adott, s elindult két kísérijével, miután a hátra maradtakat előbb biztonságba helyezte a jávorfa ágai közt.

A három merész vadász, tétovázás nélkül ugyan, de óvatosan haladt előre, s a legcsekélyebb neszre is figyelt.

A busman nem kételkedett benne, hogy az oroszlánok, visszatérve az éjjeli kirándulásból, barlangjukba bújtak, ahol elfogyasztják zsákmányukat, és egész nap alusznak. Azt hitte, hogy álomba merülve találja őket, és könnyen végez velük.

Negyed óra múlva Mokoum és társai a barlang elé értek, pontosan ama beomlott helyhez, amelyre Mihail Zorn figyelmeztette őket.

Ott, a földre hasalva, vizsgálni kezdték az oroszlántanyát. Tágas barlang, inkább odú volt az, amelynek mélységét azonban nem becsülhették meg. A bejáratot egész csonthalmaz takarta el szemük elől. Kétségtelen volt, hogy az oroszlánok tanyája előtt álltak.

Ám a barlang ebben a pillanatban elhagyatottnak látszott.

Mokoum, kezében a lövésre készen tartott fegyverrel, térdén és könyökén egészen a barlang bejáratáig kúszott. Egyetlen pillantás elég volt, hogy meggyőződjék róla: a tanya üres.

Ez a körülmény teljesen kívül esett számításán, és tervének megváltoztatására kényszerítette.

Társai, egy adott jelre rögtön mellette termettek.

- Sir John - mondta a vadász -, a vad még nem tért vissza tanyájára; de bizonyos, hogy nem késik soká. Azt hiszem tehát, hogy leghelyesebb lesz, ha mi foglaljuk el a barlangot. Jobb, ha minket ostromolnak a bestiák, mint mi őket: kivált, ha segédhadunk is van a kapu előtt. Mit gondol, Sir?

- Azt, amit ön. Én teljesen alávetem magam parancsainak.

Mokoum és társai gyorsan a barlangba vonultak. Meggyőződven, hogy a barlang csakugyan üres, a bejáratot gyorsan összehordott nagy kövekkel torlaszolták el. A kövek között maradt hézagokat pedig száraz gallyakkal tömték be. Ez a dolog mindössze néhány percet vett igénybe, mert a barlang bejárata különben is szűk volt.

A vadászok most a lőrések elé állottak és vártak.

Nem kellett soká várakozniuk, mert alig negyed öt után, hatalmas hím oroszlán jelent meg két nőstény kíséretében, körülbelül száz lépésnyire a barlang előtt.

A hím, fekete sörényét rázva, egy antilopot hozott fogai közt, s oly könnyedén cipelte, mint a macska az egeret.

A nehéz vad úgyszólván pehelykönnyű volt neki, és a fejét ugyanolyan szabadon és fenn hordozta, mint egyébkor. A két nőstényoroszlán vidám szökdeléssel követte a hímet. Sir John - mint később maga is bevallotta - erős szívdobogás fogta el.

Szemét tágra nyitotta, homlokát ráncba szedte, és görcsös félelmet érzett, amelybe azonban bámulat is vegyült; ez az aggodalom és szorongás azonban csak egyetlen pillanatig tartott, aztán teljesen visszanyerte hidegvérét.

Eközben az oroszlanok megéreztek a veszélyt.

A hím rekedt ordítást hallatott, s a nőstényektől követve a sűrűbe ugrott, közel azon fához, amelyen a többi vadász kuporgott.

A bokrok között is tisztán lehetett látni e félelmes állatokat, hegyes füleikkel és villámló szemeikkel.

- Itt vannak a fogolymadarak - súgta Mokoum fülébe Sir John.

- Még nem mind - válaszolt a vadász -, s azért nem is szabad karabélyainkat használnunk. Dörrenésük elijesztené a többieket.

- Biztos ön nyílának hatásáról ily távolságban?

- Biztos vagyok, Mokoum - válaszolt a bennszülött.

- Akkor a bal oldalon, egyenesen a szívbe.

A bennszülött figyelmesen célzott.

A nyíl elröpült; hatalmas ordítás hallatszott; az oroszlan egyet szökkent, és harminc lépésnyire a barlang szájától összerogyott.

- Derék! Szép lövés volt! - dicsérte Mokoum.

Ebben a pillanatban a nőstények kirohantak a sűrűből az elesett hím hullájához.

Félelmes ordításukra csakhamar még három oroszlan - két hím és egy nőstény - jelent meg. A dühtől felborzolt fekete sörényük miatt majdnem kétszer oly nagynak látszottak, mint valóban voltak.

- Most a karabélyokon a sor! - kiáltotta Mokoum.

Két lövés dördült el; a nagyobbik hím, melyet Mokoum vett célba, összerogyott, mintha villám csapta volna agyon. A másik, amelyre Sir John lőtt, bár a golyó összezúzta lábát, a torlasz ellen rontott.

A feldühödött nőstények mindenütt a nyomában loholtak. A rettenetes állatok ki akarták erőszakolni a bemenetelt, ami kétségtelenül sikerül is, ha lövéseikkel el nem ijeszthetik őket.

A vadászok kissé mélyebbre vonultak a barlangba, és gyorsan ismét megtöltötték puskáikat.

Egy-két szerencsés lövés talán megszabadította volna őket e félelmes állatoktól, midőn egy előre nem látott körülmény egyszerre irtózatossá tette helyzetüket.

A barlang alján felhalmozott száraz gaz meggyulladt a lövés fojtásától, és csakhamar füsttel töltötte meg a barlangot.

A felcsapó láng visszariasztotta ugyan az oroszlanokat, s úgyszólván égő válaszfalként lobogott köztük és a vadászok között, de a füst minden pillanatban megfulladással fenyegette a barlangba szorult vadászokat.

A helyzet valóban válságosra fordult.

- Ki innen, ki! - kiabált Mokoum.

A torlaszt ledöntötték, és a fulladozni kezdő vadászok kirohantak a lángokon keresztül.

A bennszülött és Sir John, alig értek a szabad levegőre, ugyanabban a pillanatban el is buktak. Az elsőt a nőstény oroszlánok egyikének lökése, a másikat farkának csapása terítette a földre.

A bennszülött hanyatt fekve mozdulatlan maradt.

Sir John azt hitte, hogy valami tagja tört, ezért térdre ereszkedett; de abban a pillanatban, midőn a nőstény oroszlán újra rá akart rohanni, a busman robbanó golyója villámként sújtotta le a bőszült fenevadat.

Ebben a pillanatban jelentek meg a csatatéren Mihail Zorn, William Emery és a bennszülöttek. Éppen jókor, mert ámbár három oroszlán már ki is múlt a bátor vadászok lövéseitől, a két sértetlen nőstény és a sebzett hím még végzetessé válhatott volna rájuk nézve.

A vontcsövű fegyverek a hidegvérű vadászok kezében most kitűnő szolgálatokat tettek. Az egyik nőstényoroszlán, melyet William Emery golyója eltalált, hörögve lerogyott.

A másik és a megsebesített hím óriási szökkenéssel menekült a sűrűbe, az ifjú tudósok feje fölött. Diadalmas hurrá harsogtatta meg a mély utat. Négy oroszlán feküdt élettelenül a csatatéren.

Most a tudósok Sir Murray úrhoz siettek. A tiszteletre méltó Sir John a barátai segítségével föltápáskodott. A bennszülött, aki a kapott lökéstől csak elkábult, szintén magához tért.

Egy óra múlva ismét lovon ült a győztes kis társaság, anélkül, hogy az elmenekült oroszlánpárt viszontlátták volna.

- Nos - mondta Mokoum -, meg van elégedve, Sir, az afrikai fogolymadarakkal?

- El vagyok ragadtatva - válaszolt Sir John a lábszárát dörzsölve, amely még mindig sajgott az oroszlánfark csapásától. - De milyen veszélyes farkuk van ezeknek a fogolymadaraknak, érdemes Mokoum!

13.

A tűz kettévágja a vitát

Közben Everest ezredes és társai érthető türelmetlenséggel várták a hegy lábánál lezajlott harc eredményét. Ha a vadászok sikerrel jártak, akkor a jelzőlámpának az éjjel világítania kell. Képzeltetni, mily nyugtalan izgatottság között telt el az egész nap.

A műszerek a hegyre irányozva készen állottak, s a legcsekélyebb fényt is azonnal megfigyelhették volna. De vajon megjelenik-e a várt fény?

Everest ezredes és Matvej Strux egy pillanatra sem találták nyugtukat.

Nyikolaj Palander, mint rendesen, most is számításaiba merült, és tökéletesen megfeledkezett arról, hogy társai veszélyben foroghatnak.

Ne higgye azonban senki, hogy ez önzés volt nála. Róla is bátran el lehetett volna mondani ugyanazt, amit Bouvard matematikusról mondtak egykor: „ha megszűnt számolni, megszűnt élni is”. Sőt Nyikolaj Palander úrra talán megfordítva is illett volna ez a mondás.

Be kell azonban vallani, hogy a tudósok nyugtalanságát épp oly mértékben okozta a nagy fontosságú vállalkozás sorsa, mint a veszély, amelyben társaik forogtak.

E veszélyekkel ők is szembeszálltak volna, mert mindketten a „scientia militans”- a harcos tudomány - tagjainak tekintették magukat. Az eredmény foglalta le minden gondolatukat. Ha nem sikerül legyőzniük ezt az akadályt, amely most előttük állt, az egész expedíció sikere megghiúsulhat. A csillagászok aggodalmai tehát igen is érthetők voltak e végtelennek tetsző nap folyamán.

Végre elkövetkezett az este. Everest ezredes és Matvej Strux félóránként kronométeri pontossággal váltották egymást a távcső előtt. A mély sötétségben egyetlen szót sem szóltak. Mindegyik elsőként szeretne volna megpillantani a jelzőlámpa fényét.

Éjfél elmúlt. A jelzőlámpa világa még mind nem mutatkozott. Végre háromnegyed háromkor Everest ezredes hidegen így szólt:

- A jelzőlámpa.

A szerencse neki kedvezett, orosz kollégájának nem csekély bosszúságára, aki szintén kénytelen volt konstatálni a jelzőlámpa megjelenését: de Matvej Strux erőt vett magán, és egyetlen szót sem szólt.

A méréseket a leggondosabb óvintézkedések alkalmazása mellett végezték, s gyakran ismételt és szigorúan ellenőrzött megfigyelés után, a megmért szög nagyságát $73^{\circ}58'42''413$ ezredrészben állapították meg.

Másnap reggel, július 2-án fölkerekedett a tábor. Everest ezredes minél gyorsabban találkozni óhajtott társaival. Tudni akarta, nem kellett-e drágán megfizetni a kivívott sikerért.

A menet a foreloper vezetése alatt indult el, és délután két órakor a nemzetközi bizottság tagjai ismét hiánytalanul együtt voltak. Az oroszánokkal vívott harc egyes részleteit elbeszéltek, s a győztesek a legmelegebb szerencsekívánatokban részesültek.

E nap reggelén, Sir Murray, Mihail Zorn és William Emery a hegycsúcsról egy új állomás szögtávolságát mérték meg: a műveleteket tehát késedelem nélkül lehetett folytatni.

A csillagászok néhány csillagzat magasságának meghatározásával is készen voltak, kiszámították a földrajzi szélességét, s a végeredmény az volt, hogy háromszögelési munkálataik második szakaszában a délkörnek újabb egy foknyi részét mérték fel.

Tizenöt háromszög segítségével eddig tehát összesen két fokot sikerült felmérniük.

A munkálatokat késedelem nélkül folytatták, és remélték, hogy természeti akadály többé nem fogja útjukat állni. Öt egész héten keresztül az időjárás is kedvező maradt. A hullámos talaj szintén fölöttébb alkalmas volt a jelző pontok felállítására. A busman pedig ügyelt arra, hogy esténként mindig a lehető legjobb helyen üssenek tábor.

Élelmiszereknek nem voltak híjával; a karaván vadászai, élükön Mokoum és Sir Murray, mindig ellátták társaikat friss hússal. A leküzdhetetlen vadászszenvedélyű angol többé már nem is számolta az elejtett antilop fajokat.

Felségesen ment minden.

A tudósok egészségi állapota, általában véve kielégítő volt. Vízben még nem szenvedtek hiányt, és ami a legfőbb: úgy látszott, hogy megszűntek az Everest ezredes és Matvej Strux között napirenden levő viták is. Mindenki versenyzett a szorgalomban, és már-már ki lehetett volna jelölni az időpontot is, amelyben a munkálatokat sikeresen befejezik, midőn egy helyi akadály a munkálatok folytatását megakadályozta, s újra fölélesztette a nemzeti féltékenységet.

Augusztus 11-én történt, hogy a karaván, amely már néhány nap óta, lankás, erdős vidéken barangolt, egyszerre csak áthatolhatatlannak tűnő, hatalmas ösrengeteg előtt állott. Lehetetlen leírni a gyönyörű látványt, amelyet egy afrikai őserdő faóriásai nyújtanak.

A „gounda”, a „moszokolo”, a „moukomdon” ez a hajóépítésre rendkívül alkalmas és keresett fa, hatalmas törzsű ébenfák, a „vauhinia” vaserős rostjaival, a „buchreák” narancsszín virágaikkal, pompás „roodeblatok” fehér törzseikkel és vérvörös leveleikkel, óriási „galac”-ok, amelyeknek egyes példányai tizenöt láb átmérőjük is voltak, tömör összevisszaságban sorakoztak egymás mellett.

E rengetegből titokszerű mormogás hangzott ki, meghatóan és nagyszerűen, mint az a csöndes morajlás, amelyet a tenger hullámainak megtörése okoz a homokzátonyokon.

A szél volt ez, mely az óriás lombozat közt áttörve, suttogva halt el az erdő szélén.

Everest ezredesnek kérdésére, hogy micsoda erdő ez itten, Mokoum ekként válaszolt:

- Ez a Ravoune rengeteg!
- Mennyire terjed szélessége kelettől nyugat felé?
- Negyvenöt mérföldnyire.
- És délről észak felé?
- Tíz mérföldnyire.
- És miként jutunk keresztül rajta?
- Sehogy sem - felelte Mokoum. - Járható út nem vezet, rajta keresztül. Egyetlen utunk az, hogy az erdőt keleti vagy nyugati irányban megkerüljük.

A bizottság főnökei, Mokoumnak e határozott feleleteit hallva, nem csekély zavarba jöttek. A síkföldön nőtt erdőben nem állíthattak fel jelzőpontokat. Az erdőt megkerülni pedig annyi volt, mint húsz-huszonöt mérföldnyire eltávozni a délkör irányától, amivel csak szaporították volna a munkát, s talán tíz pótháromszöget is kellett volna csatolniuk eddigi műveleteihez.

Valóságos akadály állta tehát útjukat, és most arról volt szó, miként küzdjenek meg vele.

Mihelyt az erdő szélétől mintegy félmérföldnyire felütötték a tábort, a csillagászok összejöttek, hogy a helyzetről tanácskozzanak. Azt a nézetet, hogy a rengetegen keresztül folytassák a háromszögelést, mint kivihetetlen, rögtön elejtették.

Azt kellett tehát megvitatni, hogy az akadályt jobbra, vagy balra kerüljék-e meg. A távolság mindkét irányban egyenlő volt, mert a délkör éppen középen metszette az erdőt.

A bizottság tagjai tehát elvben a megkerülés mellett nyilatkoztak. Jobbra vagy balra történjék-e a megkerülés, ez már csekély fontosságú volt: és mégis e lényegtelen pont felett tört ki a rég nyugvó vita Everest ezredes és Matvej Strux között.

Everest ezredes jobbra akart menni, mert ebben az irányban közelebb érte volna azt a vidéket, melyet dr. David Livingstone első utazása alkalmával meglátogatott, s ez a lakott és ismert vidék kétségtelenül némi előnnyel bíztatott a vállalkozás érdekében.

Ez legalább elfogadható ok volt.

Az orosz tudós a bal kéz felőli irányhoz ragaszkodott, de kétségtelenül csak azért, hogy az ezredesnek ellentmondjon: ha ez balra szeretett volna menni, ő bizonyosan a jobb oldali irányt választotta volna.

A vita kezdett heves lenni, s előre lehetett látni a pillanatot, midőn a szakítás már elkerülhetetlen lesz. Sir Murray, Zorn, Emery és Palander - miután az ellentétes nézetek kiegyenlítése ezúttal sehogy sem sikerült nekik - magukra hagyták a vitatkozó főnököket.

A vitázók makacssága oly nagy volt, hogy a legrosszabbtól lehetett tartani. Még attól is, hogy a munkálatok e ponton megakadnak.

A nap elmúlt anélkül, hogy az elkeseredett vetélytársak közt a közeledésnek csak árnyéka is mutatkozott volna.

Másnap reggel, *augusztus 12-én*, Sir John, meg lévén győződve, hogy a makacs ellenfelek megegyezni úgysem fognak, felszólította a busmant, hogy kalandozzák be a vidéket. Ez alatt talán csak történik valami megállapodás. Aztán, egy darab friss pecsenye semmi esetre sem lesz fölösleges.

Mokoum rögtön készen volt a kirándulásra, fűtten kutyájának, s a két vadász néhány órára távozott a tábortól.

Természetesen az ő társalgásuk is a háromszögelési munkálatok elé gördült akadály körül forgott.

- Azt hiszem - mondta Mokoum -, hogy néhány napig e rengeteg szélén tanyázunk. Főnökeink, úgy látszik, kölcsönösen elhatározták, hogy nem engednek egymásnak. Bocsásson meg nagyságod e hasonlatért; de az egyik jobbra, a másik meg balra húz, mint az össze nem szokott ökrök, s ily módon a szekér nem haladhat előre.

- Sajnálatra méltó körülmény - válaszolt Sir John -, és attól félek, hogy makacsságuk még végleges szakításhoz vezet. Ha nem a tudomány érdeke forogna szóban, cseppet sem törődnék az egész vitával. Afrika vadban gazdag vidékei mindig elég szórakozást nyújtanak nekem, s míg a vetélytársak kibékülnek, fegyverrel kezünkben bebarangolhatjuk a vidéket.

- De hiszi-e nagyságod, hogy végre is megegyeznek? Én, részemről, nem számítok erre, s amint az előbb megjegyeztem, félek, hogy itt tanyázásunk hosszúra terjedhet.

- Tartok tőle, hogy úgy lesz. A főnökök szerencsétlenségre oly jelentéktelen kérdésen vitatkoznak, amelynek tudományos megoldása lehetetlen. Mindkettőnek van, és egyiknek sincs igaza. Everest ezredes határozottan lejelentette, hogy nem enged.

Matvej Strux megesküdt, hogy visszautasítja az ezredes követeléseit, és a két tudós, akik egy tudományos ellenvetés előtt okvetlenül meghajoltak volna, soha sem fognak engedni ebben a kérdésben, melynél csupán a hiúságuk forog kockán. A műveletek érdekében valóban sajnálandó, hogy ez a rengeteg útjába esett a délkörnek.

- Pokolba az erdővel - kiáltott a busman - amikor ilyen műveletekről van szó! De milyen haszontalan fáradság is a tudós; uraktól a föld hosszúságát méricskélni. Mi hasznuk lesz belőle, ha mind egy lábíg pontosan kiszámítják is? Én jobb szeretem, ha mit sem tudok az egész dologról. Sokkal kényelmesebb rám nézve, ha ezt a földet, amelyen lakom, végtelennek hiszem, és szórakozni igyekszem rajta, semhogy a nagyságával vesződöm. Nem, Sir John, ha száz évig élek, sem látom be e műveletek célszerű és hasznos voltát.

Sir John nem fojthatta el a mosolygását. Ezen a kérdésen már sokat vitázott a derék vadással, s a természetnek ez az egyszerű fia, aki egész életét a rengeteg átkutatásával és a vadak üldözésével töltötte, láthatólag képtelen volt felfogni e tudományos vállalkozás célját.

Néhányszor ugyan sarokba szorította Sir John a busmant egyszerű ellenvetéseivel, de a vadásznak oly éles, természetes esze volt, hogy mindannyiszor kivágta magát talpraesett feleleteivel, és Sir Johnnak nem csekély élvezetet okozott az egyszerű ember természetes okoskodása és nem válogatott ékesszólása.

E fecsegés közben folyvást üldözték az apró vadakat, amelyek közül leggyakrabban fordult elő a nyulaknak az a faja, amelyet Ogilly „graphycerus elegans” néven említ; lőttek aztán többféle ritka szárnyast is, néhány szélkiáltót, és több fajta fogolymadarat - de azt mondhatni, hogy Sir John egyedül vadászott, mert Mokoum csak nagy ritkán lőtte ki fegyverét.

Úgy látszott, nem tudja kiverni fejéből a főnökök között fennforgó vitát.

Az útjuk elé gördült akadály jobban bosszantotta őt, mint Sir Murrayt.

A vadak, bármily nagy számmal keresztezték is az útját, nem tudták lekötni figyelmét, ami mindenesetre komoly jel volt az ily szenvedélyes vadásznál.

A nap folyamában kétszer-háromszor is közeledett Sir Johnhoz, ezt kérdezvén:

- Tehát nagyságod azt hiszi, hogy Everest ezredes és Matvej Strux úr nem fognak megegyezni?

Erre a kérdésre Sir John folytonosan azt válaszolta, hogy a megbékülést nagyon nehéznek, majdnem lehetetlennek tartja, s félni lehet, hogy végleges szakadás áll be a tudósok közt.

Mokoum még este is ismételte a fentebbi kérdést, de megint csak a szokott feleletet kapta reá.

Ezúttal azonban így folytatta az érdekes busman:

- Legyen nyugodt, nagyságod, én megtaláltam a módját, miként lehet igazat adni mind a két vetélytársnak egyszerre.

- Valóban, érdekes Mokoum? - kérdezte Sir John bámulva.

- Ismétlem, hogy úgy van. Holnap reggel, ha a szél kedvező, nem lesz többé semmi ok, amelyen a tudós urak vitatkozzanak.

- Hogy érti ezt, Mokoum?

- Az az én dolgom, Sir John.

- Jól van, Mokoum, tegye meg ezt, és halhatatlan érdemeket szerez az egész tudós világ szemében: nevét megörökítik a tudomány évkönyvei.

- Nagy tisztetség rám nézve, Sir John - válaszolt a busman, és valószínűleg tervével foglalkozva, elhallgatott.

Sir John tiszteletben tartotta ezt a hallgatást, és nem kért magyarázatot. Nem tudta kitalálni, milyen eszközt gondolt ki a vadász, ama nevetséges féltékenységre legyőzésére, amely kétségséssé tehetné az egész vállalt sikerét.

A vadászok csak este tértek vissza a táborba.

A vita ugyanazon a ponton volt, mint reggel: az angol és orosz tudós a legnagyobb elkeseredéssel harcolt a maga álláspontja mellett.

William Emery és Mihail Zorn többször is megkísérelt beavatkozása eredménytelen maradt.

A személyeskedés és alaptalan gyanúsítgatások, mind az egyik, mind a másik oldalról, lehetlenné tették a közeledést. Attól lehetett tartani, hogy az ingerült hang végtére egészen kihívó lesz.

A háromszögelés sorsa tehát bizonyos pontig veszélyben forgott, sőt meg is hiúsulhatott, ha csak a két ellenfél különválva nem óhajtotta volna folytatni, amit együtt kezdtek meg.

Ám ebben az esetben rögtön el kellett volna válniuk, ami különösen elszomorította a bizottság két fiatal tagját, akik már valódi barátsággal ragaszkodtak egymáshoz. Sir John gyanította a fiatal tudósok levertségének okát.

Lefekvés előtt még egyszer ki akarta puhatolni Everest ezredes szándékát, az orosz tudósra vonatkozólag. Földijét hajlíthatatlannak találta; az ezredes kijelentette, hogy ha Matvej Strux nem enged, az angol bizottság külön válva fogja folytatni műveleteit: „mert vannak dolgok, amelyeket még kollegájától sem tűrhet el az ember”.

Ezekre a szavakra Sir John igen nyugtalan lett; de, nem segíthetvén a dolgon, bement a kocsiba lefeküdni, s mivel az egész napi cserkészésben nagyon elfáradt, csakhamar mély álomba merült.

Tizenegy óra felé hirtelen felébredt. A bennszülöttek közt nagy volt az izgatottság. Sir John felugrott, és társait már mind talpon találta. Az erdő lángban állott.

Micsoda látvány volt ez! A kedvező szél néhány mérföldnyire lángba borította a rengeteget. Sir John azonnal Mokoumra pillantott, aki mozdulatlanul állott mellette, és nem felelt Sir Murray kérdő tekintetére.

Sir John azonban most már értette az egészet.

A dél felől lengedező szél megkönnyítette a busman feladatát; szította a lángokat, lobogva égő ágakat tépett le és ragadt tova, így plántálván odább a pusztító elemet. Az égés színhelye percenként hosszabbodott. A forróság a táborban is érezhető lett. A lángtengerből olykor magas tűzoszlopok emelkedtek ki; szurkos fák voltak ezek, amelyeknek a lángja fáklya módra csapott föl a magasba. Emellett folytonos sistergés, ropogás, robbanások és ágyúszerű dörrenések zúgtak az éjszakában: a roppant keménységű fátörzsek megrepedése okozta ezt a durrogást.

Az égboltozat visszasugározta az óriási tűzvész fényét, a felhők izzani látszottak, mintha a tűz a mennyei régiókba is elharapózott volna. Tűzkévék és szikrák milliárdjai sziporkáztak a fekete füstben. Képzeljük mindezekhez az erdő menekülő lakosainak ordítását. Árnyak vonultak el a tűz és a tábor között: vadcsoporthok a szélrózsa minden irányában. Leküzdhetetlen félelem üzte a hiénákat, bivalyokat, oroszlánokat és elefántokat a sötét szemhatár legtávolabbi pontja felé.

Az erdőégés egész éjjel, másnap, sőt még ezentúl is egy éjjel tartott, és midőn *augusztus 14-ike* felvirradt, többmér földnyi széles ösvény tátongott az egész erdőn keresztül.

A délkört nem kellett megkerülni, s Mokoum találékony vakmerősége biztosította a háromszögelés sikerét.

14. A hadüzenet

A munkát tehát ismét folytathatták, mert a vitatkozásra semmi ürügy sem volt többé.

Everest ezredes és Matvej Strux ugyan nem bocsátottak meg egymásnak, de azért szó nélkül felvették a műveletek fonalát.

A tűz által nyitott ösvény bal oldalán, mintegy ötmérföldnyire jókora halom állott. Ezt fölvehették az új háromszög végpontjának. Megmérték tehát a szöget, melyet ez a pont a legutóbbi háromszög alapvonalával alkotott, s aztán az egész karaván megindult, a leégett erdőn keresztül.

A talaj még forró volt. Itt-ott még égtek a hatalmas törzsek üszkös rönkjei, a tűznek áldozatul esett állatok szénné égett hullarakásai, s olykor csaknem áthághatatlan akadályt gördítettek utasaink elé. Néhány helyen még egész parázstenger izzott, és félni lehetett, hogy az erős szél felkapja ezt a zsarátnokot, újra föléleszti a tüzet és elpusztítja az egész rengeteget.

Azért nem volt egy percnyi vesztegetni való idő sem. Ha a tűz újra kigyúl, a karaván két lángtenger közé szorul, és menthetetlenül elvész.

Siettek tehát áthaladni a fölperzselt rengetegen. Mokoum folyvást ösztönözte a hajcsárokat, s délután már az említett halom alján ütöttek tanyát.

Azt a sziklatömeget, amely e halom tetején állott, úgy látszik emberi kéz hordta össze.

Ez a sziklatömeg a dolmenekhez, vagy druida-kövekhez hasonlított, és a régészt minden esetre bámulatba ejtette volna, hogy itt találja.

William Emery, Mihail Zorn és Sir Murray rögtön az építmény megtekintésére indultak. A busman is velük tartott. Alig voltak húszlépésnyire a helytől, midőn egy emberi alak emelkedett föl mögötte, de csupán csak egy pillanatra, s aztán a domb túlsó oldalán lesietve, eltűnt a közeli bozótban.

A busman csak éppen hogy meglátta ezt az embert, de már ez is elég volt.

- Egy mokololo! - kiáltott föl és azonnal a menekülő bennszülött üldözésére indult.

Sir Murray, ösztönétől hajtva, szintén követte vadász barátja példáját. Mindketten átkutatták a bozótot, de hiába: nem akadtak rá a bennszülött nyomára.

A mokololo az erdőbe menekült, amelynek minden ösvényét ismerte, s többé a legügyesebb szimatoló eb sem érhetne volna utol.

Az ezredes, értesülvén a dolog felől, kérdést intézett a busmanhoz:

- Miféle bennszülött volt az? Mit csinált ezen a helyen? Miért üldözte Mokoum?

- Mokololo volt - válaszolt Mokoum -, egyik tagja annak a törzsnek, amely gyakran fölkeresi a Zambézi mellékfolyamainak vidékét. Ezek nemcsak a mi kíséretünkben lévő bennszülöttek ellenségei, hanem valóságos rémei az Afrika belsejében járó utasoknak is. A gazember ki-kémlelt bennünket, és talán okunk lesz még megbánni, hogy nem csíphettük nyakon.

- No de, busman - tudakolta az ezredes -, miért kellene tartanunk holmi tolvaj bandától? Nem vagyunk-e elegenden, hogy ellenálljunk nekik?

- Ebben a pillanatban igen - válaszolt a busman -, de északra gyakrabban fogunk találkozni ezzel a fosztogató törzsszel, s ott nehezebb feladat lesz távol tartani őket magunktól. Ha ez a mokololo kém volt... s én egy percre sem kétlem... bizonyosan néhány száz tolvajt csődít nyomunkba, s ha ez úgy lesz, egyetlen fityinget sem adok az ön háromszögeiért, ezredes.

Everest ezredest elkedvetlenítette ez a találkozás. Tudta, hogy a busman nem szokta nagyítani a veszélyt, és megjegyzéseit komolyan kell venni.

A bennszülöttnak csak gyanús szándéka lehetett: rögtöni megjelenése, gyors menekülése kétségtelenné tették, hogy kémkedett. Valószínű tehát, hogy ez a veszélyes törzs csakhamar megtudja az angol-orosz bizottság ittlétét; ez pedig komoly veszedelmet jelentett.

És e baj ellen semmiféle orvosság sem volt. Úgy döntöttek tehát, hogy a karaván előrehaladása közben portyázókat fognak kibocsátani, s ezeknek a védelme alatt folytatják a háromszögelési munkálatokat.

Augusztus 17-én a délkörnek egy további fokát mérték föl.

Pontosan megmérték a földrajzi szélességet, határozottan megállapíthatták azt a helyet, ahol a bizottság ez idő szerint működött. A három fok fölméréséhez, a déli alapvonal végpontjától számítva, eddig huszonkét háromszöget fejeztek be.

A térképen mindent bejegyezvén, látták, hogy mintegy száz mérföldnyire vannak Kolobeng nevű várostól, amely a délkörtől északkeletre feküdt.

A csillagászok értekezlete elhatározta, hogy ebben a helységben, ahol kétségtelenül híreket kaphatnak Európából is, néhány napig megállapodnak.

Hat hónapja múlt már, hogy az Orange folyam partjaitól eltávoztak, s azóta minden összeköttetésük megszakadt a polgáriassal világgal.

Kolobengben, amely kiterjedt misszióállomás központja volt, talán sikerül megújítaniuk az összeköttetést Európával.

Ebben a helységben kipihenhatték fáradalmaikat, s megújíthatták fogytán lévő élelmiszereiket is.

A szilárd köépítmény, amelyet már említettünk, volt a geodetikai munkálatok végpontja.

Itt kellett újra felvenniük a munkálatok fonalát.

A halom helyzetét és földrajzi szélességét pontosan megállapították.

E műveletek után Everest ezredes parancsot adott, s a karaván megindult Kolobeng felé.

Útközben a legcsekélyebb akadályra sem találtak, s *augusztus 12-én* szerencsésen meg is érkeztek oda.

Kolobeng csupán szabálytalan kunyhótömegből áll, amelyeken a misszió tágas épülete uralkodik a dombtetőről. Ezt a helyet néhány térkép Litoubarombának nevezi, egykor pedig Lepelolénak hívták.

Itt töltött David Livingstone 1843-ban több hónapot, s itt ismerkedett meg a becsuánok szokásaival.

A misszionáriusok vendégszeretettel fogadták a bizottság tagjait.

A vidék minden javát rendelkezésükre bocsátották.

Itt találták még Livingstone házát, úgy amint azt Baldwin találta, vagyis lerombolva és kirabolva, mert a boérek, vagyis búrok ezt sem kímélték meg, midőn 1852-ben betörték erre a földre.

A csillagászok, alighogy letelepedtek, rögtön európai hírek után kutakodtak.

A provinciális - a szerzetesrend tartományfőnöke - nem elégíthette ki újságvágyukat.

Hat hónapja, hogy egyetlen futár sem érkezett a misszióba: de néhány nap múlva egy bennszülött érkezését várták, hírlapokkal és sürgönyökkel.

A tartományfőnök nézete szerint a bennszülött már nem sokáig késhetett, legfeljebb egy hét alatt meg kellett érkeznie.

Éppen ennyi időt szántak a csillagászok is a pihenésre; ezt a hetet abszolút semmittevésben töltötték, csupán Nyikolaj Palander foglalkozott számításainak kiigazításával.

A duzzogó Matvej Strux folytonosan távol tartotta magát angol társaitól.

William Emery és Mihail Zorn élvezetes kirándulásokat tettek a vidéken.

A legőszintébb barátság fejlett ki köztük, és mindketten meg voltak győződve, hogy e vonzalmat semmi sem lesz képes megzavarni.

Augusztus 30-án érkezett meg a sóvárogva várt posta.

Egy kereskedőhajó, amely főként mézgával kereskedett, július első napjain kötött ki Kilmiane városkánál a Zambézi partján, és sürgönyöket hozott a kolobengi misszió számára.

Ezek a sürgönyök tehát két hónapnál idősebbek voltak; hiszen csak a bennszülöttnak egy egész hónapra volt szüksége, hogy Kilmianetől Kolobengig utazhasson.

Ezen a napon valami történt, amit részletesebben kell előadnunk, mert komolyan veszélyeztette a vállalkozás sorsát.

A misszió főnöke egész sereg európai hírlapot kézbesített Everest ezredesnek: leginkább a Times, Daily News és a Journal des Debats több hónappal előbb kelt számait.

Mindenki átláthatja, hogy a lapok hírei nagyon izgatták a tudósok kíváncsiságát, mivel már fél esztendő óta mit sem hallottak a világ folyásáról.

A bizottság tagjai a misszió-épület nagy termében gyűltek össze.

Everest ezredes a Daily News *május 13-i* számát vette kezébe, hogy felolvasson belőle társainak. Alig olvasta el azonban a lap vezércikkének címét, midőn arckifejezése egyszerre csak megváltozott, homloka redőkbe vonult, s a hírlap reszketni kezdett a kezében.

Néhány perc múlva sikerült erőt vennie magán és visszanyernie szokott nyugodtságát.

Sir Murray fölkel, s az ezredeshez közeledve, a következő kérdést intézte hozzá:

- Mit olvasott az újságból, ezredes?

- Komoly híreket, uraim - válaszolt az ezredes, feltűnő komolysággal. - Azonnal közölni fogom önökkel a dolgot.

Az ezredes a Daily News számát tartotta kezében. Társainak a pillantása mozdulatlanul függött rajta, és mindnyájan türelmetlenül várták, hogy beszéljen.

Az ezredes fölállott.

Mindenkinek, de leginkább Matvej Strux úrnak a bámulatára, egyenesen ez utóbbihoz intézte szavait.

- Mielőtt a hírlapban közölt híreket felolvasnám, egy megjegyzést akarok tenni, uram.

- Hallgatom, uram - válaszolta Matvej Strux.

- Matvej Strux úr, a közbejött események folytán, ez a mostani, mindkettőnkre nézve kellemtelen helyzet meg fog változni. Előbb azonban engedje kijelentenem, uram, hogy azzal a tisztelettel vagyok ön iránt, amelyet a tudományos világban kivívott rangjának megfelelően méltán megkövethet. Azt hiszem, hogy a viszonyok ilyen alakulását egyedül annak köszönhetjük, hogy kettőnket kihelyeztek a vállalat élére. Minden vállalkozásnak pedig csak egy főnökre van szüksége. Nem így gondolkozik-e ön is?

Matvej Strux igenlően bólintott a fejével.

- Kérem tehát, Strux úr, fogadja sajnálatom kifejezését a történetek miatt.

Ezeket a szavakat az ezredes méltóságteljesen, majdnem büszkén mondta: mindamellet az őszinte, nemes indulatnak oly kétségbevonhatatlan kifejezése rezgett hangjában, hogy még az érzékeny Matvej Strux sem talált benne semmi sértőt.

A tudósok egyike sem sejtette, mire céloz szavaival az ezredes. Az orosz tudósna talán kevésbé volt olyan a hangulata, hogy személyes ellenszenvét palástolja: de mégis leküzdötte ingerültségét, és következőleg válaszolt:

- Ezredes, teljesen úgy gondolkozom, mint ön, s azt hiszem, hogy személyes versengésünknek, amelynek eredetét kutatni nem akarom, nem szabad veszélyeztetnie a tudomány érdekét. Én szintén oly tisztelettel vagyok ön iránt, amelyet kiváló képességei miatt megérdemel, s amennyire tőlem telik, a jövőben kerülni fogom a személyeskedést egymással való érintkezésünk közben. Ön azonban változásokat említett előbb, s én nem értem...

- Tüstént érteni fogja, uram - vágott közbe az ezredes, olyan hangon, amely nem volt egészen mentes a szomorúságtól. - Előbb azonban, kérem, nyújtson kezet nekem.

- Itt a kezem! - mondta Strux úr, némi habozás után.

Midőn a két csillagász kezet fogott, Sir Murray örömmel kiáltott fel:

- Végre tehát barátok vagyunk!

- Nem, Sir - válaszolt az ezredes, elbocsátván az orosz tudós kezét. - Most már ellenségek vagyunk. Ellenségek, akiknek még a tudomány mezején sem szabad többé találkozniuk.

Aztán honfitársaihoz fordulva, így szólt:

- Uraim, a hadüzenet Anglia és Oroszország között megtörtént. Itt vannak az angol, francia és orosz lapok, amelyek mind közlik a hadüzenetet.

Valóban, a bizottság működése alatt kiütött az 1854. évi háború.

Az angolok, szövetségben a franciákkal és a törökökkel, Szebasztopol előtt állottak. A keleti kérdésben a Fekete-tenger körül ágyúlövésekkel érveltek.

Az ezredes szavai úgy érték mindenkit, akár a villámcsapás. Az angolok és az oroszok egyaránt viharos indulatkitöréssel pattantak föl.

Mindkét nemzet nagymértékben képes a hazafias lelkesedésre. Valamennyien talpra ugrottak. A „hadüzenet megtörtént”, s ez elég volt.

Nem tudósok állottak többé egymással szemben, hanem ellenségek, akik már tekintetük villámaival is mérkőzni óhajtottak egymással.

Így hatnak a nemzetek párbjai az emberek szívére. Ösztönszerű mozdulat volt az, ami az európai tudósokat elválasztotta egymástól. Még Nyikolaj Palander sem volt képes ellenállni a komor hangulatnak.

William Emery és Mihail Zorn, inkább szomorúan, mint ellenségesen tekintettek egymásra, s mindketten csak azt sajnálták, hogy Everest ezredes nyilatkozata előtt, legalább utoljára, kezet nem szoríthattak egymással.

A tudósok, angolok és oroszok, egyetlen szót sem váltottak többé, hanem hidegen üdvözölván egymást, külön vonultak.

Az új helyzet megnehezítette ugyan a műveletek folytatását, de nem tette lehetetlenné.

A bizottság minden tagja saját hazája érdekében óhajtotta folytatni a munkát: de elhatározták, hogy a méréseket két külön délkörön fogják végezni.

A részleteket a két főnök egy összejövetelben állapította meg. A sors úgy határozta, hogy a munkát az oroszok folytassák azon a félkörön, amelynek a megméréssel eddig foglalkoztak.

Az angolok válasszanak más vonalat, hatvan-nyolcvan mérfölddel távolabb, összekötve pót-háromszögek segítségével az eddigi műveleteket, amelyeknek az eredménye közös tulajdonnak nyilvánított.

Mindkét fél a 20. egyenközű körig óhajtotta kiterjeszteni munkálatait. Ezeket a kérdéseket a két tudós higgadtan minden szenvedélyesség nélkül állapította meg. Személyes versengésük háttérbe szorult a nemzetek nagy küzdelme előtt. Everest ezredes és Matvej Strux egyetlen heves szót sem váltottak, és szigorúan a hideg udvariasság határai között maradtak.

A karaván tehát két csapatra oszlott.

A sors a gőzöst az oroszoknak ítélte oda: a többi műszereken megosztottak. Az angolokhoz, s különösen Sir Murray-hez erősen ragaszkodó Mokoum az angol bizottság kalauza maradt: az orosz bizottság vezetését a szintén nagymértékben megbízható foreloper vállalta el. A két példányban vezetett regisztert és a műszereket megosztották.

Augusztus 31-én váltak el egymástól az eddig nemzetközi bizottság tagjai. Az angolok előbb indultak útnak, hogy megkezdhessék délkörüket az utolsó állomáshoz csatolását.

Reggel nyolc órakor távoztak el Kolobengből, miután előbb szívélyes köszönetet mondtak a misszió atyáinak a tapasztalt vendégszeretetért.

És ha a misszionáriusok egyike, az angolok elutazása előtt néhány perccel Mihail Zorn szobájába lép, láthatta volna, hogy William Emery szívélyesen szorít kezet egykori barátjával, aki most - ő felségeik a brit királynő és az orosz cár parancsából - halálos ellensége lett. S láthatta volna azt is, hogy Mihail Zorn szíve mélyéből viszonzta szeretett ellenségének erőteljes szorítását.

15. Egy fokkal több

A válás megtörtént.

A csillagász uraknak ugyan alaposan meggyűlt a dolguk, mert mindegyik csapat felére olvadt le, de a műveleteknek nem volt szabad emiatt rövidséget szenvedniük. Az új délkör fölmérését is ugyanoly pontossággal és szigorral óhajtották végezni, mint eddig: s az ellenőrzést is épp oly lelkiismeretesen igyekeztek teljesíteni.

De miután minden bizottságban már csak hárman voltak, lassabban kellett dolgozniuk és több fáradságot tűrniük.

Egyik sem volt azonban olyan agyagból gyúrva, hogy a személyét különösen kímélni szeretne volna. Az angolok versenyezni akartak eredmény dolgában az oroszokkal, akiknek sokkal kényelmesebb feladat jutott osztályrészül. A nemzeti hiúságnak kellett ösztönöznie őket új műveleteiknél.

Hárman voltak ahhoz a munkához, amelyet eddig hatan teljesítettek. Minden pillanatukat a munkának kellett tehát szentelniük. Ez a körülmény kevesebb időt engedett William Emerynek az álmodozásra, Sir Murray-nak pedig a vadászat örömeiről kellett lemondania.

Az új viszonyoknak megfelelően, új munkafelosztásra is szükség volt. Ennek értelmében Everest ezredes és Sir Murray végezték a geodetikai munkálatokat és a zenitméréseket, William Emerynek pedig Nyikolaj Palander feladata, a kiszámítás jutott.

Természetes azonban, hogy az állomások és szilárd pontok megválasztása közösen történt, és pedig annál inkább, mivel nem volt ok többé attól tartani, hogy versengés támad e kérdések miatt.

A derék Mokoum, mint eddig, úgy ezután is a karaván vezére és friss hús szállítója maradt.

Az angol matrózok természetesen honfitársaikkal maradtak, s míg a gőzöst az oroszok kapták meg, addig az angolok a kaucsuknaszádot tartották meg, s ez elég is volt arra, hogy a közönséges folyamokon átkelhessenek.

A kocsikat, az élelmiszerekkel együtt, testvériesen osztották el. Az élelmezés és kényelem tehát mindkét karavánnál biztosítva volt. A bennszülötteket is két részre osztották, de ezek félreérthetetlenül tanúsították a magatartásukkal, hogy ez az elválasztás nincsen kedvükre.

A személybiztonság tekintetéből talán igazuk is volt. E szegény emberek, távol az ismerős vidékektől, ellenséges törzsek földjén járva, kétszeresen ragaszkodhattak egymáshoz, s igazuk volt, ha nem tekintették jószemmel két részre osztásukat.

Mokoumnak és a forelopernek végül mégis sikerült rábeszélnie őket a válásra, kivált mintán tudtukra adták, hogy elkülönítve ugyan, de csekély távolságban és ugyanazon irányban fognak haladni.

Everest ezredes csapata *augusztus 31-én* indult el Kolobengből, az eddig fölmért területek végállomásához.

A műveleteket *szeptember 2-án* kezdték meg újra. Az a nagy háromszög, amelynek a csúcsát balra egy halmon föllállított pilon képezte, lehetségessé tette az angol csillagászoknak, hogy egyszerre tíz-tizenkét mérfölddel az előbbi délkörtől nyugatra kezdhessék meg munkálataikat.

Szeptember 8-án készen volt a pótháromszögek láncolata is. Everest ezredes, társaival egyetértően, kiválasztotta azt a délkört, amelynek vonalán a geodetikai munkálatokat egészen a 20. déli párhuzamos körig akarta kiterjeszteni.

Ez a délkör egy fokkal feküdt odább az előbbinél, és a huszonharmadik volt délre, Greenwich-től számítva.

Az angolok tehát mindössze hatvanmérföldnyire működtek az oroszoktól. Ez a távolság elég volt ahhoz, hogy háromszögeik ne keresztezzék egymást. Nem volt tehát valószínű, hogy találkozzanak egymással, és következésképpen arra sem lehetett kilátás, hogy az állomások kiválasztása miatt versengés támadhasson a két főnök között.

Az angolok bizottságától bejárt vidék termékeny volt ugyan, de vajmi kevéssé népes.

A karaván előhaladását nem gátolta semmiféle akadály sem. Az időjárás kedvezett a tiszta, felhőtlen égbolt alatt, az állomások megválasztása nem járt nehézséggel, s épp azért a munkálatok aránylag gyorsan haladtak.

Emellett a vidék meg volt áldva a természet minden adományával. Az illatos virágokat nagy csapatokban rajzották körül a méhek, különösen egyik fajuk, amely az európaiaktól csak kevéssé különbözik, és amelynek odvas fába és sziklaodúkba lerakott fehéres és folyékony méze fölöttébb zamatos és édes.

Éjjelente néhány nagyobb állat közeledett a táborhoz: zsiráfok, az antilopoknak több faja, s néhány ragadozó fenevad is, a hiénák, a leopárdok s ezenkívül az orrszarvúak és az elefántok.

Sir John azonban nem engedte magát eltántorítani a munkától: keze a csillagász műszerét forgatta és nem a vadász fegyverét.

Ilyen körülmények közt a friss húszállítás Mokoumnak és néhány bennszülött társának a feladata maradt, szavunkra azonban elhiheti az olvasó, hogy fegyverük dörrenése mindannyiszor hangosan megdobogtatta Sir John szívét.

Mokoum a többek közt két nagy bölényt is elejtett, azok közül a mokolokolók közül, amelyek orruktól farkukig négy méter hosszúak, s magasságuk a marjuknál két méternél is több.

Fekete bőrük kékes sugártörést mutatott.

Óriási állatok voltak, s ízletes húruk kellemes pecsenyével pótolta a karaván élelmiszereit.

A bennszülöttek sajátzerű módon bánnak a bölényhússal; körülbelül oly módon, mint az észak-amerikai indiánok, akiknek tartósító eljárásával a hús huzamosabb ideig élvezhető marad.

Az európaiak némi idegenkedéssel ugyan, de egyúttal érdeklődéssel is nézték ezt az eredeti módszert.

A bölényhúst vékony szíjakra hasogatva, cserzett bőrből készült zacskóba teszik, s aztán botokkal addig paskolják, míg egészen péppé oszlik széjjel, úgyhogy inkább porrá tört húsnak vagy húspornak tekinthető.

Ezt a húsport jól összenyomva, bőrzsákokban összekeverik a bölény zsírával és egy erdei bogyó nedvével. E keveréket aztán addig paskolják, míg tömör lepényeket lehet belőle gyúrni. A nyálánság ezzel el is készült.

Mokoum felszólította a tudósokat, hogy kóstolják meg.

Nagy rábeszélés után végre ráfanyalodtak és megkóstolták a „pemmikánt”, amely nemzeti ételről a derék Mokoum nagyon sokat tartott.

Az első falat kellemetlenül ízlett: de csakhamar hozzászoktak az afrikai puding ízéhez, és végül valódi nyalánkságképpen fogyasztották.

És valóban erőt adó, a sivatagokon utazó karavánok számára megbecsülhetetlen eledel ez a tápláló, könnyen szállítható és romlásnak csekély mértékben kitett eledel, amely viszonylag kicsiny térfogat mellett nagy tápmennyiséget egyesít magában.

Hála Mokoum gondoskodásának, nemsokára bőven el voltak látva pemmikánnal.

Így teltek-múltak a napok.

Az éjszakákat olykor megfigyelésekre szánták.

William Emery gyakran gondolt orosz barátjára Mihail Zornra, és a pokolba kívánta azt a kellemetlen háborút, amely ilyen gyorsan megzavarta gyöngéd barátságukat.

Igen! Érezte Mihail Zorn hiányát, akivel legszívesebben közölte érzéseit és észleleteit, amelyeket e nagyszerűen szép vadon természet ébresztett a szívében és a tudatában. Majdnem olyan kitartással merült bele a számításokba, mint Nyikolaj Palander, csakhogy agyonverje az időt. Everest ezredes rendületlenül hű maradt önmagához, hideg és közönyös, mint akit csupán a háromszögelési munkálatok érdekelnek.

Sir John sajnálta ugyan, hogy kevesebb szabad ideje van, mint eddig, de őrizkedett ezt elárulni bár csak egyetlen szóval is. A véletlen azonban olykor kárpótolta a tiszteletreméltó Sirt. Nem volt ugyan ideje, hogy az erdőket Mokoum társaságában bebarangolja, de a vadak gyakran fölkeresték, és igyekeztek munkájában háborgatni őt. Ily pillanatokban a tudós egyesült benne a vadással: ilyenkor a törvényes önvédelem esete forgott lenn. Így támadt komoly összekoccanása *szeptember 12-én* egy vén orrszarvúval, s ez a találkozás, mint később látni fogjuk, sokba került a tiszteletreméltó úriembernek.

Az említett állat néhány nap óta folytonosan a karaván mellett tartózkodott. Óriási „kuhurov” volt, mint a bennszülöttek nevezik. Hossza tizennégy láb, magassága legalább hat láb volt.

Az ázsiai fajénál kevésbé ráncos, fekete bőre volt, és a busman veszélyes bestiának minősítette. A fekete bőrű rinocéroszok ugyanis vakmerőbbek a fehéreknél, és az embert is megtámadták.

Ezen a napon Sir John, Mokoum társaságában, mintegy ötmérföldnyire a tábortól, egy domb megtekintésére indult, ahol Everest ezredes jelzőpóznát akart felállíttatni. Furcsa sejtelve támadt, és közönséges vadászfegyver helyett robbanó golyóval töltött vontcsövű fegyvert vitt magával.

Az említett orrszarvú már két nap óta nem mutatkozott ugyan, de Sir John ezen a vadon vidéken tanácsosabbnak látta, ha jól fölfegyverkezve indul útnak.

Mokoum cserkészett ugyan társaival az óriási dúvad után, de nem akadt rá, amiből jogosan következtethették, hogy már odébb állott.

Sir Johnnak nem volt oka megbánnia óvatosságát. Alig érkeztek Mokoummal együtt a halomra, midőn a kuhurov előtörtetett a sűrűből és fölbukkant a halom aljában. Valóban rémületes állat volt, villámló szemével. A busman már előbb észrevette az óriási fenevadat, amint a bozótban egy masztixbokor alatt heverészett.

- Sir John! - suttogta a busman. - A szerencse kedvez önnek! Íme itt van a kuhurov!...

- A rinocérosz! - kiáltott föl Sir John villogó szemekkel.

- Úgy van, Sir John! Amint látja, hatalmas állat, s úgy látszik, az a szándéka, hogy a visszavonulást elzárja előlünk. Miért van ilyen cudar nagy kedve ránk a bestiának? Nem tudom, mert csak növénnel táplálkozik! Azt azonban látom rajta, hogy belénk akar kötni, s azért jó lesz gondoskodni az eltávolításáról.

- Feljöhet ide ez a behemót jószág? - tudakolta Sir John.

- Nem. A halom oldala igen meredek neki. Várni fog ránk.

- Várjon tehát - válaszolta Sir John. - Ha elvégeztük itt a feladatunkat, majd elűzzük a szomszédot örhelyéről.

Mokoum és Sir John ezután aprólékos vizsgálat alá vették a halmot, és meghatározták a helyet, ahová a jelzőpóznát föl kell állítani.

Az északnyugati irányban fekvő halmok kedvező pontokul kínálkoztak újabb háromszögek megállapítására. A munka befejezése után Sir John így szólt:

- Ha úgy tetszik, Mokoum.

- Parancsára állok, Sir.

- Vár-e még a rinocérosz?

- Vár, bizony, vár...

- Menjünk eléje, és bármily idomtalan nagy jószág legyen is, a fegyverem robbanó golyója mégis lesújtja nemsokára.

- Egy golyó!? - kiáltott fel Mokoum. - Nagyságod, úgy látszik, nem tudja, mi a „kuhurov”. Ezeknek az ormótlan szörnyeknek fenemód szívós természetük van, s még senki sem terített le rinocéroszt egyetlen lövéssel.

- Mert nem használtak robbanó golyót - vélekedett Sir John.

- Az mindegy - válaszolta Mokoum. - Az első golyó nem teríti le ezt az óriást.

- Jól van, derék Mokoum - szólt most az egészen nekihevült Sir John. - Miután ön kételkedni látszik, meg kell mutatnom, hogy mire képesek az európai lőfegyverek.

E szavak után Sir John gondosan megtöltötte puskáját, hogy a kedvező távolságról a kolosszális vadállat bőrébe pörkölhessen.

- Egy szót még, nagyságos úr! - szólt Mokoum kissé ingerkedve. - Hajlandó volna nagyságod egy fogadást tartani ellenemben?

- Miért ne, derék Mokoum? - válaszolta Sir John.

- Nem vagyok gazdag - kezdte újra Mokoum -, de szívesen kockáztatok egy fontot, a nagyságod első golyója ellen.

- Helyes! Egy fontot kap, ha első golyóm le nem teríti az illatot.

- Tartom! - vágta rá a busman.

A vadászok csakhamar ötszáz lépésnyire közeledtek a mozdulatlanul álló szörnyeteghez.

Az állat kényelmes célt szolgáltatott Sir John fegyverének.

A tiszteletreméltó angol annyira biztos volt a sikerben, hogy a lövés előtti percben még lehetőségessé akarta tenni Mokoumnak a visszavonulást, mondván:

- Áll-e még a fogadás?

- Kétség kívül! - válaszolt a vadász nyugodtan.

A rinocérosz mozdulatlan állott, mint egy céltábla. Sir John szabadon választhatott, hol találja, hogy egy lövéssel leterítse.

Elhatározta, hogy az állat ormányát veszi célba. Aztán sokáig célzott és lőtt.

A golyó a rinocérosz szarvát érte, s a levegőben robbant el.

Az óriási állat nem is látszott érezni a golyót.

- E lövés nem számít - kiáltott a busman. - Nagyságod nem talált húst.

- Nagyon is számít, busman barátom. Kettő vagy semmi!

- Amint tetszik, Sir John, de ezt is elveszti.

- Majd meglátjuk.

Sir John figyelmesen megtöltötte puskáját, és másodszor is lőtt, ezúttal az állat szügyére.

A golyó azonban épp ott érte, ahol a páncélszerű bőrlapok egymásra fekszenek, s a golyó ismét eredménytelenül robbant szét.

Az orrszarva megmozdult, és néhány lépést előre botorkált

- Két font - mondta Mokoum.

- Tart-e még egyet? - kérdezte Sir John.

- Miért ne!

Ezúttal Sir John az állat homlokára célzott. A golyónak itt is ellenállott a páncélszerű bőr.

- Négy font - mondta nyugodtan a busman.

- Még négy! - kiáltott Sir John bosszankodva.

Ezúttal a golyó csakugyan behatolt a rinocérosz testébe, s az állat hatalmas erővel nekilódult, de ahelyett, hogy összerogyott volna, leírhatatlan dühvel taposta a bozótot maga körül.

- Azt hiszem, még él egy kicsit - mondta nyugodtan Mokoum.

Sir John magánkívül volt. Hidegvére teljesen elhagyta.

A nyolc fontot újabb lövésre tette fel, s elvesztette, és így ment tovább, míg végre a kilencedik golyó szíven találta és leterítette a már-már sebezhetetlennek látszó monstrumot.

Őnagysága „hurra!”-t kiáltott; minden veszteségét elfeledte, csak arra emlékezett, hogy a rinocéroszt leterítette. Később azonban elbeszélte társainak, milyen sokba került neki ez a fölséges zsákmány.

És valóban, összesen tizenhat fontjába került; Mokoum pedig szokott hidegvérével zárta tüszőjébe ezt a tekintélyes summát.

16. Izgalmas események

Szeptember vége felé ismét egy fokkal haladtak a csillagászok észak felé, s e szerint a délkör fölmérését már összesen négyfoknyi területen elvégezték. Ez a megoldandó feladatnak éppen a fele volt.

A három tudós a legnagyobb szorgalommal dolgozott, de számuk lecsökkenve, gyakran annyira kimerültek, hogy nem egy ízben, többnapig nyugalomra szorultak, mielőtt a munkát folytathatták.

A forróság ekkorra majdnem elviselhetetlenné vált: október hava a déli féltekén az északi félteke április havának felel meg, s huszonnegyedik párhuzamos kör alatt algériai éghajlat uralkodik. A délutáni órákban már lehetetlen volt dolgozni. Ez némileg késleltette a munkálatokat, ami különösen Mokoumot nyugtalanította, éspedig a következő okból. Északra és a délkörtől, mintegy százmérföldnyire attól a helytől, ahol tudósok dolgoztak, a délkör sajátos területet vág keresztül, melyet a bennszülöttek „karrou”-nak neveznek.

Az esős idő alatt ez a vidék a legcsodálatosabb módon termékeny; néhány napi esőzés után zöld gyepszőnyeg fődi a földet: minden oldalról virágok fakadnak, és növények ezrei bújnak ki a földből. Egész sereg antilop jön le a hegyekről, és birtokba veszi az óriási síkságot.

Ám a természet e rendkívüli erőfeszítése csak rövid ideig tart.

Négy, legfeljebb hat hét múlva a talaj nedvessége elpárolog, és pára alakjában felszáll a fellegekbe. A talaj megkeményedik és elfojtja az újabb csírázatot: a növényzetnek néhány nap alatt vége, az állatok futnak e lakatlan vidékről, s ott, ahol csak kevéssel ez előtt is buja fű tenyészett, most csak a kopár avar látszik.

Ilyen vidék volt a karrou, amelyen Everest ezredes karavánjának át kellett haladnia, mielőtt a Ngami-tóval határos tulajdonképpeni sivatagot eléri.

Képzeltetni, hogy a busman minél gyorsabban igyekezett keresztüljutni e vidéken, még mielőtt a patakok teljesen kiszáradnak. Közölte aggodalmait Everest ezredessel, aki rögtön át is látta a busman szavainak komolyságát, s meg is ígérte, hogy a műveleteket lehetőleg gyorsítani fogja, de semmi esetre sem a számítások pontosságának a rovására.

A szögmérés nem mindig könnyű feladat, s nem is minden időben elvégezhető. A számítás csak akkor lehet pontos, ha a légkör teljesen kedvező a megfigyelésre. A műveletek tehát, a busman minden ösztönzése dacára csak lassan haladtak előre, és Mokoum kezdte átlátni, hogy mikorra a karrouba érnek, az égető napsugarak már rég elpusztították a termékenységet.

Addig a csillagászok gyönyörködhetek az őket környező természet nagyszerűségében. A műveletek egész ideje alatt sem láttak még hasonló szépségű vidéket. A nagy hőség dacára, a patakok vize folyvást hűvös maradt. A füevő állatok egész csordái legelészték e gazdag vidéken. Dús lombú erdők tették változatossá a tájegységet, amelynek csak gondozott ösvényei hiányoztak, hogy a legnagyobb angolkertet is felülmúlja szépségben.

Everest ezredes vajmi kevés fogékonyságot tanúsított a természet szépségei iránt, de Sir Murray és William Emery annál inkább élvezték e remek vidék költészetét.

Ah, mint sóhajtozott az ifjú tudós Zorn barátja után, akivel kedélye és hajlamai mégis jobban összhangoztak. Az orosz fiatalembert vele együtt elragadták volna a vidék bájai, s a zenitmérések közben fesztelenül önthették volna ki szívüket egymás előtt.

A karaván e gyönyörű vidéken folytatta útját.

A vadászok gyakran ejtettek zsákmányul „koránokat”, amely a tűzoknak csupán Dél-Afrikában előforduló fajtája és ízletes vadat „dickoppokat”, amelynek húsat Afrikában rendkívül kedvelik.

Az európaiakat a madárvilágnak még más példányai is érdekelték, csak hogy nem az élvezhetőség szempontjából. Kék darvak fehér nyakkal, lángvörös flamingók, kócsagok, seregélyszalonkák, szélkiáltók, íbiszek - ez utóbbiak mintha valamelyik obeliszk hieroglifái közül szálltak volna ide -, óriás pelikánok, százanként egymás nyomában lépegetve, mindenütt életet kölcsönöztek e vidéknek, amelyből csak az emberek hiányoztak.

De a madárvilág e tarka seregében legérdekesebbek voltak a „mérnökmadarak”, a „takácsmadarak”, amelyeknek zöld fűszálakból szőtt fészkei, mint óriási körték függtek le a fák ágainak végeiről.

William Emery leszakított néhányat e furcsa gyümölcsökből, és csak akkor csodálkozott el, midőn a vélt körtéből verébszerű csiripelés hangzott ki.

Csoda-e, ha az őskor utazói azt hitték, hogy az afrikai erdők gyümölcsei eleven madarakat rejtenek magul? Valóban, e karro elbájoló látványt nyújtott.

A kérődzők minden fajtát meg lehetett találni itt. Hegyes patájú gnúk, kaamák - amelyeket, Harris szerint, mintha csupa háromszögekből alkottak volna -, továbbá zergék és gazellák megszámlálhatatlan sokasága legelészett szerteszét. Micsoda remek alkalom, pazar zsákmányejtésre, a vadászklub, a „Hunter Club” illusztris tagjának! Sir Murray képtelen volt ellenállni a szenvedélynek, s miután Everest ezredes kétnapi pihenőt engedett neki, ő e két napot arra használta, hogy teljesen kifárasza magát.

Hanem aztán nagyszerű eredményekkel dicsekedhetett, Mokoum barátjával együtt, míg William Emery csak mint műkedvelő követte őket kirándulásaikban.

Milyen pompás mesterlövéseket jegyezhetett fel naplójába a nemes Sir John. Milyen nagyszerű trófeákat halmozott össze, skóciai kastélya díszítésére! A vadászatra szánt két nap alatti teljesen elfeledte a geodetikai műveleteket, a háromszögelést és a délkörfölmérést.

Ki hitte volna, hogy ez a kar, amely oly kiváló ügyességgel forgatja a löfegyvert, a teodolit kényes kezelésű messzelátójával is kitűnően tud bánni?... Ki hitte volna, hogy e szempár, amely oly biztosan veszi célba a nyílsebességgel tovarohanó antilopot, könnyűszerrel képes arra is, hogy egy tizenharmad rendű csillagot észrevegyen a mennyboltozaton?...

Sir John Murray e két nap alatt kizárólag vadászként létezett, és a csillagász annyira eltűnt, hogy szinte elő se került többé. Sir John vadászkalandjai közül különösen ki kell emelnünk egyet, amelynek egészen váratlan eredménye éppen nem nyugtatta meg Mokoum szívét, a háromszögméreteket sikerét illetőleg.

E körülmény csak igazolta amaz aggodalmakat, amelyeket az elővigyázatos férfiú annak idején Everest ezredessel is közölt.

A nevezetes eset *október 15-én* történt.

Sir John két nap óta egyetlen vadászkalandot sem jegyezhetett naplójába. Ezen a napon azonban, a karavántól jobbra, körülbelül két mérföldnyi távolságban, nagy falka kérődző mutatkozott.

Mokoum csakhamar felismerte, ez a falka az antilopok ama gyönyörű s felettebb ritka fajához tartozik, amely a természettudományokban oryx néven ismeretes, és elejtése oly ritkán sikerül,

hogy a legügyesebb afrikai vadász is mint kiváló eseményt jegyzi fel az ilyen zsákmányt. A busman rögtön közölte Sir Johnnal az örvendetes fölfedezést, és felszólította, hogy igyekezzék felhasználni e ritka alkalmat.

Közölte a szenvedélyes vadással azt is, hogy ezeknek az állatoknak az elejtése nagy nehézségekkel jár, mert nagyon óvatosak, és sebességük sokszorosan túlhaladja a leggyorsabb lőét, s a híres Cumming, afrikai vadászéletének egész tartama alatt, összesen csak négy darabot bírt elejteni közülük.

Ennyi csábító körülmény bőven elegendő volt arra, hogy a tiszteletreméltó angol vadászszenvédélye a legmagasabb fokra hágjon.

Legjobb lovát választotta ki, s nem fékezhetvén türelmetlenségét, megelőzte a busmant, s afelé a kis liget felé vágatott, amely mellett az oryx csapat tanyázott.

Egyórai lovaglás után megállapodtak. Mokoum, egy jávorbokor mellett állva, megmutatta társának az oryxcsapatot, amely mintegy háromszáz lépésnyire tanyázott a szél alatt. A gyanakvó állatok még nem vették észre a vadászokat, hanem békésen legeltek a buja fűben.

Az antilopok egyike valamivel távolabb tartózkodott, oldalt a falkától.

A busman figyelmeztette erre Sir Johnnt.

- Ez az őr - suttogetta. - Kétségtelenül a legvénebb, tapasztalt bak, amely a veszélynek nesztét véve rögtön jelt ad, mire az egész falka azonnal eltűnik. Lőtávolságra kell tehát közel lopóznunk hozzá, s akkor az első lövéssel el kell ejtenünk.

Sir John egyszerű fejbillentéssel válaszolt, és érdeklődéssel nézte az állatokat.

Az oryxfalka a gyanúnak minden jele nélkül folytatta a legelészést.

Az őr gyanakodni látszott ugyan, mert fejét gyakran fölemelve szimatolt a szél irányában, de még sokkal távolabb volt, semhogy biztosan célba lehetett volna venni, a csapatot pedig futásra kényszeríteni ezen a határtalan síkságon annyi lett volna, mint teljesen lemondani a reményről, hogy legalább egyet is elejthessenek belőle.

Föl lehetett tételezni, hogy az állatok, ha mi sem nyugtalanítja őket, közeledni fognak az erdőhöz, s ez esetben vadászaink teljes kényelemmel vehetik célba őket.

A véletlen valóban kedvezni látszott vadászainknak. Az antilopok, az őr vezetése alatt, lassankint közeledtek az erdőhöz. Valószínűleg nem hitték magukat teljes biztonságban a síkon, s a liget lombjai alatt igyekeztek elrejtőzni.

Midőn a busman az állatok szándékáról meggyőződött, felszólította társát, hogy kövesse példáját, és szálljon le a lováról.

A lovakat egy fához kötötték, s hogy a mozdulatlanságukról teljesen nyugodtak lehessenek, pokróccal takarták be az állatok fejét.

Aztán, az ebek által követve, a liget végső csúcsánál levő bokrokhoz lopóztak, várva az antilopok közeledését.

Az oryxbakok és ünők közt sajátos különbség van: az ünők jobban fel vannak fegyverezve, s a szarvaik hosszabbak és erősebbek, mint a bakok szarvai.

Képzelné sem lehet gyönyörűbb állatokat e szabályos fekete pontokkal tarkított antilopoknál.

Az állatok sörénye sűrű és egyenes, vastag farkuk a földet söpri. A húsz tagból álló falka, bizonyos távolságig közeledvén az erdőhöz, folyvást egy helyütt maradt.

Az őr mindent elkövetett, hogy közelebb terelje őket a ligethez. Juhász eb módjára egy csoportba igyekezett összeterelni őket; de a falka legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatott a buja legelő elhagyására. Odább szökelltek, és néhány lépésnyire ismét legelni kezdtek.

Az őr eljárása nagy bámulatba ejtette a busmant. Figyelmeztette is rá Sir Johnt, de a különös jelenetnek magyarázatát megtalálnia nem sikerült.

Nem értette a vén bak makacsságát, amellyel a falkát az erdő felé igyekezett terelni. A helyzet így festett órákon keresztül. Sir John vesztetni kezdte türelmét, és percenként ki akart rohanni az erdőből.

Mokoum alig bírta visszatartani; de ekkor a kutyák egyike, valószínűleg neszt hallva az enyhe szélben, vagy szimatot érezve, dühös ugatással kirohant a ligetből.

A busman legszívesebben golyót eresztett volna az ostoba állat után; de az antilopok olyan rémült gyorsasággal menekültek, hogy Sir John maga is belátta, hogy a leggyorsabb versenylő is messze mögöttük maradna.

De a busman nagy bámulatára, a vén bak nem adott jelt a menekülésre, sőt a vigyázó állatok szokása ellenére továbbra is ugyanazon a helyen maradt, sőt miután a többiek megfutamodtak, igyekezett elrejtetni magát a fűben, s mindenképpen a legközelebbi bozótos helyre iparkodott szökni.

- Ez különös! - szólalt meg a busman. - Mi baja lehet? Talán sebet kapott?

- Mindjárt megtudjuk - válaszolta Sir John, és fölhúzott puskájával az állat felé sietett.

Az oryx a vadász közeledtére mindinkább meglapult a magas fűben.

Csupán hosszú, hegyes szarvait lehetett már látni. Nem menekülni, hanem elrejtőzni igyekezett.

Sir John lassan közeledett a különösen viselkedő jószághoz. Néhány lépésnyiről tüzelt. A golyó valószínűleg fejbe találta az állatot, mert eddig fölfelé álló szarvai rögtön eltűntek a fűben.

Sir John és Mokoum gyorsan a zsákmányhoz futottak.

A busman készen tartotta vadászkeszt, hogy szükség esetén megadhassa neki a kegyelem-döfést.

Ez az elővigyázat teljesen fölöslegesnek bizonyult; az oryx kimúlt, mégpedig annyira, hogy midőn Sir John a szarvainál fogva fölemelte, csupán a lehúzott bőre, maradt kezében hús és csontok nélkül.

- Szent Patrikra! - kiáltott olyan hangon, amelynek mindenkit kacajra kellett volna fakasztania. - Ez csak velem történhetik meg!...

Mokoum azonban nem kacagott.

Összeszorított ajka és ráncba vont szemöldöke bizonyította, hogy szokatlan nagy nyugtalanság fogta el. Keresztbe fonván karját, figyelmesen nézett körül. Egyszerre valami a szemébe ötlött.

Aprócska rézbödön csillant meg a fűben, arabeszekkel díszítve. A busman fölvette.

- Mi az? - kérdi Sir John.

- Egy mokololo edénye.

- S hogy került ide?

- Tulajdonosa ejtette el, futás közben.

- És ez a mokololo?

- Ne haragudjék nagyságod - mondta Mokoum, ökölbe szorítva a kezét. - Ez a mokololo annak az oryxnak a bőrében volt, amelyre nagyságod rápuskázott.

Sir Johnnak nem maradt ideje feleletet adni, mert ekkor Mokoum mintegy ötszáz lépésnyire megmozdulni látta a fűvet, és a fegyvere azonnal eldőrdült.

A lövés után mindketten oda rohantak. A helyet üresen találták.

A letaposott fűről azonban látták, hogy élő állatnak kellett ott hevernie; de a mokololo eltűnt, és e végtelen síkságon nem is gondolhattak az üldözésére.

A vadászok nyugtalanul fordultak meg. Második találkozásuk volt ez a mokololóval, ami kétségtelen bizonyítéka volt annak, hogy a mokololók elhatározták Everest ezredes karavánjának üldözését. A fosztogató törzsnek ez a tagja nem kémkedett hasztalanul az európaiak körül, és mennél tovább haladtak a csillagászok északi irányban, annál inkább fenyegette őket a veszedelem, hogy e rablók megtámadják és kifosztják őket.

Sir John és Mokoum visszatértek a táborba, és a tiszteletreméltó Sir John így szólt William Emery úrhoz:

- Valóban, kedves William, nincs szerencsém! Az első oryx, amelyet elejtettem, kimúlt. Kimúlt, mielőtt még a golyóm találta volna!

17.

Mennykőcsapás és sáskajárás

A megghiúsult oryxvadászat után Mokoum hosszas tanácskozást tartott Everest ezredessel.

Mokoum nézete szerint - s ennek a véleménynek tények voltak az alapjai, - a felére olvadt csapatot a mokololók kikémlelték, és következésképp nekik okvetlenül föl kell készülniük arra a veszélyre, hogy a bennszülöttek megtámadják őket.

A busman úgy vélte: a mokololók csak azért halasztották eddig a támadást, hogy messzebb csalogassák őket észak felé, arra a vidékre, ahol a fosztogatók számosabban tartózkodnak, s könnyebben végrehajthatják szándékukat.

Nem volna-e tanácsos ilyen körülmények közt visszafordulni?

Az ezredes azonban semmiképp sem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy az eddig sikerrel folytatott munkálatokat félbeszakítsák, és meghátráljanak a bennszülöttek előtt, miután eddig minden akadályt szerencsésen leküzdöttek.

A vállalkozás angol részlegét, úgy látszott, komoly veszedelem fenyegeti.

Everest ezredes felszólította a busmant, hogy minden adatot közöljön vele a mokololo törzsre vonatkozólag. Mokoum következőleg nyilatkozott:

- A mokololók a becsuánok nagy törzséhez tartoznak. 1850-ben dr. Dávid Livingstone meglátogatta a mokololók főnökét rendes tartózkodási helyén, Szeahékében. Az akkori főnök neve Sebitouné volt. Ettől a főnöktől messze földön rettegtek, és 1824-ben a Fokgyarmat határain levő telepítvények sokat szenvedtek rajtaütéseitől. Sebitouné, nem mindennapi értelmességénél fogva, csakhamar elnyerte a főparancsnokságot az Afrika központi tartományaiban elszórt törzsek fölött, amelyeket sikerült egyesítenie. A nevezett főnök 1853-ban halt meg dr. Livingstone karjai között, és a vezérségben a fia, Sekeleton következett utána.

Sekeleton eleinte kedvezni látszott a Zambézi felé utazó európaiaknak; dr. Livingstone-nak legalábbis nem volt oka panaszkodni reá. De e híres utazó eltávoztása után csakhamar megváltozott a főnök magatartása. Nemcsak az idegeneket fosztogatta folytonosan, hanem a szomszédos bennszülött törzseket is. A mokololók leginkább a Ngami-tó és a Zambézi felső része között fekvő vidéken kalandoztak. Nagyon veszélyes tehát a felére csökkent karavánnal tovább is előre nyomulni ezen a vidéken, kivált a jelen körülmények közt, midőn a hírhedt rabló törzs, jólértesült lévén, minden intézkedést megtehet arra nézve, hogy a menekülés a karavánra nézve lehetetlenné váljék.

Mindezekhez a derék vadász még azt is hozzátette, hogy kötelességének tartotta a teljes valóságot közölni az ezredessel; saját személyét illetőleg azonban kész az ezredesnek minden parancsát teljesíteni, s nem fog hátrálni, ha az ezredes előnyomulást parancsol.

Everest ezredes értekezett társaival, s ennek a tanácskozásnak az lett az eredménye, hogy elhatározták a geodetikai műveletek bármi áron való folytatását.

A délkör ívetnek már öt nyolcadánál többet felmérték és bármi történjék is, az angol bizottságnak hazája iránt szent kötelessége, hogy befejezze a munkálatokat.

E döntés után tehát tovább folytatták a délkör fölmérését.

Október 27-én áthaladtak a déli Ráktérítőn, és november 4-én, a 41. háromszög kiszámítása után, konstatálták, hogy a műveletek ismét egy fokkal előbbre haladtak.

Egy hónap folyt le így, s a munkálatok útjába a legcsekélyebb akadály sem gördült. Ezen a felséges vidéken könnyű volt a csillagászok feladata, s Mokoum, aki folytonos éberséggel vigyázott, portyázók által minden irányban biztosította a kis csapatot a meglepetéstől, s nem engedte meg, hogy a vadászok messzire távozzanak a karavántól.

Ezenközben, úgy látszott, hogy komoly veszély nem fenyegeti a vállalkozást, és az óvatos vadász aggodalmai alaptalanok lesznek.

November havában hírét se hallották a fosztogató mokololóknak, és nyomára sem akadtak többé ama bennszülöttnek, akit Mokoum már kétszer kapott rajta, midőn a karaván körül ólálkodott. Mokoum éles szeme azonban a bennszülött kíséret tagjain nem egyszer nyugtalanságot vett észre.

A sajátos oryxvadászat nem maradt titokban előttük. Kétségtelennek tartották, hogy előbb-utóbb találkozniuk kell a mokololókkal. A mokololók és a busmanok törzse pedig engesztelhetetlen ellensége egymásnak: a legyőzöttek nem számíthatnak kegyelemre a győzők részéről, s a busmanok jogosan aggódhattak, mivel számuk az angol-orosz bizottság kétfelé oszlása miatt felényire lepadt.

A busmanok háromszáz mérföldnyinél távolabb voltak hazájuktól, s még mintegy kétszáz mérföldnyire észak felé akarták vezetni őket.

Ez a dolog gondolkodóba ejtette őket. Mokoum ugyan sem a távolságot, sem a vállalkozás veszélyeit nem titkolta előttük, és a karaván kétségtelenül olyan férfiakból állott, akik hozzászórtak, hogy megküzdjenek a veszélyekkel, és elviseljék a legnagyobb fáradtságot is.

Egy véletlen csak fokozta a kellemetlen hangulatot.

December 2-án az eddig nyájas időjárás egyszerre elkomorult. A tropikus éghajlat forróságának hatása alatt a párakkal tömött légkör nagy villamos feszültséget mutatott. Közelgő viharra lehetett következtetni, s ez alatt az éghajlat alatt a viharok rendszeren irtóztató heveséggel dühöngnek.

Másnap csakugyan olyan bizarr alakú felhőképződések mutatkoztak, amelyek a tapasztalt meteorológusnak utolsó kételyét is eloszlatják.

Az ilyen fellepképződmény neve a tudósok nyelvén „cumulus”, azaz gomolyfelhő, és egyes csoportosulásai nagyon hasonlítanak a gyapotbálákhoz.

A nap színe feltűnően halvány lett, a levegő csendes, a hőség elviselhetetlen és rekkenő. A barométer esése, amely tegnap gyorsan és váratlanul következett be, most hirtelen megszűnt. Egyetlen levél sem mozdult a fákon. A csillagászok mindezt látták ugyan, de azt hitték, hogy emiatt nem szükséges félbeszakítaniuk a munkálataikat.

Ebben a pillanatban indult el William Emery két matróz, négy bennszülött és egy koci kíséretében az egyik halom felé, hogy felállítsa a szükséges pilont: éppen e munka befejezésével volt elfoglalva, midőn a párok, amelyeket valamely erős, hideg légáramlat hirtelen megsűrített, nagy villamosságot fejlesztettek ki.

A következő másodpercben már hatalmas jégeső zuhogott.

A jégdarabok - ritka tünemény! - mind világítottak, s az ember hajlandó lett volna azt hinni, hogy olvasztott érc esik a fellegekből.

A föld, azon helyen, ahol e világító jégdarabok érték, szikrákat hányt, és a megfigyeléshez szükséges csillagászati ércműszerekből valósággal villámok cikáztak.

A jégdarabok nagysága aggasztóan növekedett. Nem lehetett a szabadban tartózkodni az agyonköveztetés veszélye nélkül.

William Emery is rögtön félbehagyta a munkát, és felszólította társait, hogy meneküljenek vele együtt a kocsiba, amely mindenestre kevésbé veszélyes hely akármelyik fa tövében; de alig lépett le a domb tetejéről, midőn egy vakító villám után rettenetes dörgés reszkettette meg a levegőt.

William összerogyott.

A két matróz, akit a mennykőcsapás néhány pillanatra elvakított, odarohant hozzá. Szerencsére az istennyila nem érte a fiatal tudóst. A villámcsapásoknál olykor előforduló megmagyarázhatatlan hatáskor fogva a villanyáram mintegy körben futott körülötte, anélkül, hogy rajta átszaladt volna; de az elektromosság közelségét kétségtelenül mutatta, hogy elolvadt mindkét hegye annak a vaskörzőnek, amelyet a fiatal tudós a kezében tartott.

William Emery, miután a matrózok talpra állították, csakhamar magához tért. De a villámcsapásnak nem ő volt az egyetlen, s nem is a legerősebben sújtott áldozata.

Az állvány mellett, húslépcsnyire egymástól, két bennszülött élettelen teste feküdt. Az egyik, akinek a szervezete a villám behatolása következtében teljesen felbomlott, egészen megszenseedett ruhái alatt; a másik, akit a villám homlokra ért, minden külső változás nélkül hevert ott.

Az említett három férfi tehát, ugyanazon villámnak háromféle hatását érezte, egy és ugyanazon pillanatban.

A bennszülöttek, elrémítve két társuk halálától, a matrózok kiabálása dacára futásnak eredtek, és kockáztatták azt a veszedelmet, hogy a villámokat magukhoz vonzzák, mert futásuk megritkította a levegőt.

A futók nem hallották a figyelmeztetést, és meg sem állottak a táborig.

A matrózok kocsiba emelték William Emeryt meg a holtakat, és maguk is menedéket kerestek, amint lehetett, az ökölnyi jégdarabok elől. A vihar nem tartott sokáig, s a kocsik megindultak a tábor felé. A bennszülöttek halálának híre megelőzte őket.

Az esetnek szomorú hatása volt a busmanok kedélyére, akik anélkül is babonás félelemmel tekintették a háromszögelési munkálatokat, hiszen mindabból semmit sem értettek. Tanácskozást tartottak tehát, és akadt köztük nem egy, aki határozottan kijelentette, hogy nem megy tovább. Lázadás kezdődött hát, és tartani lehetett attól, hogy az elégedetlenség nagyobb arányokat ölt. Mokoumnak szüksége volt egész tekintélyére, hogy lecsillapítsa a kedélyeket.

Everest ezredes is közbelépett, és fölemelte a busmanok fizetését, de csak azzal a föltétellel, hogy továbbra is megmaradnak az expedíció szolgálatában.

Az összhang azonban nem egykönnyen állt helyre, de végül mégis csak létrejött, s ez szerencse volt; mert mi lett volna a vállalkozásból az ismeretlen vadon közepette, a tapasztalt bennszülöttek kísérete és védelme nélkül?

A megtörtént egyezség után ismét fölkerekedett a tábor, és ama domb felé tartott, amelyen a két bennszülött halálát leltek. A halom aljában temették el őket.

William Emery néhány napig szenvedett a villám hatása miatt. Bal keze, amelyben a körzőt tartotta, úgyszólván megbénult: végül azonban eltűnt ez az ideiglenes bénultság is, és a fiatal csillagász folytathatta munkáját.

A következő napok alatt, egész *december 20*-ig, semmi nevezetes esemény nem történt. A mokololók nem mutatkoztak, és Mokoum, ámbár folytonosan óvatos maradt, némileg mégis nyugodtabb lett.

Mintegy ötven mérföldnyire voltak még a tulajdonképpeni sivatagtól, s a karavánt környékező vidék még gyönyörű és termékeny volt. Azt lehetett tehát hinni, hogy e buja legelőjű és számtalan vadtól hemzsező vidéken emberek és állatok számára bő eleséget fognak találni.

Ebből a számításból kifeleadték az orthopterákat, amelyeknek a megjelenésétől Afrikában mindig tartatni lehet.

December 20-án, körülbelül egy órával naplemente előtt, tábort ütöttek a síkon.

A tudósok és a busman egy fa tövében pihenték ki a nap fátalmait. Az északi irányból lengedező gyenge szellő felfrissítette a levegőt. A csillagászok abban állapodtak meg, hogy az éjjel magasságméréseket végeznek, és meghatározzák a táborhely földrajzi szélességét.

Egyetlen felleg sem mutatkozott, s a holdtölte kitűnően kedvezett szándékuknak, s ezért mind Everest ezredes, mind Sir John igen kellemetlenül lepte meg, amidőn este nyolc óra felé William Emery így szólt:

- Amott borulni kezd az ég, s attól tartok, hogy az éjszaka nem lesz olyan kedvező, mint reméltük.

- Valóban - mondta Sir John -, az a sötét felhő szemlátomást emelkedik, s ha a szél is segíti, csakhamar elborítja az egész égboltot!

- Talán ismét vihar van készülóban? - kérdezte az ezredes.

- A tropikus éghajlat alatt bármely percben érhet bennünket vihar - felelte William Emery. - Azt hiszem, hogy az éj folyamán egyáltalában lehetetlen lesz minden megfigyelés.

- Mit gondol, derék Mokoum? - kérdezte az ezredes.

A busman figyelmesen vizsgálta a felhőt.

A felhő alakja meglepte a gyakorlott szemű vadászt. A lemenőben levő nap gyakran megvilágította sugaraival ezt a felhőt, s e sugarak visszaverődése szilárd tömegre engedett következtetést.

- Különös felleg - válaszolt a busman, de semmiféle további magyarázatba nem bocsátkozott.

Néhány perc múlva a bennszülöttek egyike jelentette, hogy a lovak, ökrök stb. nyugtalankodni kezdtek, és sehogy sem engedik, hogy a táborba hajtsák őket.

- Jól van, hagyjátok őket kinn legelni az éjjel, mondta Mokoum.

- De a vadállatok?

- Azoknak nemsokára eszükbe sem jut, hogy a mi állatainkkal törődjenek.

A bennszülött elment, hogy teljesítse Mokoum parancsát.

Everest ezredes magyarázatot akart kérni Mokoumtól, mert előbbi szavait nem értette meg, de a busman hirtelen fölkel, és néhány lépésnyire távozván, egészen a különös természeti tünemény vizsgálatába merült.

A felleg gyorsan közeledett, és már világosan ki lehetett venni, hogy alig néhány százlábnyira gomolyog a föld színe fölött. A szél füttyülésébe sajátságos zúgás vegyült, s ez a süvítő zaj mintha a felhőből hangzott volna.

Ebben a pillanatban a felleg fölött tömérdek fekete pont bukkant föl.

- Milyen fekete pontok azok? - kérdezte Sir John.

- Madarak - válaszolta Mokoum. - Sasok, keselyűk, hollók, sólymok stb. Messziről követik ezt a felleget, és nem hagyják el, míg meg nem semmisül, vagy szét nem zúlik.

- Miféle felleg az?

- Nem felleg az, hanem élő lények csoportja: sáskasereg.

A vadász nem tévedett. Az európai tudósoknak alkalmuk nyílt, hogy megismerkedjenek a sáskajárással, amely Dél-Afrikában oly gyakran fordul elő, s egyetlen éjszaka alatt a leggyönyörűbb vidéket is szomorú sivataggá teszi.

A szöcskék e nemét a tudósok „grylli devastatores” néven ismerik, a számukat pedig milliárdok szerint becsülik fel. Utasok említik, hogy láttak esetet, midőn ötvenmérőöldnyi területet négylábnyi magasságban borították el ezek a férgek.

- Úgy van - ismételte Mokoum -, ezek a rovarok a legrettenetesebb istencsapása Afrika termékeny vidékein, s adja az ég, hogy mi ne sokat szenvedjünk miattuk!

- Hiszen se vetéseink, se legelőink nincsenek itt - jegyezte meg Sir Murray. - Miért tartunk tehát tőlük?

- Semmi bajunk nem lesz, ha túlrepülnek rajtunk - válaszolta Mokoum. - Mindenféle károkat okoznak, ha ama vidékre bocsátkoznak le, amelyen nekünk is át kell haladnunk. Ez esetben holnap reggel egyetlen fűszálat vagy falevelet sem találunk ott, s ön feledni látszik, hogy ha nekünk, embereknek, van is eleségünk, az állataink nincsenek ellátva tartalék takarmánnyal. Mi lesz belőlük az elpusztított legelőkön?

A tudósok néhány pillanatig hallgattak.

Figyelmesen vizsgálták a gyorsan közeledő tömeget. A zúgás egyre erősebben hangzott.

- Hiszi ön, hogy itt fognak leereszkedni? - kérdezte William Emery.

- Félek tőle - válaszolt a busman. - Az északi szél ebben az irányban tereli őket, s aztán most megy le a nap is. Az est párái megnehezítik e férgek szárnyait. Le fognak ereszkedni, és akkor...

A busman nem végezte be mondatát. Jövendölése abban a pillanatban beteljesült. A roppant tömeg egy perc alatt a földre csapódott. Ettől a pillanattól kezdve a szemhatárig csupán a magasan hullámnzó, sötét sáska-tömeget lehetett látni. A tábor is a szó szoros értelmében elárasztották.

A szöcskék tömege egy lábnyi magasságig nyüzsgött, és a tudósok bokáig gázoltak benne, ezeket tiporva el közülük. De mit használt ez a kifejezhetetlen sokaság ellenében?!...

Pedig a pusztító elemekben nem volt hiány.

Az üldöző madarak rekedt vijjogással csaptak le rájuk, és mohón kapkodták fel őket. A talaj szintjén a kígyók pusztították, felülről a lovak, ökrök, quaggák és ebek feltűnő élvezettel habzsolták őket. A ragadozó állatok és egyéb vadak, oroszlánok, hiénák, elefántok stb. versenyeztek fölfalásukban, és végül maguk a bennszülöttek is, akik e rovarokat kitűnő nyalánkságnak tartják, igyekeztek lehetőleg túltenni egymáson a fogyasztásban. A sokaság azonban minden törekvést kigúnyolt, még ezen rovarok saját telhetetlenségét is, mert egymást is fel szokták emészteni, idegen tápszer hiányában.

Mokoum felszólítására az angol tudósok is megkóstolták az égből hullott étket. Gondosan kiválogattak néhány ezer sáskát a kisebbek közül, amelyek még zöld színűek, s nem oly rágósak, mint a gyakran négy hüvelyknyire kifejtett barnák - s ezeket sóval, borssal és olajjal megfőzve tálalták föl a csillagászoknak; olyan fogás ez, amelyet az ingyencek csakugyan nagyra becsülnek.

Félórai főzés után Mokoum jókora tállal kedveskedett belőle a tudósoknak. A tudósok ízletesnek találták, és Sir Murray felszólította a busmant, hogy igyekezzenek minél nagyobb készletet szerezni belőle.

Eközben bekövetkezett az éj, és mindenki lefeküdt szokott nyugvó helyére.

A csillagászok ellenben, felhasználva a borútlan éjt elvégezték a magasságméréseket, - ami mindenestre okosabb és hasznosabb dolog volt, mintha sáskáktól kipárnázott tábori ágyaikra heveredtek volna. Egyébiránt nem is alhattak volna, mert a vidék és a közeli erdő visszhangzott a vadállatok rettenetes ordításától.

Másnap reggel felhőtlen égboltozaton kelt föl a nap, és már pusztán ebből a körülményből is rendkívüli forróságra lehetett következtetni. A rovarok szárnypajzsai tompán zörögtek, s ez a nesz jelezte, hogy a telhetetlen tömeg előkészületeket tesz az indulásra.

Reggel nyolc óra felé úgy tetszett, mintha óriási sűrű fátyol emelkednék föl, és befődné a napot. Azt lehetett hinni, hogy az éj újra beköszöntött.

A szellő is erősebben kezdett fújni, s ennek segítségével megindult az óriási tömeg, és süketítő zúgása annál gyengébb lett, mennél tovább távozott, míg végül egészen eltűnt a szemhatáron.

A busman jóslata betű szerint teljesült: egyetlen fűszál sem maradt a földön, egyetlen levél sem a fákon. Mintha csak egyetlen éj alatt beállott volna a tél. A gyönyörű vidékből kopár sivatag lett.

Ezekre a sáskákra bátran ráillett az a példaszó, amellyel az oszmánok ismeretes fosztogató szenvedélyét jellemzik: „Nem nő ott fű, ahol a török keresztülvonult.”

Nem is csírázik többé fű ott, ahol a sáskák egyszer megtelepedtek.

18. A sivatag

Valóban, a sivatag a csillagászok előtt feküdt, és midőn *december 25-én* Everest ezredes, társaival együtt, a negyvennyolcadik háromszög kiszámítása után ismét egy fokkal tovább haladt, egészen a „karrou” széléig, semmi különbséget sem talált a sáskák által elpusztított termékeny vidék és az előtte elterülő sivatag között.

A karaván állatai sokat szenvedtek a legelő hiánya miatt. A mocsarak utolsó csepp vize is elpárolgott már. A homok és agyagkeverékből álló talaj alkalmatlanná lett a tenyészetre. Egyike volt ez ama sivár vidékeknek, amelyeken dr. Livingstone oly gyakran kényszerült áthaladni, kalandokban gazdag fölfedező útján. Nemcsak a föld, hanem a lég is annyira száraz volt, hogy a vas szabad levegőn sem rozsdásodott.

Livingstone tudósításai szerint a fák levelei összeráncosodtak, a mimózák kelyhe nappal is zárva maradt, s a föld felületére tett rovarok néhány másodperc alatt kimúltak. A három-hüvelyknyire földbe sülyesztett hőmérő 137 fokot mutatott Fahrenheit szerint. Ilyen vidék terült el most az angol tudósok szeme előtt. Fáradalmaik megkétszereződtek, és szenvedéseiket majdnem elviselhetetlenné tette a víz teljes hiánya. Ez a hiány azonban még nagyobb mértékben sújtotta a szegény állatokat, amelyek a földből kényszerültek kikaparni a fű gyökereit. Ráadásul nemcsak a tenyészet hiánya miatt volt e vidék sivatagnak nevezhető, hanem amiatt is, mert egyetlen élőlény sem mutatkozott rajta. A madarak a Zambézi túlsó partjára költöztek, ahol fákat és virágokat találhattak. A vadállatok nem mertek rálépni e puszta földre, amely semmi táplálékot nem nyújtott számukra. Az első napon a tudósok láttak néhány antilopot, abból a fajból, amely hetekig képes túrni a szomszúságot. Ilyenek a többek közt az oryx, amelyre, mint tudjuk, Sir John oly különös eredménnyel vadászott, s különösen a kaama, ez a szelíd szemű szép állat, amely, úgy látszik, különösen kedveli a száraz vidéket, s amelyet kitűnő húzáért nagyra becsülnék a vadászok.

Az utazás és az éjjel-nappal gyorsítva folytatott munka rendkívül kimerítette az európai éghajlathoz szokott tudósokat ezen a forró, tikkasztó vidéken. Vízkészletük napról napra kevesebb lett. Kénytelenek voltak meghatározott adagokra szorítkozni, de buzgalmuk és erkölcsi bátorságuk oly nagy volt, hogy azért egy percig sem gondoltak a munka félbeszakítására.

Január 25-én, az ötvenhetedik háromszög fölmérése után, ismét egy egész fokkal haladtak előre. A sivatag nagy része már mögöttük maradt, és Mokoum állítása szerint még január vége előtt el kellett érkezniük a Ngami-tóhoz.

Az ezredes és társai jótálltak magukról, hogy kitarják addig: de a bennszülöttek, akiket nem ösztönzött a tudomány iránti lelkesedés, gyöngéknek, türelmetleneknek mutatkoztak a nélkülözésekkel szemben. Különösen érzékenyek lettek, és sokat szenvedtek a vízhiány miatt. Már több, éhségtől és szomszúságtól elcsigázott, kimerült igavonó állatot kényszerültek elhagyni, és félni lehetett, hogy az elvesztett barmok száma néhány nap alatt ijesztően felszaporodik. A zúgolódás és békétlenkedés együtt növekedett a nélkülözésekkel.

Mokoum tekintélye komolyan veszélyben forgott. Nemsokára kétségtelennek látszott, hogy a vízhiány legyőzhetetlen akadály lesz, s valószínűleg el kell térni a délkör irányától, aminek az a kellemetlen következménye lehetett, hogy összetalálkoznak az orosz bizottsággal.

Február 15-én Mokoum értesítette Everest ezredet mindama nehézségekről, amelyeket leküzdeni immár képtelennek bizonyult. Az ökörhajcsárok felmondták az engedelmességet. Minden reggel megújult a fegyelmetlenség, és pedig a bennszülöttek nagyobb részénél. Tagadhatatlan, hogy az elcsigázott karaván képe igen szomorú és leverő volt. Még a kimerült állatok sem akartak már előre menni.

Everest ezredes tisztán látta a helyzetet, de szigorú lévén önmaga iránt, az akart lenni másokhoz is. Semmi esetre sem akarta félbeszakítani a munkálatokat, és kijelentette, hogy ha egyedül marad is, előre megy. Csillagász társai természetesen egyetértettek vele. Mokoum megfeszített törekvéseinek végre sikerült némileg lecsillapítania a bennszülöttek nyugtalanságát. Számítása szerint már csak néhány napi járásra lehettek a Ngami-tótól. Ott az állatok friss legelőt és árnyékos erdőket találnak, az eltikkadt karaván pedig friss, édes vízzel enyhítheti szomját.

A vadásznak sikerült megértetnie a bennszülöttekkel, hogy a legrövidebb út a termékeny vidékekhez észak felé vezet. A bennszülöttek végül megadták magukat, és a csaknem teljesen kimerült karaván folytatta útját a Ngami-tó felé. Szerencsére a geodetikai munkálatok útjába más akadályok nem ütköztek, s a tudósok éjjel-nappal folytonosan dolgozhattak.

A munkálatok tehát rendszeresen folytak, s a hálózat öröndetesen gyarapodott.

Február 16-án azt hitték, hogy a természet, amely eddig a vízzel oly igen fukarkodott, könnyűlni szándékozik rajtuk. Mintegy kétmérföldnyi távolságban tavat jeleztek. Képzeltetni, milyen roppant örömmel fogadták ezt a hírt! Az egész karaván fokozott gyorsasággal igyekezett e pont felé.

Este hét órakor értek oda. A lovak közül többen eltépték fékeiket, és a tóhoz rohantak: megszagolták a vizet, föllélegeztek és csakhamar szügyig merültek a tóba. De mindjárt aztán a partra siettek; a víz nem oltotta szomjukat, sőt inkább még fokozta, annyira sós volt!

A lehangoltság, helyesebben a kétségbeesés leírhatatlan lett.

Nincs borzasztóbb a csalódott reménynél! Mokoum azt hitte, hogy a bennszülötteket lehetetlen lesz a továbbmenésre bírni. Az expedíció szerencséjére azonban sokkal közelebb jutottak a Ngami-tóhoz, mint bármely más irányban fekvő termékeny vidékhez.

Mindnyájuk sorsa tehát az előrehaladástól függött. Ha a munkálatok akadályba nem ütköznek, négy nap alatt elérhették a tó partjait.

Ismét megindultak tehát.

Everest ezredes nagy háromszöget mérhetett ki a kedvező talajon, ami a munkálat folyamatát lényegesen gyorsította. Éjszakánként tisztán látták a tűzjelzőket, s a fölmérések pontosságát mi sem veszélyeztette. Mindamellet azonban életkérdés volt mindnyájuknak, hogy minél hamarabb barátságosabb vidékre jussanak, mert még tizennégy napot sem állatok, sem emberek nem bírtak volna kitartani.

Február 21-én a sík földről hepehupásabb vidékre jutottak. Reggel tíz óra felé jókora hegy körvonalai mutatkoztak a távolban. A Scorzeff csúcsát pillantották meg.

Mokoum figyelmesen vizsgálta a vidéket, és végül észak felé mutatva így szólt:

- Ott van a Ngami!

- A Ngami, a Ngami! - kiabálták a bennszülöttek, hangosan ujjongva.

És rögtön előre akartak sietni, de Mokoum visszatartotta őket, figyelmeztetvén társait, hogy közelednek a mokololóktól lakott vidékhez, amiért is most már igyekezniük kell, hogy folytonosan együtt maradjanak.

Everest ezredes, a maga részéről szintén siettetni akarván a dolgot, elhatározta, hogy a legközelebbi háromszög csúcsául a Scorzefet veszi. A hegy csúcsa igen alkalmas volt e célra, s nem volt szükséges bevárni az éjt, sem külön csapatot küldeni a Scorzef tetejére, hogy ott reverbère-lámpa segítségével alkossák meg a jelző pontot.

Mokoum alig várta, hogy a tóhoz érjenek, s ezért csak ideiglenes tábort üttetett éjszakára. Azt hitte, hogy másnap még az éjszaka beállta előtt odaérnek, de azért a szokásos elővigyázati rendszabályok közül egyet sem hanyagolt el.

Jobbra-balra csaltok szegték be az utat, és szükségesnek látta, hogy átkutatassa a cserjét.

Az oryxvadászat óta nem mutatkoztak ugyan mokololók, de a gyanakvó busman ezért folytonosan ügyelt. Míg Mokoum megtette az óvintézkedéseket, addig a csillagászok a háromszög alakításával foglalkoztak.

William Emery megfigyelései szerint e háromszög csúcsa már közel esett a huszadik párhuzamos körhöz, vagyis ama ponthoz, ahol az annyi viszontagság között folytatott munkálatokat befejezhetik. Néhány napi működés után valószínűleg a délkör nyolcadik részletével is elkészülnek a Ngami-tó túlsó partján. Ekkor a talajon végzendő alapvonal-felméréssel rektifikálják működésüket, s a nagy vállalkozás azzal befejeződött. Képzeltetni tehát, milyen buzgalommal dolgoztak ezek a jeles férfiak, látván, hogy közel vannak fontos feladatuk végrehajtásához!

Milyen körülmények közé jutottak ez alatt az oroszok? Hol lehettek most, miután már több hónapja elváltak egymástól? Hasonló fáradalmakat hasonló kitartással győztek-e le, mint angol társaik? Everest ezredes, folytonosan nagy fontosságú feladatába mélyedve, nem is gondolt rájuk, de Sir Murray és William Emery gyakran beszélgettek kollégáik sorsáról. Vajon viszontlátják-e még egymást? Vajon az oroszok is teljesítik-e feladatukat?

Az eredmény, amelyre jutnak, vajon azonos, egyenlő lesz-e azzal, amelyet ők mutatnak föl, vagy lényeges különbség fogja kérdésessé tenni egyik, vagy mindkét fél munkálatainak a pontosságát?

William Emery ezenkívül még Mihail Zornra is gondolt, akinek hiányát nagyon érezte, s akiről biztosan tudta, hogy szintén naponta gondol őreá.

Ezenközben megkezdték a szögméréseket. A Scorzef, mint már említettük, viszonylag nagy távolságban volt ugyan, de a tudósok előtt nem volt más választás: ez a magányosan álló hegy volt az egyedüli emelkedett pont az egész vidéken. A hegy fekvését pontosan felvették, s a két messzelátó egymástól való elhajlása mutatta a szögtávolságot a Scorzef és egy másik csekély halom között.

Everest ezredes a tudomány minden segédeszközét felhasználta, és a nagy háromszög kiszámításának pontosságához gyanú nem férhetett.

Így telt el *február 21-e*, s az ezredes, bevégezvén számításait, így szólott a busmanhoz ennek a napnak az estéjén:

- Rendelkezzék, Mokoum!

- Sajnálom - válaszolt a busman -, hogy nem fejezték be munkálataikat korábban. Akkor ma éjszaka már a Ngami-tó partján ütöttünk volna tábort.

- S mi akadályoz abban, hogy még ez éjjel, vagy holnap kora hajnalban odaérjünk?
- Igaza van, ezredes, bár e vidéken szívesebben utaztam volna nappal. De a bennszülöttek is türelmetlenül várják, hogy a tóhoz érkezzünk, s azért nyomban indulni fogunk.
- Intézkedjék, derék Mokoum.

A tábort gyorsan fölszedték, s a busman este fél kilenc órakor jelt adott az indulásra.

Valami ösztönszerű gyanú arra sarkallta a busmant, hogy résen legyen; felszólította a tudósokat is, hogy tartsák készenlétbe fegyvereiket, és lássák el magukat töltényekkel.

Ő maga azt a fegyvert vette elő, amelyet Everest ezredestől kapott, és tölténytáskáját dugig tömte lőszerrel.

Elindultak.

Az éjszaka sötéten borongott: a csillagos eget sűrű felhők takarták el. Mokoum éles szeme állandóan feszült figyelemmel fürkészett; néhány szó, amit Sir Johnnal váltott, tanúskodott róla, hogy nem igen bízik a vidékben. Sir John minden eshetőségre készen volt.

A karaván mintegy három óra óta lehetett úton, de a kimerült állatok és emberek csak lassan haladhattak előre. Alig tettek óránként három mérföldet. Este tíz órakor még hat mérföldnyire vándorogtak a Ngami-tótól. Az állatok már alig bírtak lélegezni a tikkadt, fojtó légkörben. A karaván a busman minden igyekezete dacára sem maradt már együtt: emberek és állatok csoportjai hosszú sorokra szakadoztak; néhány ökör összerogyott a szekerek előtt. A lovasok leszálltak lovaikról, s alig vonszolták magukat odább; ebben a pillanatban könnyű zsákmány lett volna az egész karaván néhány száz mokololo számára.

Tizenegy órakor három mérföldnyire jártak a tótól. A Scorzefet, amely épp útjukba esett, a homályos éjszakában is tisztán látták. A legfontosabb az lett volna, hogy a hegyet megkerülve, a legrövidebb úton jussanak a tóhoz.

Mokoum, a karaván élére lovagolva, éppen rendelkezni akart erre vonatkozólag, midőn a távolból gyakori dörrenések hallatszottak.

- Mi ez? - kérdezte az ezredes.
- Lövések! - válaszolt Sir John.
- Lövések? És mely irányban?
- A lövések a Scorzef csúcsáról hangzanak. A mokololók minden bizonnyal európaiakat támadtak meg.
- Európaiakat?! - kiáltotta William Emery.
- Úgy van, William úr, ezek a lövések új szerkezetű, európai fegyverektől származnak.
- Az európaiak tehát...

Everest ezredes közbevágott, mondván:

- Uraim, bárkikből álljon ez az európai társaság, segítségére kell sietnünk.
- Úgy van, siessünk! - kiáltotta William Emery, akinek a szíve aggodalmasan kezdett dobogni.

Mokoum előbb meg akarta kísérelni a karaván egyesítését, de midőn visszanézett, látta, hogy a lovakat már kifogták a szekerekből, s a homályban néhány sötét árny igyekszik menekülni dél felé.

- A gyávák! - kiáltotta Mokoum. - Fáradalmakat, szomjúságot és mindent felednek, csakhogy menekülhessenek!

Aztán az angolokhoz és derék matrózaikhoz fordulva, így szólt:

- Előre!

A kis csapat a lehető legnagyobb gyorsasággal sietett a hegy felé. Húsz perc múlva tisztán hallották a mokololók harckiáltását, számukat azonban még nem becsülhették meg. A banditák rohamot intéztek a hegy ellen, amelynek a csúcsán világosság lobogott.

Everest ezredes és társai csakhamar a támadók mögé jutottak. Leszállottak kimerült, lovaikról, és hatalmas hurrá kiáltás közben, amelyet a megtámadottaknak is hallaniuk kellett, sortüzet adtak a zsiványokra.

A mokololók a szapora, sűrű durrogtatásból azt következtettek, hogy nagyobb csapat támadta meg őket. A váratlan roham úgy meglepte a bennszülötteket, hogy visszavonultak, mielőtt nyilaikat használhatták volna. Az angolok folytonosan töltve és lövöldözve, a hátrálók közé rohantak.

Tizenöt mokololo feküdt a földön. A bennszülöttek kétfelé váltak. Az angolok az így támadt résen előre törve, leszúrták a közelükbe állókat, és hátrafelé haladva, igyekeztek a hegy csúcsa felé. Tíz perc alatt fölérték.

Az ostromlottak felhagytak a tüzeléssel, nehogy azokat találják el, akik oly váratlanul jöttek a segítségükre.

Vajon kiket szabadítottak fel az angolok? Az orosz bizottság tagjait! Nem hiányzott közülük senki: Matvej Strux, Nyikolaj Palander, Mihail Zorn és az öt matróz mind ott állt: de busmanjaik közül csak a foreloper maradt velük: a többiek gyáván elhagyták őket is a veszély pillanatában.

Matvej Strux éppen akkor ugrott le egy szikladarabról, amikor Everest ezredes társaival a csúcsra ért.

- Önök azok, angol uraim?! - kiáltotta a pulkovai csillagász.

- Mi vagyunk, orosz uraim, - válaszolt az ezredes komolyan. - Itt azonban sem oroszok, sem angolok nincsenek ebben a percben, hanem európaiak, akik kölcsönös védelemre egyesültek.

19. Háromszögelni vagy meghalni

Hatalmas hurrá üdvözölte az ezredes szavait. A mokololókkal és a közös veszéllyel szemben angolok és oroszok nem tehettek egyebet, mint hogy egyesültek a veszély leküzdésére. A helyzet ismét összehozta őket, s az angol-orosz bizottság ebben a pillanatban szorosabb egyetértésben volt egymással, mint ezelőtt bármikor.

William Emery és Mihail Zorn boldogan megveregették egymás vállát. A többiek baráti kézszorítással erősítették meg szövetségüket. Az angolok első gondja az volt, hogy szomjukat oltsák. Az oroszok táborában találtak elég friss vizet. Aztán, az egyik sziklahát védelmében élénken beszélgetni kezdtek, és közölték egymással mindazon kalandokat, amelyeken elválásuk óta keresztül mentek. Ez idő alatt a matrózok figyelemmel kísérték a mokololókat, akik azonban csendesen meghúzódtak a lejtő alján.

Mindenek előtt hogyan kerültek az oroszok a Scorzef csúcsára, és mi távolította el őket ennyire saját délkörük irányától? Ugyanaz, ami az angolokat meg jobbra térítette kiszabott irányuktól.

A két délköri ív közt majdnem közepén fekvő Scorzef volt az egyetlen kimagasló pont az egész vidéken: nagyon természetes tehát, hogy a két vetélkedő bizottság e hegyen találkozott ismét.

Matvej Strux aztán némileg részletezte műveleteik folyamatát.

Kobolengtől kezdve semmi nevezetes dolog nem történt velük: az ő délkörük termékeny vidéken vonult keresztül, és semmi akadályt sem gördített a háromszögelés útjába.

Az orosz csillagászok is szenvedtek ugyan a hőségtől, de vizük legalább mindig bőven volt. Lovaik és ökreik úgyszólván szügyig gázoltak a gazdag legelőkben: a vadállatokat éjjel nagy tüzekkel tartották távol maguktól.

A bennszülöttek, akikkel útjukban találkoztak, mind ama falvakból valók, ahol Livingstone első útjában vendégszerető fogadtatásban részesült. Ez utazás alatt tehát a busman-kíséretnek semmi oka sem volt a panaszra.

Az oroszok *február 20-án* érkeztek a Scorzef tetejére, ám alig értek föl az orom tövébe, midőn egyszerre háromszáz-négyszáz mokololo mutatkozott a síkon. A busmanok elrémültek, és azonnal magukra hagyták az oroszokat.

A mokololók fosztogatni kezdték a hegylábánál visszamaradt szekereket: de az oroszok szerencsére mindenekelőtt a műszereket szállították fel a hegyre. Ezenkívül a gőzös is érintetlen volt, mert az oroszok, összeállítván azt, a Ngami-tó egyik öblében rejtették el.

A tó felől oly meredeken nyúlt föl a hegy, hogy arról az oldalról nem bírták megmászni, de a déli oldalon lankás lejtők húzódtak, és az angolok közbelépése nélkül alighanem sikerült volna a mokololóknak felkapaszkodniuk ama kis erődig, amely a Scorzef tetejét koszorúzta.

Ez volt röviden Matvej Strux elbeszélésének tartalma.

Everest ezredes hasonlóképp elmondta minden kalandjukat, s mindezekből kitűnt, hogy az oroszok egészen véve szerencsésebbek voltak az angoloknál.

Az éjszaka minden baj nélkül telt el. Mokoum és a matrózok éber szemmel őrködtek a kis erősség körül. A mokololók nem indítottak újabb támadást, de a hegy lábánál lobogó tüzeik bizonyították, hogy azért nem mondtak le szándékukról.

Másnap reggel az ostromlottak vizsgálozni kezdtek. A mokololók a hegy lábánál, az orosz táborában forgolódtak, s a tűznél piruló vadpecsenyék bizonyították, hogy nem szándékoznak távozni, noha az orosz bizottság minden értékes tulajdona már a kezük közé jutott. Kétségtelen volt, hogy szerették volna megszerezni még azokat a puskákat is, amelyek oly rettenetes pusztítást vittek véghez soraikban.

A tudósok hosszasan tanácskoztak a busmannal. Döntő lépést kellett tenniük. Az elhatározás azonban több körülmény találkozásától függött, és mindenek előtt a Scorzeff helyzetével kellett tisztába kerülniük.

Erről a hegyről már tudták, hogy uralkodik az eddig fölmért óriási síkságon. Délre a mokololók termékeny vidéke feküdt, északra a hasonló termékenységgű, de mégis teljesen ellentétes tájék. Kelet és nyugat között terült el az imént elhagyott pusztaság.

Mintegy százmérföldnyi területet foglalt el a gyönyörű Ngami ló, melynek habjait e percben bearanyozta a fölkelő nap.

A tó a párhuzamos körök irányában volt a legszélesebb. Északtól dél felé alig lehetett hosszabb harminc-negyven mérföldnél. A tó túlsó partján sokszínű vidék tarkállott; erdők, legelők, folyamok és tavak váltakoztak rajta, s egészen északra, körülbelül nyolcvan mérföldnyi távolságban, alacsony hegyláncolat zárta el a szélesebb kilátást.

Gyönyörű vidék, valódi oázis a sivatag közepén. Termékeny földje, amelyet számos víz öntözött, mindenütt tele volt élettel. A Zambézinek, ennek az óriás folyamnak a mellékfolyói tartották fenn e változatos, gazdag életet.

Ez a hatalmas folyam éppúgy élettere Afrika e részének, mint az Amazonas Dél-Ameriká-nak.

Ilyen látvány tárult hát az európaiak szeme elé. A Scorzeff közvetlenül a tó habjai közül emelkedett ki, és mint Matvej Strux már előbb megjegyezte, ezen a részén a meredek hegyoldal szinte függőlegesen meredt föl a vízből.

Nincs azonban olyan meredek, amelyen a matrózok ösvényt ne tudjanak fölfedezni, és így történt ez itt is; két matróz tehát le is mászott a sziklákon, egész addig az öbölíig, amelyben az oroszok a kis gőzöst hagyták. Friss vízzel tehát elláthatták magukat, s így ellenállhattak mindaddig, amíg élelmiszerük és lőszerkészletük el nem fogy.

Hanem vajon ki emelte ezt a kis erődöt a sivatag eme pontján, és mi célra építette?

Megkérdezték a busmant, de ez nem tudott választ adni a kérdésre.

A Ngami környékét gyakran felkeresték az elefántcsont- és ébenfavásárlók. Az elefántcsontot az elefántok és rinocéroszok agyarái adták, az ébenfa pedig emberhús, a rabszolgaságra elhurcolt bennszülöttek eleven húsa volt. A Zambézi környékét még folytonosan megfertőzik kalmárkodásukkal azok a gyalázatos fehérek, akik a rabszolga-kereskedésből igyekeznek meggazdagodni. A bennszülött törzsek harcai és rabló hadjáratai nagyszámmal szolgáltatják e szerencsétleneket.

A Ngami tónak éppen ez a vidéke volt az átmeneti pont nyugat és kelet között: valamikor a Scorzeff volt a karavántáborok központja. Itt pihenték ki magukat a kalmárok, mielőtt a Zambézi felé folytatták útjukat.

A kereskedők megerősítették ezt a helyet, hogy jobban megvédhessek magukat és rabszolgáikat a fosztogató törzsek ellen, mert nem egyszer megtörtént az is, hogy ugyanazok, akiktől vásárolták, ismét visszarabolták tőlük rabszolgáikat, s aztán másodszor is eladták.

Ez volt a kis erőd keletkezésének története; ez idő szerint azonban már egészen elhanyagolva romladozott. A karavánok megváltoztatták irányukat, s nem volt többé szükségük a kis erődre, amelyen most már látszani is kezdtek az idő romboló fogának nyomai. Már csak árkai maradtak épen, s a közepén álló, lőrésekkel ellátott torony, amely pár nappal ezelőtt még Everest ezredes messzelátóinak célpontjául és számításainak alapjául szolgált.

De bármennyire elhagyatott volt is az erőd, a tudósok számára mégis biztos menhelyül kínálkozott. E falak mögött a gyorspuskákkal fölfegyverzett kicsiny, de bátor csapat ellenállhatott, amíg csak lőszerük el nem fogy. Lőszerük pedig volt elég, mert a puskaporos és töltényes láda biztos helyen volt a kis gőzös földézetén.

Másként állottak élelmiszerek dolgában. Itt volt a bökkenő. Az élelmiszeres kocsikat mind kifosztogatták a fekete rablók. Az egész készlet alig volt elég arra, hogy a tizennyolc főből álló csapat két napig megéljen belőle. Szűken reggeliztek tehát, s aztán a csillagászok és a busman tanácskozásra ültek össze, míg a matrózok és a foreloper folytatták az öröködést.

Az élelmiszerek hiányáról beszélgettek, és nem tudták, miként vegyék elejét a nem közvetlenül fenyegető, de azért óhatatlanul bekövetkező kiéheztetésnek, midőn Mokoum váratlanul az alábbi megjegyzést tette:

- Uraim, önök az élelmiszerek hiánya miatt törik a fejüket, s én nem értem, hogy miért nyugtalanítja ez önöket. Azt mondják, csak két napra van eleségünk. No de ugyan ki kényszerít bennünket, hogy itt két napig vesztegeljünk? Ki akadályozhat meg a távozásban? A mokololók? Azok nem portyáznak a Ngami tólsó partján: s én kötelezem magamat, hogy a gőzősön néhány óra alatt az északi partra szállítom önöket.

E megjegyzésre a tudósok felváltva egymásra és Mokoumra tekintettek.

Csaknem úgy látszott, hogy ez a természetes mentőeszmé elkerülte figyelmüket. De hogy is juthatott volna ez eszükbe e bátor férfiaknak, akik a tudomány érdekében a mártírságra is készen álltak?

Sir John így felelt a busmannak:

- Derék Mokoum, a műveletek még nincsenek befejezve.

- Miféle műveletek?

- A délkör felmérése.

- Azt hiszik, hogy a mokololók törődnek az önök délkörével? - kérdezte a vadász.

- Hogy nem törődnek vele, az valószínű; de annál inkább törődünk vele mi, és nem fogjuk befejezetlen hagyni a munkálatokat. Nem így gondolkoznak önök is uraim?

- Kivétel nélkül - felelte Everest ezredes. - Nem fogjuk félbeszakítani ténykedésünket. Míg csak egyvalaki is életben lesz közülünk, folytatjuk a háromszögelést. Ha szükséges lesz, egyik kezünkben fegyverrel, másikban a műszerekkel végezzük számításainkat, de az utolsó percig nem hátrálunk.

- Hurrá Angliáért! Hurrá, Oroszországért! - kiáltoztak a tudósok, akik a tudomány érdekét mindennél előbbre helyezték.

Mokoum egy ideig némán nézte társait.

Megértette őket.

Elhatározták tehát, hogy minden áron befejezik a munkálatokat. De vajon nem fogták-e helyi akadályok - például az a nehézség, hogy a Ngami-tavon keresztül aligha állapíthatnak meg alkalmas jelpontokat - lehetetlenné tenni a műveleteket?

Ezt a kérdést Matvej Strux úrhoz intézték, aki már két napot töltvén a hegy csúcsán, abban a helyzetben volt, hogy válaszolhasson reá.

- Uraim - felelt az orosz tudós -, a művelet csakugyan nehéz. Türelem és buzgalom kell hozzá, de nem kivihetetlen. Miről van szó? Arról, hogy a Scorzeft egy, a tó túlsó partján északra fekvő ponttal geodetikai mérésekkel összeköttetésbe hozzuk. A második kérdés, amely az elsőből adódik: van-e ilyen pont a Ngami túlsó partján? Igenis, van, s én már ki is választottam a szemhatáron egy hegyormot, amely kedvező csúcspontja lehetne az új háromszögnek. Ez a bérc északnyugatra fekszik a tótól, úgyhogy a mi vonalunk rézsút szelne át a Ngami tó háromszögű alakját.

- Nos - tudakolta Everest ezredes -, ha megvan ez a pont, hol van a nehézség?

- A nehézség a távolságban fekszik.

- Milyen nagy ez a távolság?

- Legalább százhusz mérföld.

- Messzelátóink legyőzik azt.

- Csakhogy világító jelt kellene gyújtani a hegy csúcsán.

- Gyújtunk hát.

- A világító készletet oda kellene vinni.

- Odavisszük.

- És ez idő alatt az itt maradtaknak védeniük kellene magukat a mokololók ellen.

- Védeni fogjuk magunkat.

- Uraim - mondta Mokoum -, én rendelkezésükre állok.

A tanácskozás a derék vadász fentebbi szavaival ért véget.

Matvej Strux megmutatta azt a bércfokot, amelyet kiválasztott. A Bolquiria csúcsa volt az, amelyet a nagy távolság miatt szabad szemmel alig lehetett kivenni: fekvése azonban oly kedvező volt, hogy a meggyújtott erős villamos jelzőtüzet a messzelátók segítségével biztosan észre lehetett venni. Csakhogy a fényjelzőt száz mérföldnyinél messzebbre kellett hurcolniuk a Scorzeftől.

Ez jelentette a nagy, de nem leküzdhetetlen nehézséget.

Ennek az óriási háromszögnek a meghatározása valószínűleg befejezte volna a munkálatokat, mert a csúcs semmi esetre sem lehetett messze a huszadik párhuzamos körtől. Fölösleges tehát tovább magyaráznunk a művelet fontosságát, valamint azt is, hogy a csillagászok milyen lelkesülten igyekeztek végrehajtani e nehéz földadatot.

Mindenekelőtt a fényjelző felállításához szükséges készülődéshez kellett hozzálátniuk. Száz mérföldet kellett átutazniuk egészen ismeretlen vidéken. William Emery és Mihail Zorn önként vállalkoztak erre, s ajánlatukat el is fogadták. A foreloper tüstént úgy nyilatkozott, hogy kész vezetni őket, s ezért azonnal az utazás előkészületeihez fogtak.

A gőzbárkát a visszamaradtak rendelkezésére hagyták, s a merész vállalkozók megelégedtek a kaucsukcsónakkal.

Este nyolc órakor rendben volt a csónak, s ekkor megkezdték a szükséges műszerek berakodását. Megállapodtak, hogy a csillagászok a Ngami túlsó partján, abban az öbölben fognak találkozni, amelyet a foreloper jól ismert, s egyúttal elhatározták, hogy Everest ezredes, mihelyt a Bolquiria csúcsán a fényjelző megvillant, hasonlóval fog felelni rá, hogy Mihail Zorn és William Emery is meghatározhassák álláspontjukat.

William Emery és barátja szívélyesen elbúcsúztak társaiktól, és lemásztak a csónakhoz. A foreloper, egy orosz és egy angol matróz már előre siettek.

Mély sötétség uralkodott köröskörül.

A csónakot eltaszították a parttól, s a törékeny naszád zajtalanul suhant tova a Ngami-tó habjain.

20. Nyolc nap a Scorzef csúcsán

A Scorzef tetején maradt csillagászok nem minden szívszorongás nélkül láttak ifjú társaik távozását. Mennyi fáradságnak és veszélynek indultak elébe a bátor ifjak! A busman némileg megnyugtatta őket, feldicsérvén a foreloper ügyességét és bátorságát. Egyébiránt előre láthatták, hogy a Scorzef előtt táborozó mokololók a Ngami-tó északi partján nem portyáznak. Egészben véve - és ösztöne e tekintetben nem csalta meg - Mokoum úgy vélekedett, hogy Everest ezredes és vele maradt társai nagyobb veszedelemben forognak, mint Emery és Zorn.

A matrózok és Mokoum fölváltva örködtek minden éjjel. A homály nagyon kedvezett az orvtámadásnak. Ám ezek a „csúszómászók” - így nevezte Mokoum a mokololókat - nem bátorkodtak megostromolni a kis erődöt. Valószínűleg segédcsapatokat vártak, a túlerejükkel igyekeztek ellensúlyozni az ostromlottak veszélyes védelmi eszközeit.

Mokoum föltételezése helyesnek bizonyult, és másnap reggel Everest és társai saját szemükkel győződtek meg a jelentékeny létszámbeli gyarapodásról a mokololók seregében.

Táborukat olyan ügyesen állították körbe, hogy a szárazföldön minden utat elzártak az ostromlottak elől. Szerencsére a Ngami felől nem örködtek, tehát ha előreláthatatlan események nem következnek be, a visszavonulás ezen az oldalon még mindig lehetségesnek ígérkezett. A menekülésre azonban nem gondol senki sem. Az európai bizottság tagjai nem szándékoztak elhagyni helyüket. A tudósok között teljes egyetértés uralkodott, s a versengésnek árnya sem mutatkozott. Még az Anglia és Oroszország közötti háborúról sem esett közöttük szó soha.

Mindkét bizottság ugyanarra a célra törekedett. Várta a pillanatot, amikor a fényjelző a Bolquiria csúcsán megjelenik, s a tudósok roppant buzgalommal fogtak munkához, miután az előbbi háromszöget meghatározták és kiszámították.

Ezt a műveletet a legcsekélyebb zavaró körülmény nélkül elvégezték, s az eredményt Nyikolaj Palander vezette be a kettős regiszterbe. Azután úgy döntöttek, hogy éjente magasságméréseket fognak végezni, hogy a földrajzi szélességet is teljes pontossággal megállapíthassák.

Mindenekelőtt még egy fontos kérdést kellett elintézniük, s rögtön ki is kérték Mokoum véleményét.

- Mennyi idő alatt juthatott el William Emery és Mihail Zorn a Bolquiria csúcsára?

Mokoum kijelentette, hogy a legjobb esetben öt napra lesz szükségük, mert a hegy legalább százhusz mérföldnyire van. Tekintetbe kellett azonban venniük, hogy a kis csapat gyalog utazik, és lépten-nyomon késleltető akadályok gördülhetnek útjába.

Megállapodtak tehát hat napban, s ezen az alapon határozták meg a naponta kiosztandó ételadagokat. Az eredetileg is csekély készlet e hányadát az eltávozottaknak adták, hogy abból éljenek, amíg vadászhatnak, s úgy élelmezhetik magukat.

Everest ezredes, társaival egyetértően egyharmadra csökkentette a napi élelemadagot. Ilyenképpen kivárhatták a hat napot, a fényjelző felvillanásáig, amit a tudósok valamelyike minden percben lesett a messzelátón át.

A kis csapat mindenesetre nélkülözött az élelmiszeradag csökkentése miatt, de nem törődtek vele.

- Egyébiránt a vadászat csak nem tilos errefelé! - vélekedett Sir John.

Mokoum kételkedve rázta fejét. Nemigen hitte, hogy ezen a magányosan álló hegyen alkal-
muk nyíljék állatok elejtésére. Ez azonban nem volt ok arra, hogy fegyverüket heverni
hagyják, s míg társai a Nyikolaj Palander által vezetett regiszterbe iktatott mérések ellenőrzé-
sével foglalkoztak, Sir John és Mokoum a hegy átkutatására indultak.

A mokololók nyugodtan táboroztak a hegy lábánál, s úgy látszott, nem akarnak sietni a táma-
dással. Valószínűleg számítottak arra, hogy az éhség végül is harcképtelenné teszi az ostrom-
lottakat, s akkor könnyebb lesz elbánni velük. Még éjjel sem háborgatták az európaiakat; de ez
nem is lett volna tanácsos, mert Sir John és Mokoum meg a matrózok fölváltva őrködtek
minden éjjel.

A két vadász tehát hozzáfogott a hegy alapos átkutatásához, ami aránylag nagyon gyorsan
ment. A kavicsos talaj dacára elég sűrű gyeppel együtt helyel-közzel csapadékos is zöldelltek, s
ezeknek egyes példányai nagymértékben lebilincselhették volna a botanikust.

Sir John azonban ez idő szerint csak az állatvilág érdekelt, bár egyórát szorgos kutatás után
még semmi sem mutatkozott, ami ezt az érdeklődést legalább némileg is kielégítette volna.
Mindössze néhány apró madár röpködött körülöttük, de ezekre kár lett volna vesztegetniük a
puskaport. Le kellett tehát mondaniuk arról a reményről, hogy vadászattal segítsenek társai-
kon.

- Halászni fogunk a tóban - vigasztalódott Sir John.

- Halászni háló és horog nélkül? - felelt a busman. - Ez annyi, mint röptében kézzel fogni a
madarat. De ne essünk kétségbe, a véletlen nem egyszer segítségünkre jött már, s talán most
sem hagy cserben.

- A véletlen! - mondta Sir Murray. - Igen, ha Isten is hozzájárul, ez a leghűbb szövetségese az
embernek. Szellemdúsabb majordomus és ügyesebb ügynök nincs nála. Ő mutatta meg az utat
orosz társainkhoz. Ő vezette őket éppen arra a pontra, ahová mi is igyekeztünk, és Ő fog
bennünket eljuttatni ahhoz a célhoz is, amelynek elérését feladatunkká tettük.

- És táplálni is fog bennünket.

- Minden bizonnyal, derék Mokoum barátom - válaszolt Sir John nyugodtan. - És mondhatom,
hogy ha ezt teszi, csak a kötelességét teljesíti.

A tiszteletreméltó Sir John szavai nagy megnyugvásról tanúskodtak ugyan, de a busman azért
úgy vélekedett: a Véletlen olyan szolga, aki megvárja, hogy némileg a gazdája is segítsen
neki, s ezért elhatározta, szükség esetén segítségére fog sietni a véletlennek.

Február 25-én semmi változás nem történt az ostromlók és ostromlottak közötti viszonyban.
A mokololók veszték maradtak táborukban. Egész gulyák legelészték a Scorzeff aljában el-
terülő pászton. Az utasok kifosztott szekereit a táborba szállították. A harcosokhoz nők is
csatlakoztak, és rendes házi dolgaikat végezték.

Időről időre gazdag prémes öltözkéről könnyen felismerhető főnök kivált a harcosok közül,
és elindult, hogy ösvényt keressen, amelyen a legkevesebb akadállyal kell megküzdeniük, ha a
csúcsot meg akarják rohanni. Az éberen őrködő matrózok vontcsövű fegyvereinek golyója
azonban csakhamar visszatérítette őket a táborba. A lövésre rendszerint harci kiáltással felelt
az egész tábor, és néhány hatástalan nyilat röpítettek a magasba, aztán ismét elcsöndesült
minden.

Február 26-án azonban komoly kísérletre vállalkoztak a bennszülöttek. Több tucat harcos
három oldalról egyszerre mászta meg a hegyet. A kis erőd egész helyőrsége a sáncon kívül
várta őket. A gyorsan tölthető és lelőhető fegyverek alaposan megritkították a támadók sorait.

A mokololók nyolc-tíz ember elvesztése után lemondtak a további ostromról. Mindemellett a gyors és hatásos tüzelés dacára is látni lehetett, hogy az ostromlottak képtelenek lesznek ellenállni a nagy túlerőnek. Ha a mokololók egyszerre több százan és minden oldalról intézik a rohamot, aligha sikerül visszaverniük a támadást.

Ekkor támadt Sir Murray-nak az a gondolata, hogy az erőd egyik oldalát a mitrailleuse felállításával védje; hiszen roppant hatékony fegyver az ilyen géppuska.

A legnagyobb nehézség az volt, hogy miként szállítsák fel a golyószórót a hajóról, a meredek hegyoldalon, ahol teher nélkül is csak nagy bajjal lehetett járni.

A Queen and Tzar matrózai azonban olyan ügyesek, mondhatni ezermesterek voltak, hogy a veszélyes fegyver még *február 26-án* este az erődben volt, és a lőrésekkel ellátott fal mögött, a lehető legelőnyösebb helyen föl is állították.

A mitrailleuse legyező alakban elhelyezett huszonöt csöve sikeresen védhette rettenetes tüzé-vel az erőd egyik oldalát. A bennszülötteknek nemsokára alkalmuk is nyílt, hogy megismerkedjenek ennek az öldöklő szerszámnak a borzalmas tűzerejével, melyet a polgáriasult nemzetek csak húsz év múlva vettek fel a harci eszközök közé.

A Scorzeff csúcsán való tartózkodásuk alatt a tudósok éjszakánként szorgalmasan folytatták a magasságméréseket. A tiszta égboltozat és a csaknem páramentes légkör a legcsekélyebb akadályt sem gördítette e megfigyelések elé.

A Scorzeff földrajzi szélességét $19^{\circ}37'18''265'''$ ezredrészben állapították meg, és mint a számok mutatják, egy másodperc ezredrészéig terjedő pontossággal, tehát mindössze alig egy méternyi esetleges különbözettel. Ebből az eredményből kétségtelen volt, hogy alig vannak félfoknyira a felméréendő délköri ív északi végétől, s következőleg az a háromszög, amelynek csúcsául Bolquiria hegyét választották, be fogja zárni a felvett háromszögek hálózatát.

A következő éjszaka elmúlt anélkül, hogy a mokololók újabb kísérlete nyugtalanította volna az ostromlottakat.

Február 27-e végtelenül hosszúnak tűnt a kis társaság számára. Ha a véletlen kedvez a foreloper vezetésével elindult ifjú tudósoknak, nem lehetetlen, hogy már ezen a napon elérhették a Bolquiria csúcsát. A következő éjszaka folyamán tehát kettőzött figyelemmel kellett vizsgálniuk a szemhatárt, mert nem lehetetlen, hogy a fényjelző még ezen az éjjelen felvillan.

Everest ezredes és Matvej Strux oly módon igazították messzelátóikat a hegy felé, hogy ennek csúcsa épp a tárgylencse központjába esett. Ez az óvintézkedés egyszerűsítette a megfigyelést, amely nyugvópont nélkül semmi esetre sem lett volna könnyű feladat a sötét éjszakában. Mihelyt tehát a fényjelző mutatkozik, a messzelátók azonnal észreveszik, s a szögkiszámítás nem okozhat nagy nehézséget.

Ezen a napon Sir John hasztalan kutatta át a csallitot és a magas füvet. Egyetlen vad sem mutatkozott, s még a felriasztott apró madarak is lejjebb vonultak a hegy lába felé; oda pedig nem volt tanácsos követni őket. A tiszteletreméltó Sir John fölöttébb türelmetlen volt, mert ezúttal nem gyönyörűségből vadászott, hanem „pro domo” dolgozott, ha ugyan e latin közmondást angol úriember gyomrára is alkalmazhatjuk.

Sir Johnt egészséges étvággal áldotta meg a természet, s a harmad adag mellett valóban éhezett. Társai könnyebben túrték a nélkülözést, akár azért, mert gyomruk valóban nem követelődött olyan mohón, akár azért, mert, Nyikolaj Palander példamutatására a naponkénti beafsteak helyett egy vagy két másodfokú egyenlettel is beérték.

A matrózokat és Mokoumot azonban éppoly hatalmas étvággyal áldotta meg az anyatermészet, mint Sir Johnt. Egyébiránt az élelmiszerkészlet csakugyan fogytán volt.

Még egy nap, és az utolsó adagot is megeszik, s ha a foreloper által vezetett csapat akadályokba ütközött útjában, az ostromlottakat egyenesen az éhenhalás veszélye fenyegeti.

A következő éjt megfigyelésekkel, s a fényjelző vizsgálatával töltötték. A tiszta lég könnyűvé tette ezt a feladatot. Ám a fényjelző csak nem mutatkozott. A messzelátók tárgylencséje csak a sötétséget mutatta. Egyébiránt meg kell mondanunk azt is, hogy a Mokoum által meghatározott idő még alig telt le.

A társasságnak tehát még nem volt rá oka, hogy hanyagsággal vádolják William Emery-et és barátját, Mihail Zorn urat.

Február 28-án utolsó ételadagját fogyasztotta el a társaság.

A bátor tudósokat még ez sem törte meg, s úgy döntöttek, hogy ha füvet kell is enniük, nem hagyják el helyüket a munkálatok befejezése előtt.

Február 28-ának éjszakája, és *március 1-ének* nappali része is eltelt minden eredmény nélkül. Az észlelők néhányszor azt hitték, hogy a fényjelzőt látják. De az ellenőrzés mindannyiszor kimutatta, hogy csupán valamely ködbe burkolt csillag sziporkázott a szemhatáron.

Március 1-én már egyetlen falatot sem ettek.

A több napja tartó rendkívüli mértékletesség folytán Everest ezredes és társai könnyebben túrték az éhséget, mint gondolták, de tudták: ha a Sir John által feldicsért majordomus - a Véletlen - segítségükre nem jön, erős szenvedések várnak rájuk.

Másnap reggel nem mutatkozott ugyan az ég áldása, mert Sir John puskacsöve elé egyetlen vad sem került, de a helyőrség, amely nem volt többé abban a helyzetben, hogy válogasson, némileg mégis csillapíthatta az éhségét. Sir John és Mokoum ugyanis a Scorzef tetején kutattak. Az éhség rettenetesen dúlt beleikben.

Everest ezredes azt hitte, hogy rögtön a gazdag gyepeknek esnek, és enni kezdik.

- Ha a kérődzők gyomrával bírnánk - mondta Sir John -, milyen felséges reggeli volna ez a dús legelő! De vadat, azt egyet se látok!...

E szavak közben Sir John az alattuk elterülő tóra pillantott, és így folytatta:

- Azt hiszem, azok se szerencsésebbek!

Néhány matróz ugyanis halászni igyekezett a tóban, de fájdalom, minden eredmény nélkül, mert a víz tükre fölött lebegő, zsákmányleső orvmadarak elől a halak mind a mélybe vonultak vissza.

Eközben Sir Johnon és társán erőt vett a bágyadtság, s ennek rendes társa az álom. Az eleinte üdítő álom csakhamar tompa kábulattá lett. Az üres gyomor inkább ájulásba, mint álomba ejtette őket. A kábultság azonban némileg enyhítette szenvedéseiket, s azért nem is igyekeztek küzdeni ellene.

Hogy meddig tartott ez az állapot, azt sem a busman, sem Sir John nem tudták volna megmondani, de kis idő múlva Sir Johnt sajátságos kellemetlen bizsergés ébresztette fel. Megrázódott, igyekezett újra álomba merülni, de a bizsergés folyvást tartott, s ekkor végre türelmetlenül fölnyitotta a szemét.

Fehér hangyák légiói borították a testét. Sir John villámsebesen talpra ugrott. E gyors mozgatra felébredt a busman is, aki közvetlen Sir John mellett feküdt.

A tiszteletreméltó Sir John nagy bámulatára Mokoum tele-marokkal tömte szájába a rovarokat.

- Pfuj, Mokoum! - kiáltotta Sir John, undorodva ettől a falánkságtól.

- Egyék, Sir, egyék! Kövesse példámat - válaszolta a vadász, anélkül, hogy lakomáját félbehagyta volna. - Egyék, Sir! busman-rizs ez!

A bennszülöttek valóban ezt a nevet adták ezeknek a rovaroknak. A busmanok nagy élvezettel eszik e hangyákat, amelyekből két faj, egy fehér és egy fekete ismeretes. A bennszülöttek véleménye szerint a fehérek kiválóan ízletesek. Egyetlen hibájuk, hogy roppant mennyiségre van szükség, míg az ember jóllakik belőlük. Ezért az afrikai törzsek rendszeren a mimózák mézgájával vegyítik, és ezúton tartalmasabb tápszert készítenek belőle.

A Scorzef tetején azonban híre sem volt a mimózáknak, s azért Mokoum is „en naturel” falatozta őket.

Sir John, aki kétszeresen szenvedett az éhség miatt, midőn látta, hogy a busman milyen jóízűen falatozik, undorodása dacára kísérletet tett, hogy kövesse barátja példáját.

A hangyák megszámlálhatatlan mennyiségben bújnak elő az éppen mellettük levő gömbölyű hangyabolyból.

Sir John egy marokkal a szájába dugott. Kellemes savanyú ízt érzett, s az éhség csakugyan kevésbé garázdálkodott beleiben. Mokoum azonban nem feledkezett meg társairól sem. Az erdőhöz futott tehát, és kihívta az egész helyőrséget.

A matrózok rögtön hozzáláttak a falatozáshoz. Everest ezredes és orosz kollégái egy pillanatig haboztak ugyan, de Sir John példája végre őket is felbátorította, s aztán ők is versenyt fogyasztottak társaikkal a hangyákat.

Egy véletlen körülmény azonban csakhamar tartalmasabb táplálékhoz juttatta Everest ezredest és társait. Mokoum az az ötlete támadt, hogy a hangyaboly egyik oldalát lerombolja, hogy minél nagyobb készletet gyűjthessen össze a hangyákból.

A vadász már több csapást mért a hangyabolyra csákányával, midőn sajátságos nesz ütötte meg a fülét.

A hangyabolyból valami rőfögés-féle hangzott ki.

A busman tüstént félbehagyta romboló művét és feszülten figyelt. Társai szótlanul hallgatóztak. A busman újra néhány csapást mért a hangyabolyra, amelynek mélyéből ismételten fölhangzott a rőfögésszerű morgás. A busman szó nélkül dörzsölte a kezét, és a szeme fényleni kezdett. Csákánya ettől fogva szünet nélkül működött, és nemsokára jó nagy rést vágott a hangyaboly oldalába.

A hangyák minden irányba menekültek, de a vadász többé ügyet se vetett rájuk, s a matrózokra bízta, hogy minél többet szedjenek zsákba belőlük.

Egyszerre csak furcsa állat bukkant föl a lyuk nyílásánál. Négylábú, hosszú ormányú, kis szájú, vékony és hosszú nyelvű és fölálló fülű állat bújt elő, rövid lábakkal, hosszú hegyes farokkal és selyemlágyságú szőrrel. Testét fekete foltok tarkították, és lábát hatalmas körmök fegyverezték föl.

Mokoum csákányának egyetlen csapása megölte a váratlan jövevényt.

- Itt a pecsenye, uraim! - kiáltotta a busman. - Sokáig váratott magára, de annál jobban fog ízleni! A tűzhöz! Egy puskavessző lesz a nyárs, és oly pompás vacsoránk lesz, amilyent már rég nem ettünk!...

A vadásznak igaza volt.

Az elejtett állat, amelynek bőrét gyorsan lehúzta, orycterop (hangyászmedve) volt, és pedig ama nagyobb fajból, amelyet a hollandok „földi malac” névvel tiszteltek meg.

Ez az állat igen gyakori Afrikának ebben a részében, és a hangyáknak nincs veszélyesebb ellensége nála. Ez a myrmikophag (hangyaevő) a hangyáknak milliárdjait fogyasztja el, s ha a szűk folyosójú hangyabolyba be nem kúszhat, hosszú nyelvét ölti be, amelyen százanként ragadnak meg a rovarok.

A pecsenye csakhamar elkészült. Nem ártott volna ugyan még néhányszor megforgatni a nyárson, de az éhség nagy zsarnok, és föltétlen engedelmességet kíván. Az állat húsának felét elfogyasztották, és kitűnőnek találták, ámbár a hangyasav némileg átjárta és savanykássá tette.

E felséges vacsora újra fölélesztette a társaság erejét és bátorságát. Szükségük is volt mind a kettőre, hogy a remény gyökeret verjen szívükbe, mert a következő éjszaka sem hozta meg az oly türelmetlenül várt fényjelzőt a Bolquiria csúcsán.

21. Fiat lux!

Már kilenc nap telt el William Emery és társai elutazása óta. Akadályok gördültek talán útjukba? Emberek vagy vadállatok késleltették-e őket céljuk elérésében? Mi lehet oka késlekedésüknek?

Ezek a kérdések izgatták Everest ezredes és társai kedélyét a Scorzef csúcsán. Öt, legfőljebb hat nap alatt, mint Mokoum mondta, eljuthattak a hegy csúcsára. Odaérkezésüktől függött az egész vállalkozás sorsa. A bátor és ügyes fiatal tudósok tudták ezt, és bizonyára semmit sem mulasztottak el, hogy feladatukat megoldhassák. A késedelemért tehát bizonyára nem őket terheli a felelősség. Ha tehát a kilencedik nap sem mutatkozott a fényjelző, kétségtelen, hogy valamely kóbor törzs hatalmába kellett esniük. Ez a következtetés csaknem elcsüggesztette Everest ezredesét és társait. Milyen türelmetlenül várták a naplementét, hogy ismét folytathassák vizsgálódásaikat. Minden reményük a messzelátókban összpontosult. Egész nap szótlanul lézengtek a Scorzef oldalán, az egyetlen rögeszmével, vállalkozásuk jövőjével foglalkozva, s valóban sokat szenvedtek a nyugtalanság miatt.

Sem a sivatag tikkasztó hősége, sem a szomjúság kínjai nem hasonlíthattak ama szenvedéshez, amelyet ez az aggodalom okozott nekik.

Ezen a napon megették a hangyászmedve másik felét is, és amikor ez elfogyott, már csupán a hangyaboly bizonytalan táplálékára számíthattak.

Bekövetkezett az éj, holdvilágtalan, csöndes, sötét éj, mely különösen kedvezett a megfigyelésnek. A Bolquiria csúcsán azonban még mindig nem mutatkozott a fényjelző. Pitymallatig sem Everest ezredes, sem Matvej Strux nem távoztak el a messzelátóktól. Semmi jel, s a percenként erősödő napsugarak csakhamar lehetetlenné tették a további megfigyelést.

A bennszülött ostromlók semmi kedvet sem mutattak a támadásra. A mokololók, úgy látszik, csakugyan ki akarták éhezteni a társaságot.

Ezt a céljukat könnyen el is érhatték, mert *március 4-én* a tudósok és társaik már ismét a gyötrő éhség martalékai lettek, s a szerencsétlen európaiak egyetlen tápláléka már csak néhány lilionszerű növény hagymája maradt.

Foglyok voltak és éheztek?

Nem, Everest ezredes és társai nem voltak foglyok! A kis gőzös minden percben szabaddá tehetné volna őket, s elvihette volna oly vidékre, hol a tömérdek vad bő eleséggel kínálkozott nekik.

Többször felvetették azt a kérdést, nem volna-e tanácsos a busmant az északi partra küldeni vadászatra: de amellet, hogy a bennszülöttek mindenesetre észrevették volna a gőzöst, a menekülés egyetlen eszközét is veszélyeztették volna, a helyőrség csekély számát sem volt tanácsos kevesbíteni, mert a mokololók türelme könnyen elfogyhatott, és minden percben megújíthatták támadásukat.

Ez a nézet nem talált visszhangra. Együtt akartak menekülni vagy elveszni. Arról, hogy a munkálatok befejezése előtt valaki eltávozzék az erődből, többé egyetlen szó sem esett.

Várniuk kell, míg a sikernek és a befejezésnek minden lehetőségéről le kell mondaniuk. A türelem az egyetlen eszköz, amely itt célhoz segíthet.

- Midőn Arago, Biot és Rodriguez - mondta ezen a napon Everest ezredes társainak - a délköri ívezet felmérését Dünkirchentől Irica szigetéig akarták kiterjeszteni, gyakran kerültek hasonló helyzetbe, mint mi most.

- Valóban? - érdeklődött Mokoum. - És hogyan sikerült megoldaniuk a feladatukat?

- Arról volt szó, hogy ezt a szigetet háromszög által összekössék Spanyolország partjaival, s ennek a háromszögnek az oldalai hosszabbak voltak százhusz mérföldnél. Rodrigueznak jutott az a feladat, hogy a sziget csúcsainak egyikén tűjelzőt állítson fel, míg a francia tudósok a de las Palmas sivatag közepén sátor alatt tanyáztak. Hatvan éjen keresztül lesték hiába a tűjelzőt. Elcsüggedve, már félbe akarták szakítani munkálataikat, midőn végül egy mozdulatlan, világos pontot pillantottak meg messzelátóikkal, s ezt a pontot nem lehetett holmi kisebbszerű csillaggal összetéveszteni. Hatvanegy napig vártak, uraim, és amit a két francia tudós megtett a tudomány érdekében, az angol és orosz csillagászok is megtehetik!...

A tudósok egyhangú hurrá! kiáltással feleltek ezekre a szavakra. Pedig azt válaszolhatták volna, hogy a francia tudósok nem küzdöttek az éhség kínjaival.

Ezen a napon, a hegy alján táborozó mokololók között szokatlan sürgés-forgás támadt. Ez a feltűnő mozgolódás nem csekély aggodalomba ejtette a busmant. Bizonyosra vette, hogy az éjjel támadást fognak intézni az erőd ellen, vagy megunva a várakozást, távozásra tesznek készületeket.

Mokoum, figyelmes vizsgálódás után, tisztában volt avval, hogy a mokololók rohamra készülnek. A zsványok ugyanis fegyvereiket hozták rendbe. Eközben a nők és gyermekek eltávoztak a táborból, nyugat felé, a Ngami partjainak mentén. Több mint valószínű volt tehát, hogy az ostromlók még egy kísérletet tesznek, mielőtt fővárosukba, Makétóba visszavonulnak.

Mokoum közölte aggodalmait a tudósokkal. Elhatározták, hogy örködni fognak, s a puskákat szorgosan fölkészítik az összecsapásra. Az ostromlók száma jelentékenyen meggyarapodott. Semmi sem akadályozta őket, hogy teljes erővel, s minden oldalról egyszerre intézzenek támadást az erőd ellen. Ez esetben valóban nehéz lett volna megakadályozni őket, hogy az erődbe ne nyomuljanak.

Everest ezredes tehát szükségesnek látta, hogy némi intézkedéseket tegyen arra az esetre, ha a társaság kénytelen lenne visszavonulni, s ideiglenesen elhagyni ezt a fontos állomást.

A gőzöst olyan állapotba kellett hozniuk, hogy bármely pillanatban indulhasson.

A Queen and Tzar gépésze tehát parancsot kapott, hogy a hajó födélzetére menjen, de a fűtessel meg kellett várnia az alkonyatot, nehogy a felkanyargó füst figyelmessé tegye a bennszülötkeket.

A vacsorát ismét a hangyaboly adta. Gyöngé táplálék olyan emberek számára, akiknek talán a legközelebbi órában élet-halál harcot kell vívniuk. De a bátor férfiak azért csüggedés nélkül várták ezt a lehetőséget.

Este, midőn a homály már láthatatlanná tette a füstöt, a gépész elkezdett fűteni a hajó kazánja alatt. Természetes, hogy Everest ezredes és társai elszánták magukat: csakis a végszükség esetén futamodnak meg. Irtóztak a gondolattól, hogy elhagyják ezt a helyet, különösen éjjel, midőn minden pillanatban várhatták a fényjelző fellobbanását a Bolquiria csúcsán.

A matrózok az erősség alsó sáncánál álltak lesben, avval a paranccsal, hogy minden áron akadályozzák meg a bennszülöttek berohanását. Mindegyikük lövésre készen tartotta fegyverét, a mitrailleuse csatakész állapotban csak az alkalomra várt, hogy pusztítást vihessen véghez az ellenség soraiban.

Everest ezredes és Matvej Strux felváltva álltak a messzelátók előtt, mindig szem előtt tartva a Bolquiria csúcsát.

Az idő folytonosan kedvezőnek mutatkozott a megfigyelésre. A leghalványabb párafátyol sem sűrítette vagy homályosította el a légkört. A természetben tiszteletet parancsoló mély csönd uralkodott.

Eközben a busman egy szikla mögé vonulva, folytonosan ügyelt a legcsekélyebb neszre is.

A hegy alja felől halk zúgás hallatszott. Mokoum nem tévedett. A mokololók ostromot akartak intézni az erőd ellen. Tíz óráig azonban nem mozdultak. Ekkor kioltották a tábor tüzeit. Az előbbi zúgást mély csönd váltotta fel, és nem sok időbe került, midőn a busman éles szeme sötét árnyak közeledését vette észre. A hegyhátra kúszó harcosok alig százlábnyira lapultak az erőd előtt fekvő terasztól.

- Vigyázz! - kiáltotta Mokoum.

A kis helyőrség rögtön csatarendben állott, és jól irányzott, élénk tüzeléssel üdvözölte az ostromlókat. A mokololók dühös csatakiáltással feleltek, de a gyilkos tüzelés dacára szakadatlanul előre nyomultak.

Az európaiak jól látták a lövések torkolattüzénél, hogy a bennszülöttek roppant nagy számban közelítenek. Olyan nagy számban, hogy minden ellenállás lehetetlennek látszott. Az ostromlottak golyói rettenetes pusztítást vittek véghez a támadók soraiban. A mokololók egymás után hullottak el, s a hullák a hegy alá gurultak. A fegyverropogást majdnem túlharsogta vadállati ordításuk. De a gyilkos tüzelés sem bírta feltartóztatni őket. Zárt sorokban nyomultak előre, és még egyetlen egy nyilat sem lőttek ki ellenségeikre. Nem akarták az időt vesztegetni ezzel, hanem minden áron a Scorzef csúcsára törekedtek.

Everest ezredes a kis csapat élén küzdött. Emberei bátorságát sürgősen volt fokozni, még Nyikolaj Palander is helyt állt, pedig valószínűleg most fogott először puskát a kezében. Sir John valódi csodákat művelt, s egyetlen golyója sem hibázta el célját. A gyors tüzelésben áthevült puskát csakhamar nem használhatta.

A busman ebben a gyilkos harcban sem vesztette el a nyugalmát. Az ostromlottak bámulatos vitézsége és gyilkos tüzelésük azonban mit sem használt: a rohamozók ellenállhatatlanul rohantak előre. Minden elesett helyére hús állott, s ez végre is sokkal többnek bizonyult, mint amennyivel a csekély számú európaiak megmérkőzhettek.

Félórai küzdelem után Everest ezredes átlátta, hogy a tömeg csakhamar elnyomja őket. Valóban, a támadók száma nemcsak elől, hanem kétoldalt is nőttön nőtt. Az elesettek hulláit lépcsőül használták az utánuk nyomulók. Néhányan a bennszülöttek közül pajzsként földték magukat elesett társaik holttestével. Mindez vigasztalan látványt nyújtott a lövések halványan villódzó világánál.

Vadállatok törtek rájuk, veszélyesebbek az afrikai sivatag legdühösebb fenevadjainál. A mokololók méltóképp töltötték be a tigrisek szerepét, amelyek hiányoznak ebből a világrészből.

Fél tizenegyre az első bennszülöttek elérték a fennsíkot. A megtámadottak, e veszedelmes körülmények közt, ember ember ellen nem küzdhettek. A falak mögé kellett tehát húzódnuk. Szerencsére a kis csapat még sértetlenül harcolt.

A mokololók eddig még nem használták nyilaikat.

Everest ezredes visszavonulást vezényelt. Még egy sortűz, és a kis csapat fedezékbe vonult. Irtózatos, vad ordítás rivallt föl azonnal.

A bennszülöttek szélvészkként rohantak a nyíláshoz, hogy kieroszakolják a behatolást.

Ebben a pillanatban azonban borzasztó ropogás hallatszott. Sir John megindította a mitrailleuse gépezetét, és a gyilkos fegyver működni kezdett. A rettenetes golyószóró százlépésnyi területen golyózáporral borította el a magaslatot.

Az önmagától folytonosan működő szerkezet szünet nélkül szórta golyóit a bennszülöttekre.

A fennsík néhány perc alatt megtisztult a támadóktól.

A rettenetes géppuska kattogására a bennszülöttek előbb iszonyú üvöltözéssel, majd sűrű nyilazással feleltek, de ezek semmi kárt sem okoztak az ostromlottak soraiban.

- Jól működik a kicsike! - mondta hidegen a busman, Sir Johnhoz közeledve. - Ha elfáradt, hogy még egy dalt zengjen nekik...

De a mitrailleuse elhallgatott.

A mokololók, védelmet keresve a mitrailleuse golyói elől, eltűntek, és nem sokkal utána az erőd két oldalán gyülekeztek.

Mit tett ebben a pillanatban Everest ezredes és Matvej Strux?

A messzelátóhoz siettek a toronyba, s a Bolquiria csúcsát vizsgálták. Sem a veszély, sem a vadak óbégatása nem zavarta őket. Nyugodtan, hidegvérrel váltották fel egymást a messzelátó előtt, s éppoly pontossággal vizsgálták a szemhatárt, mintha mindegyik a maga csillagvizsgálójának megfigyelő szobájában ülne.

Midőn rövid szünet múlva a mokololók fölesattanó lármája a támadás megújítását jelentette, a két tudós felváltva működött a csatázók soraiban, vagy a távcső mögött állott.

A harc valóban újra megkezdődött. A mitrailleuse nem volt elég a támadók visszaverésére, akik sűrű tömegekben rohantak a résekre.

Ilyen körülmények közt folyt a csata még félóráig. Az ostromlottaknak csak könnyű sebesülteik akadtak. A buzgalom egyik részen sem lankadt, s a düh mindkét félben csak fokozódott a kétségbeesett küzdelem során.

Fél tizenkettőkor, a leggyilkosabb harc pillanatában, Matvej Strux megjelent Everest ezredes mellett. Szeme szilaj tűzben lobogott.

Kalapjába hosszú nyílvesző fűrődött, s még most is rezgett a feje fölött.

- A tűzjelző! A tűzjelző! - kiáltotta hangosan.

- Hogyan? - kérdezte az ezredes, miközben újratöltötte fegyverét.

- A tűzjelző!

- Láttá?

- Láttam!

Ezekre a szavakra az ezredes kilőtte fegyverét, diadalkiáltást hallatott, és a toronyba rohant, rettenthetetlen társa pedig a nyomában.

Az ezredes a távcső elé térdelt, és dobogó szívvel nézett a Bolquiria csúcsa felé. Ebben a pillanatban egész élete a szemében összpontosult.

Úgy van, a tűzjelző világított, s a pókhálókereszt éppen középen metszette a fényt! Ez a világosság tehát a Bolquiria csúcsán tündökölt! Elkészült az utolsó háromszög is!...

Csodálatra méltó látványt nyújtott ez a két tudós ebben a pillanatban.

A bennszülöttek, nagy számuknál fogva kieroszakolták a behatolást a sáncok közé. Sir John és a busman lépésről lépésre hátrált. A golyókra a mokololók nyilai feleltek.

Everest ezredes pedig, Matvej Struxsal együtt, még folyvást a műszer előtt állott. A legnagyobb pontossággal számították ki a szögletet, s a megzavarhatatlan Nyikolaj Palander szintén ott tevékenykedett és bejegyezte az eredményt a kettős regiszterbe.

- Még egy vizsgálat - dünnyögte Matvej Strux, és a messzelátóhoz lépett.

Végül egy óriási kődarab kiütötte Nyikolaj Palander kezéből a regisztert, a műszert pedig összezúzta.

A műveletet azonban befejezték!

A tűzjelző irányát és állását egy másodperc ezredrésnyi különbözetéig megállapították. Most már menekülniük kellett, viszont, hogy biztonságba helyezhessék e fontos munkálatok eredményét. A bennszülöttek minden pillanatban a toronyba törhettek. A külső sáncokat már elfoglalták.

Everest ezredes és társai ismét fegyvert ragadtak. Nyikolaj Palander fölkapta a földről a drága regisztert, s a rések egyikén kiosont társaival. A többiek mind együtt voltak, néhányan könnyen megsebesülve, de mindnyájan készen a visszavonulás fedezésére.

Abban a pillanatban, midőn a Scorzef északi oldalán lefelé kúszni kezdtek, Matvej Strux felkiáltott:

- Hát a válaszung a tűzjelzőknek?

Valóban, a fiatal tudósok jelére felelniük kellett, mégpedig hasonló tűzjelzéssel. A geodetikai munkálatok pontossága megkövetelte, hogy William Emery és Mihail Zorn szintén meghatározhassák a Scorzef fekvését, s bizonyára ők is türelmetlenül várták a jelt.

- Még egy erőfeszítést tehát! - kiáltott Everest ezredes.

És, míg társai emberfölötti erővel verték vissza a mokololók rohamát, Everest ezredes a toronyba lépett. A torony fából volt, lángra lobbanthatta egyetlen egy szikra is.

Everest ezredes égő kanóc segítségével alágyújtott a korhadó toronynak.

A fa ropogni kezdett, s Everest ezredes kirohanva társaihoz csatlakozott. Néhány perc múlva az európaiak, a bennszülöttek nyílzápora közepette és még a golyószórót is magukkal cipelve, a kis gőzös földéltére jutottak.

Még egy gyilkos sortüzet adtak a támadókra, s aztán a gőzös belsejébe vonultak.

A gépész azonnal indított. A csavar forogni kezdett, s a Queen and Tzar vígan siklott tova a Ngami-tó csöndes habjain.

A gőzös nemsokára olyan messzire távozott a hegytől, hogy a tudósoknak már nem kellett a támadóktól tartaniuk. Amint visszapillanthattak a Scorzef tetejére, látták, hogy a torony tetőtől talpig lángba borult, és a Bolquiria csúcsán váró tudóstársaknak látniuk kellett ezt a fényt.

Hangos hurrá kiáltás üdvözölte az égő tornyot. William Emerynek és Mihail Zornnak nem volt oka a panasznak. Ők csillagfényt mutattak, és társaik izzó napsugárzással válaszoltak.

Reggel a gőzös kikötött az északi parton. Bennszülöttek semmilyen irányban sem mutatkoztak. Everest ezredes és társai tehát félretették fegyvereiket, s a Queen and Tzar befutott a kijelölt kis öbölbe. A busman, Sir Murray és egy matróz rögtön vadászatra indult a környéken.

A vidék vadon volt, de a mokololóknak se hírük, se hamvuk. A pázsiton az antilopok egész serege legelészett. A Ngami-tó partjai körül vadrucák légiói tanyáztak. A vadászok tehát gazdag zsákmánnyal megrakodva tértek vissza.

Everest ezredes és társai bátran élvezhették az ízletes pecsenyét, amelynek többé soha sem voltak szükében. Még aznap reggel berendezték táborukat a tó partján, hatalmas fűzfák árnyas sátrai alatt. Erre a helyre tüzték ki a viszontalálkozást társaikkal. Elhatározták tehát, hogy nem mozdulnak onnan, míg William Emery és Mihail Zorn vissza nem érkezik, és pedig azért sem igen siettek, mivel azt is föltételezhették, hogy visszautazásuk kedvezőbb körülmények között, tehát jelentékenyen gyorsabban fog megtörténni. A néhány napi kényszerű nyugalom miatt azonban senkinek sem jutott eszébe panaszkodni.

Nyikolaj Palander arra használta fel ezt a szünidőt, hogy kiszámítsa a háromszögelési műveletek eredményét. Mokoum és Sir John azzal mulatták magukat, hogy valóban nimródi szenvedéllyel lődözték a vadakat, amelyek hihetetlen nagy számmal látogatták a termékeny vidéket.

Sir John egyébiránt szívesen vásárolta volna meg e vidéket őfelsége az angol királynő számlájára.

Három nap múlva puskalövések jelezték a foreloper által vezetett kis csapat közeledtét. William Emery, Mihail Zorn, a foreloper és a két matróz minden baj nélkül érkezett meg. Sértetlen állapotban hozták vissza teodolitjukat is, s most már ez volt az egyetlen műszer, amely még a bizottság rendelkezésére állott.

Lehetetlen leírunk az örömet, amellyel a két fiatal tudóst idősebb társaik fogadták. Szerencsekívánatokkal halmozták el őket.

William Emery és Mihail Zorn néhány szóval elbeszélte utazásukat.

Az odautazás nagy nehézségekkel járt. A rengeteg erdőkben eltévedve, két napig bolyongtak céltalanul. Nem lévén kijelölhető ösvényük, csupán az iránytű bizonytalan útmutatásához kellett ragaszkodniuk, de vezetőjük ügyessége nélkül talán soha sem jutottak volna el a Bolquiria csúcsára. A forelopert kivétel nélkül ügyes és hű kísérőnek dicsérték.

A hegycsúcs megmászása is roppant fáradalmakkal járt. Ez okozta késedelmüket, ami őket is éppoly nagyon elkéséltette és bántotta, mint a Scorzefen maradt társaikat.

Végre fölértek a bércre. A villanyos fényjelzőt *március 4-én* állították fel, s a készülék a 4-ről 5-re virradó éjjel sugározta először hatalmas fényét a Scorzef felé.

A Scorzefen tehát úgyszólván rögtön megpillantották a jelzést. Emery William és Mihail Zorn szintén gyorsan észrevette Everest ezredes lobogó óriási fáklyatüzét. A teodolit segítségével megállapították a hegytető fekvését, s így befejezték ama háromszög fölmérését, amelynek végcsúcsát a Bolquiria magas orma alkotta.

- És a csúcs földrajzi szélessége? - kérdezte Everest ezredes. - Megállapították-e azt is?

- Pontosan, ezredes - válaszolt a fiatal csillagász. - A Bolquiria földrajzi szélessége tehát 19°37'35"337", egy másodperc háromszázharminchét ezredrészének megfelelő esetleges különbséggel.

- Helyesen, uraim - folytatta az ezredes. - Feladatunkat ezzel jószerint befejeztük. Nyolc fokra terjedő délköri ívet mérünk fel, hatvanöt háromszög segítségével, s ha munkálataink eredményét kiszámítottuk, tisztán fogjuk ismerni egy fok értékét, tehát a méter hosszúságát is a földtekének ezen az oldalán.

- Hurrá! hurrá! - kiáltoztak angolok és oroszok egyszerre.

- Most az Indiai-óceánt kell elérnünk úgy, hogy lefelé hajózunk a Zambézin - tette hozzá Everest ezredes. - Nemde, így vélekedik ön is, Mr. Strux?

- Tökéletesen - válaszolt az orosz csillagász -, de azt hiszem, hogy műveleteink még további matematikai ellenőrzésre szorulnak. Azt indítványozom tehát, hogy folytassuk nyugaton a háromszögelési hálózatot, mindaddig, míg alkalmas helyet találunk arra, ahol ismét a földön mérhessünk fel egy alapvonalat. Ha ennek az alapvonalnak a hosszúságát a közvetlen fölmérés segítségével is annyinak találjuk, mint amennyit a háromszögelés eredményei adnak, ez lesz geodetikai munkálataink pontosságának legbiztosabb próbája.

Matvej Strux indítványát ellenszavazat nélkül elfogadták.

A háromszögelési munkálatok ellenőrzésére valóban okvetlenül szükséges volt egy új alapvonal felmérése. Megegyeztek tehát abban, hogy pótháromszögekkel kötik össze nyugat felé az eddig fölmért területet, mindaddig, míg a platinapálcáskákkal végezhető alapméréshez alkalmas sík területet nem találnak.

A gőzös ezalatt a Zambézin lefelé haladva, a híres Viktória-zuhatagon túl fogja bevárni a tudósokat.

Mindent rendbe hozván az utazáshoz, a kis csapat, négy matróz kivételével, akik a gőzös földéjzetén maradtak, útra kelt a busman vezetése alatt.

Március 16-án napján kerekedtek föl.

Nyugati irányban folytatták a pótháromszögelést, és remélni lehetett, hogy könnyen fognak találni a végmunkálatnak kedvező talajt.

A busman csakhamar nagy ügyességgel hatalmába kerített egy quaggát, és teherhordó állattá idomította. Ez az egyetlen állat elbírta a társulat minden poggyászát.

Az utazás meglehetősen gyorsasággal folyt. A műveletek kevéssé hátráltatták a tudósokat. A pótháromszögek számára ezen a dimbes-dombos vidéken könnyen találtak szilárd pontokat. Az időjárás is kedvezett, és nem volt szükségük arra, hogy éjjeli műveletekhez folyamodjanak.

Az utasok egész működésük alatt mindenütt oltalmat találtak az árnyékos erdőkben.

Egyébiránt a hőség sem volt elviselhetetlen, mert a vízben gazdag vidék talajából felszálló pára megtörte a napsugarakat, s mint valamiféle szitán, átszűrte őket. Végül a vadászat élelmezésükről is bőven gondoskodott.

Bennszülöttek nem mutatkoztak. Valószínűleg délre tanyáztak a Ngamitól. Everest ezredes és Matvej Strux között pedig mintha teljesen elenyészett volna a versengő féltékenység. Nem vitatkoztak többé egymással. Benső barátság ugyan most sem fejlődött ki közöttük, de ezt nem is lehetett kívánni.

Huszonegy nap alatt semmi különös esemény nem történt. Még folytonosan keresték az alapvonal felmérésére alkalmas helyet, s a talaj még mindig nem mutatkozott kedvezőnek.

Ehhez a művelethez jókora kiterjedésű síkságra volt szükség, az a vidék pedig, amelyen most jártak, amennyire kedvezett a háromszögelési munkálatoknak, éppen oly alkalmatlannak bizonyult arra, hogy megkíséreljék az alapvonal fölmérését rajta.

Tovább haladtak tehát északnyugati irányban, némelykor az Ocsobénak, a Zambézi egyik legjelentékenyebb mellékfolyójának a partján, éspedig azért, hogy elkerüljék Makétót, a mokololók fővárosát.

Úgy tetszett tehát, hogy a visszautazás kedvező körülmények között folyik le, s a természet nem gördít további akadályokat a csillagásztársaság útjába, s ennél fogva a megpróbáltatások sem fognak ismétlődni. Everest ezredes és társai most már aránylag ismert vidéken jártak, és rövid idő múlva a Zambézi partján fekvő falvakhoz és városokhoz érhetek, amelyeket már Livingstone is meglátogatott. Nem ok nélkül gondolták tehát, hogy munkájuknak legnehezebb részén már átestek.

Talán nem is nagyon tévedtek.

És mégis, egy különös véletlen csaknem megsemmisítette működésük egész eredményét. Ennek Nyikolaj Palander lett a hőse, vagyis mint eleinte hinni lehetett, az áldozata. Tudjuk már, hogy a rettenthetetlen, de gyakran szórakozott matematikus olykor-olykor elmaradozott a társaságtól. A síkon nem sok galibát okozott az elmaradozás, mert ott csakhamar ismét nyomára akadtak, de az erdős vidéken komoly következményei lehettek szórakozottságának. Épp ezért a busman és Matvej Strux ezerszer is figyelmeztették, hogy vigyázzon magára. Nyikolaj Palander pedig szentül megígérte, hogy vigyázni fog, ámbár nem rejthette el csudálkozását e túlságos óvatosság miatt.

Március 17-én Strux és Mokoum csak pár óra múlva vették észre a szórakozott tudós hiányát. A kis csapat azonnal az erdős és csalitos vidék átkutatásához fogott. Magának a társaságnak is lehetőleg együtt kellett maradnia, mert az egyes elcsalinkázók fölkeresése nagy nehézségekkel járt volna.

Nyikolaj Palander, aki számításaiba mélyedve mit sem látott, mit sem hallott, egyik kezében az írónnal, a másikban a regiszterrel, egyszer csak elmaradt a társaságtól, és szőrén-szálán egészen eltűnt. Képzeltetni Matvej Strux úrnak és társainak nyugtalanságát, midőn este észrevették, hogy a szórakozott tudós nincs köztük.

A krokodilokkal való jelenetre még élénken emlékeztek. Mindnyájuk közül csak Nyikolaj Palander feledkezett meg róla, pedig éppenséggel övele történt meg.

Az aggodalom tehát nagy volt, s mindenek előtt a továbbhaladást akadályozta, míg Palandert ismét meg nem találják. Kiabáltak, de hasztalan. A busman és matrózok minden bokrot átkutattak a csalitban, és időközönként kilőtték fegyvereiket.

Nyikolaj Palander azonban semmilyen életjelt sem adott magáról.

A tudósok nyugtalansága leírhatatlan lett, és hozzá kell tennünk, hogy Matvej Strux úr még kimondhatatlanul meg is dühödött szerencsétlen honfitársára. Másodszor történt már, hogy Nyikolaj Palander hibája miatt megakadtak a műveletek, és ha Everest ezredes ezért őt tette volna felelőssé, legkevésbé sem neheztelhetett volna meg érte.

Mégsem folytathatták útjukat. Mi mást tehettek volna? Tábort kellett ütniük az erdőben, és szorgalmasan kutatniuk a kelekótya kalkulátor után.

Az ezredes és társai éppen alkalmas táborhelyet kerestek, midőn alig száz lépésnyi távoból furcsa zajt hallottak. A zöngében nem csendült ugyan semmi emberi hang, de a kutatóknak ösztönszerű balsejtelve mégis azt súgta, hogy csakis a Nyikolaj Palander ajkáról származhatott.

Csakugyan, nemsokára, megpillantották Nyikolaj Palander urat is, aki hajadon fővel, lélekszakadva rohant feléjük, és a ruhái rongyokban lógtak róla.

A szerencsétlen zihálva érkezett munkatársaihoz, akik aztán rögtön kérdésekkel ostromolták. De az irtózatosan elrémült tudós némának látszott, meredt tekintete elárulta, hogy nem is hallja a kérdéseket.

Néhány perc múlva megkísérelt megszólalni, de hasztalan. Csak érthetetlen, tagolatlan nyögések hagyták el a torkát.

Végül emberfölötti erőfeszítés után a következő szavakat suttogetta:

- A regiszterek, a regiszterek!

Ezek a szavak megdöbbenették a csillagászokat. Mindent megértettek.

A munkanaplók, amelyekben föl volt jegyezve az egész földmérési művelet eredménye, a munkanaplók, amelyektől Nyikolaj Palander soha, még álmában sem vált el, a pótolhatatlan regiszterek hiányzanak!

Nyikolaj Palander nem hozta vissza őket!

Elvesztette?

Vagy talán elrabolták tőle?

Odavesztek!

Mindent újra kellett kezdeniük.

Míg a többiek szótlanul bámultak maguk elé, Matvej Strux szabad folyást engedett dühének. Milyen szörnyű kifejezésekkel illette a szerencsétlent! Annyira ment, hogy az orosz kormány teljes haragjával fenyegette, hozzá tévén, hogy ha a kancsuka alatt ki nem adja lelkét, minden bizonnyal Szibériában pusztul el nyomorultan.

Nyikolaj Palander mindezekre csak azzal felelt, hogy igenlőleg bólogatott a fejével. Úgy látszott, mintha ezek a fenyegetések megnyugtatóknak, mintha azt mondaná, hogy megérdemelte őket, s hogy a büntetés még így is nagyon enyhe lesz.

- Tehát elrabolták? - kérdezte Everest ezredes egy idő múlva.

- Az mindegy! - kiáltotta Matvej Strux magán kívül. - Miért távozott el tőlünk a nyomorult? Miért nem maradt nálunk, ezerszeri figyelmeztetésünk dacára?

- Igaz, - jegyezte meg Sir John -, de mindenekelőtt mégis tudnunk kell, elvesztek-e a regiszterek vagy ellopták. Szóljon, Palander úr! - fordult Sir John a kimerültségtől összerogyott orosz tudóshoz. - Ellopták a regisztereket?

Nyikolaj Palander igent intett a fejével.

- És ki rabolta el? - faggatta tovább is Sir John.

A számbogarász nem válaszolt.

- Bennszülöttek, mokololók? - firtatta Sir John.

Nyikolaj Palander tagadólag rázta fejét.

- Európaiak, fehér emberek? - kérdezősködött tovább Sir John.

- Nem! - válaszolt Nyikolaj Palander, alig hallható hangon.

- Kik tehát? - förmedt rá Matvej Strux, ökleivel fenyegetve szerencsétlen honfitársát. - Mokololók?...

- Nem - ismételte Nyikolaj Palander. - Sem nem bennszülöttek, sem nem európaiak, hanem... hanem... majmok...

Valóban, ha ez esemény oly rettenetes következményekkel nem fenyegetőzött volna, az ezredes és társai valószínűleg kacajra fakadnak e fura nyilatkozat hallatára.

Majmok rabolták el a munkanaplókat Nyikolaj Palander úrtól!...

A busman megmagyarázta társainak, hogy hasonló eset gyakran fordul elő. Ő személyesen győződött meg nem egyszer arról, hogy a majmok mindenükből kifosztották az utasokat. Ezek a majmok a babúin-fajhoz tartoznak, és nagyszámú csapatokban kóborolják be Afrika erdeit. Nyikolaj Palander urat is kirabolták ezek a fosztogatók, bár nem minden küzdelem nélkül, amint rongyokra szakadt ruhái tanúsították.

Mindez nem történt volna meg, ha Nyikolaj Palander társai körül marad, s azért a bizottság tagjai majdnem megsemmisültek, mert látták, hogy a regiszterek elvesztése miatt minden munkálkodásuk, annyi fáradság és veszély között teljesített feladataik minden eredménye menthetetlenül oda van, mert ezt a veszteséget, a regisztereket, lehetetlen pótolni!...

- Az eredmény az - jegyezte meg Everest ezredes -, hogy egyáltalán nem érdemes efféle délköri övezet felmérésével vesződni Dél-Afrikában, csupán csak azért, mert holmi ügyetlen...

Nem végezte be szavait.

Miért sújtsa még jobban a szegény tudóst, akit a dühös Strux anélkül is folytonosan a legcsúfondárosabb melléknevekkel illetett?

A jó tanács ilyenkor a legdrágább portéka. Ezzel csak a busman szolgálhatott. Ő volt az egyedüli, aki megőrizhette hidegvérét, mert őt nem érdekelte közvetlenül a veszteség. Az európaiak, kivétel nélkül, valósággal megsemmisülten és tanácstalanul álltak ott.

- Uraim - mondta a derék busman. - Én megértem kétségbeesésüket, de sietnünk kell, mert mondhatom, hogy egyetlen veszteni való percünk sincs. Nyikolaj Palander úrtól ellopták a nagy fontosságú regisztereket. Babúin-majmok fosztották ki a szegény tudóst; nézetem szerint tehát leghelyesebben cselekszünk, ha rögtön a tolvajok üldözésére indulunk. Ezek a majmok rendkívüli gonddal őrzik a lopott tárgyakat. A munkanapló nem csiklandozza az ínyüket, és ha a rablót megtaláljuk, valószínűleg épségben kapjuk vissza a regisztert is.

Ezek a bölcs szavak meggyőzően hangzottak. A busman a remény szikráját gyújtotta meg a tudósok szívében. Csakugyan nem tanácsos megvárniuk, hogy ez a szikra elaludjék. Nyikolaj Palander valósággal újjászületett ettől az indítványtól. Egy matróz felöltöt kölcsönzött neki, a másik kalapot, ő pedig fegyvert ragadva kijelentette, hogy kész társait az elkövetett merénylet színhelyére vezetni.

Még azon este megindultak, éspedig a Nyikolaj Palander úr által kitűzött irányban, egyenesen nyugatnak. Ezen az éjszakán és másnap egész nap nem akadtak a majmok nyomára.

Néhol bizonyos jelek mutatkoztak ugyan a földön, s Mokoum és a foreloper a fák törzsein is nem egy nyomot találtak, amelyek arról vallottak, hogy nem régiben babúin-majmoknak kellett itt keresztül vonulniuk.

Nyikolaj Palander azt állította, hogy körülbelül tíz ilyen állat támadta meg őt. Nemsokára kétségtelessé vált, hogy nyomukban vannak a tolvajoknak, s azért a legnagyobb elővigyázattal ugyan, de egyúttal a lehetőségek engedte gyorsasággal haladtak előre, mert a babúin-majmok okos és nagyon éber állatok, úgyhogy fölöttébb nehéz észrevétlenül meglepni őket. A busman pedig csak úgy bízott a vállalkozás sikerében, ha sikerül az állatokat meglepniük.

Másnap reggel nyolc órakor a legelől haladó matrónnak sikerült megfigyelnie az egyik rablót, mégpedig úgy, hogy a majom nem vette őt észre. A matrón a legnagyobb óvatossággal tért vissza a csoporthoz.

Mokoum megállította a csapatot. Az európaiak elhatározták, hogy a gyakorlott vadásznak minden parancsát teljesíteni fogják. Csakis így remélhették a sikert.

A busman maradásra intette őket, s aztán Sir John és a foreloper társaságában arra indult, ahol a matrón a majmot látta.

Mokoum maga is igyekezett, s társait is arra figyelmeztette, hogy minél tökéletesebben rejtsek el magukat. Nemsokára észrevette a majmokat. Csakugyan tízen voltak, és vidáman ugrándoztak a fákon.

A busman és társai a fák mögött meglapulva figyelmesen vizsgálták őket. Mint Mokoum mondta, ez csakmaz-csoport volt. Az állatok szőre zöldes, fejük és fülük fekete; hosszú farkuk, melyet folytonosan mozgatnak, a földet söpri. Erős állatok, amelyeket hegyes fogaik, éles körmeik és nem mindennapi erejük miatt a vadállatok is csak ritkán mernek megtámadni.

A csakmazok valóságos fosztogatók. A boéreknek, azaz búroknek a legveszélyesebb ellenségei, mert nemcsak tengeri- és gabonaföldeiket, hanem gyakran házaikat is teljesen kirabolják.

A majmok játék közben ugattak és vonítottak, mint az ebek, amelyekhez egyébként testalkatukra nézve is hasonlítanak. Még egyikük sem vette észre a leskelődő vadászokat. De vajon köztük volt-e az is, amelyik Nyikolaj Palander kezéből leragadta a regisztert?

Ez volt a legfontosabb kérdés, amelyre bármily körülmények közt feleletet kellett kapniuk.

Csakhamar azonban semmi kétség nem férhetett többé ehhez, mert a foreloper megismerte az egyik majom fején a Nyikolaj Palander kalapját.

Mekkorát dobbant Sir Murray szíve! Egy percre sem kétkedett abban, hogy ez a nagy majom rabolta el a munkanaplót. Kézre kellett őt keríteni, mégpedig a legnagyobb óvatossággal és körültekintéssel, mert egyetlen elhibázott mozdulatra úgy eltűntek volna a majmok, hogy attól fogva bottal üthetnék a nyomukat.

- Maradjon itt - mondta Mokoum a foreloperhez. - Mi a társainkért megyünk, és intézkedünk, hogy a csapatot körülfogjuk. De ne tévessze őket szem elől!

A foreloper a helyén maradt, Mokoum és Sir John pedig a legnagyobb óvatossággal visszasiettek társaikhoz. Valóban, az egész csapat körülkerítése látszott az egyetlen biztos eszköznek a regiszter visszaszerzésére.

A társaság tehát két csapatra oszlott.

Az egyik csapat - Matvej Strux, William Emery, Mihail Zorn és a matrónok fele - a foreloperhez csatlakozott.

A másik csapatot Mokoum vezette, s ebben Sir John, Everest ezredes, Nyikolaj Palander és a matrónok másik fele vett részt. Ez a csapat vállalta magára a megkerülést.

A busman tanácsához híven, a legnagyobb óvatossággal haladtak előre.

A fegyvereket lövésre készen tartották, és Mokoum kiadta a parancsot, hogy minden puska a kalapos majomra célozzon.

Nyikolaj Palander türelmetlenségét alig lehetett fékezni. Mokoum mellett ment. A busman viszont az orosz tudós minden mozdulatát figyelte, mert attól félt, hogy a kótyagos úriember dühében valami meggondolatlanságot követ el, és veszélyezteti az egész vállalkozás sorsát. A

szerencsétlen csillagász valóban félig-meddig önkívületben vánszorgott. Nyomasztotta az a tudat, hogy a majomvadászat sikere az ő számára létkérdés.

Félórai haladás után a busman elérkezettnek látta az időt, hogy komolyan hozzáfogjanak a hajtóvadászathoz. Egymástól húsz lépésnyire, a legnagyobb csendben lopakodtak előre, egyre szűkebb kört vonva a Mokoum által megjelölt pont körül.

A legcsekélyebb zajt sem hallatták. Azt hihette volna az ember, hogy csapatnyi indián követi ellenségeinek a nyomait.

Egyszerre csak a vadász megtorpant, és társai követték példáját. Mindegyikük ujja a puska ravaszán feszült, tüzelésre készen. Megpillantották csakmaz-csapatot...

Csak hogy az állatok mégis meghallottak valami neszt. Látszott rajtuk, hogy lesben állnak. A legnyugtalanabbul mindnyájuk között éppen az viselkedett, amelyik a Nyikolaj Palander kalapját hordta a kobakján.

Nyikolaj Palander rögtön ráismert. Ám úgy látszott, hogy a majom nem tartja magánál a munkanaplót, legalábbis nem láttak nála semmi ilyesmit.

- Milyen alávaló a külseje! - kesergett a szerencsétlen orosz csillagász.

Az aggódó majom, úgy rémlett, jeleket ad társainak. Néhány nőtény majom, kölykeit vállára kapva egy csoportba egyesült. A hímek körülöttük sündörögtek, fülelve minden gyanús neszre.

A vadászok óvatosan közeledtek. Mindegyikük felismerte a tolvajt, és már biztosan célba is vehette volna.

Ebben a pillanatban, valamilyen görcsös önkéntelen mozdulat folytán, Nyikolaj Palander kezében elsült a fegyver.

- Átokverte tökfej! - süvöltötte Sir John, és tüstént tüzelt.

Micsoda hatás! Tíz lövés dördült el egyszerre, és négy majom rogyott össze. A többiek villámgyors szökkenéssel máris faképnél hagyták üldözőiket. Mintha csak szárnyaik nőttek volna!...

Egyetlen egy maradt vissza csupán, a kalapos csakmaz: a tolvaj. Futás helyett az egyik jávorfához rohant; páratlan ügyességgel felmászott rá, s eltűnt a lombok között.

- Ott vannak elrejtve a regiszterek! - kiáltott a busman. Mokoum nem tévedett. Ám de tartani lehetett attól, hogy a tolvaj egyik fáról a másikra ugrálva elmenekül.

Mokoum nyugodtan célba vette, és tüzelt. A majom, megsebesítve, ágról ágra esett. Egyik kezében markolta a munkanaplót, amelyet a faodúból gyorsan magához vett.

Ebben a pillanatban Nyikolaj Palander hihetetlen sebességgel a majomnak rontott, és megkezdődött köztük a harc.

Micsoda viaskodás dúlt ott! A düh vakká tette a csillagászt, aki, fegyverét eldobva, pusztá kézzel rohant a majomra. A majom ugatása közé a tudós dühös kiáltozása vegyült. Dobhártya-repesztő és fülsértő hangzavar! A következő pillanatban már senki sem tudta, hogy a földön hentergő sötét tömegben melyik a majom, melyik a csillagász. Nem lehetett a majomra lőni, mert féltek, hogy a tudóst találja a majomnak szánt golyó.

- Lőjenek mindkettőre! - kiáltotta Matvej Strux, és valószínűleg jó példát mutatott volna, ha nincs kilőve a fegyvere.

A marakodás tovább tartott. Nyikolaj Palander hol alul maradt, hol felülkerekedett, megfojtani igyekezett ellenfelét. Válláról csörgött a vér, s a majom éles körmei mélyen vájódtak testébe.

Végül Mokoum kileste a kedvező pillanatot, és szekercéjének egyetlen csapásával leterítette az állatot. Nyikolaj Palandert ájultan vitték el a csatatérről. Két keze görcsösen szorította a regisztert, amelyet élete veszélyeztetésével szerzett vissza.

Az elesett majmokat a táborba vitték, és vacsorára jóízűen falatoztak a tolvaj húsából, mégpedig nemcsak bosszúból, hanem ínyencségből is, mert a húsát valóban fölségesen ízletesnek találták.

22. A Zambézi zuhatagai

Nyikolaj Palander úr nem szenvedett veszélyes sérüléseket. Mokoum, a kitűnő kuruzsló, csakhamar begyógyította a sebeket, úgyhogy a megtépázott tudós pár nap múlva már útnak indulhatott társaival együtt.

A diadal is hozzájárult a gyors gyógyulásához.

Lelkesültsége azonban nem sokáig tartott, és csakhamar ismét az a szórakozott matézis-tudor lett belőle, aki csak a számok világában él. Az egyik regisztert nála hagyták. A másikat, elővigyázatból, William Emery vette magához. Nyikolaj Palander nem szívesen adta át a vérrel szerzett regisztert, de nem ellenkezhetett.

A munkálatokat folytatták. A háromszögelés akadály nélkül folyt. Csak az maradt még hátra, hogy az alapvonal felmérésére alkalmas talajt találjanak.

Április 10-én nagy mocsarakon kellett átgázolniuk. A terjedelmes lápmezők után tavak következtek, amelyeknek a vize pestises bűzt árasztott. Everest ezredes és társai nagy kiterjedésű háromszögek fölállításával igyekeztek szabadulni erről a miazmás vidékről.

A kis csapat kitűnő hangulatban dolgozott. William Emery és Mihail Zorn szerencsét kívántak maguknak a főnökeik között újra helyreállt egyetértéshez.

Ez a két ifjú szemlátomást elfelejtette, hogy a nemzetközi viszálynak tulajdonképpen el kellene őket távolítania egymástól.

- Kedves William - szólt egyszer Mihail Zorn a barátjához -, remélem, amikor Európába visszaérkezünk, Oroszország és Anglia már békét kötött, és ennél fogva jogunk lesz rá, hogy Európában is folytassuk barátságunkat, amelyet Afrikában oly szíves őszinteséggel kötöttünk.

- Én is remélem, kedves Mihail - válaszolta William. - A jelenkor háborúi nem tarthatnak sokáig. Egy-két ütközet, s aláírják a békét. Ezt a szerencsétlen háborút egy éve kezdték, bízom hát benne, hogy mire Európába érkezünk, a békeszerződést már megkötötték.

- De ön ugye nem szándékszik visszatérni Fokvárosba, William? - kérdezte Zorn. - A csillagvizsgáló bizonyosan nem követeli vissza önt, és én remélem, hogy vendégül láthatom a kijevi obszervatóriumban.

- Úgy van, barátom - felelte William Emery. - Én Európába megyek, és nem térek vissza Afrikába addig, amíg önt Oroszországban meg nem látogatom. De remélem, ön is viszonzni fogja látogatásomat, és vendégem lesz Fokvárosban. Nemde? Eljön, és együtt vizsgáljuk a déli félgömb gyönyörű csillagképleteit. Látja ezt a csillagdús égboltozatot?... - Ha kedve van, megoldhatjuk közösen a Centaurid kettős csillagának rejtélyét. Megígérem, hogy nem fogok hozzá ön nélkül.

- Akkor már döntöttem is, William.

- Helyes. Én pedig kárpótlásul az önök csillagszögeinek egyikét fogom meghatározni Kijevben.

Derék ifjak! Úgy beszéltek, mintha az égboltozat mindenestül a sajátjuk lett volna. És valóban, kié volna az égboltozat, ha nem azoké az éles eszű csillagászoké, akik legmélyebb rejtelmét is felkutatják?

- Mindenek előtt azonban - folytatta Mihail Zorn - arra van szükség, hogy ennek a szerencsétlen háborúnak vége legyen.

- Vége lesz, Mihail! Az ágyúszóval folytatott csaták nem tartanak olyan sok ideig, mint a csillagokról folytatott vitatkozások. Anglia és Oroszország gyorsabban fog kibékülni egymással, mint Everest ezredes és Matvej Strux.

- Ön tehát nem bízik a főnökök közt mutatkozó összhang tartósságában és őszinteségében? Hát feledi azokat a megpróbáltatásokat, amelyeken együtt mentek keresztül? - kérdezte Mihail Zorn.

- Valóban nem bízom - válaszolta William Emery. - Képzelve csak: - szakmai féltékenység, mégpedig kitűnő tudósok között!

- Mi tehát ne legyünk olyan kitűnő tudósok, William barátom, - mondta Mihail Zorn -, és mindig úgy szeressük egymást, mint most.

Tizenegy nap múlt el a majmokkal átélt kaland óta, midőn a kis csapat, a Zambézi zuhata-gaitól nem messze végül alkalmas területet talált, hogy fölmérje az alapvonalat. A síkság sok-sok négyzetmérföldnyi területen nyúlt el a messzeségben. Szélén néhány kunyhóból álló falu épült. A lakosok a békeszerető bennszülöttekhez tartoztak, és minden tőlük telhető vendég-szeretettel fogadták az utasokat. Ezer szerencse, hogy így történt, mert Everest ezredes és tárai, minden segédeszköz híján valóban csak nagy ügyel-bajjal üthetett volna táborot ezen a pusztá lapályon. Az alapmérés pedig egy hónapig is eltarthatott, s ennyi időt nehéz lett volna eltölteni a síkon, erdők lombsátra nélkül.

A tudományos bizottság tehát beszállásolta magát a kunyhókba, amint lehetett, természetesen csak az után, miután előbb lehetőleg kitisztították őket a vendégek számára.

A tudósok egyéb iránt kevéssel beérték. Egyetlen gondolat foglalkoztatta egész valójukat: a műveletek ellenőrzése. A bizottság rögtön a közvetlen felméréshez fogott. A legaprólékosabb óvatosságot alkalmaztak, hasonlóan az első alapvonal fölmérésénél követett rendszerhez.

Tekintettel voltak minden légköri körülményre, a hőmérő változásaira, a műszerek pontos vízszintes elhelyezésére, stb., úgyhogy a tévedésnek még a lehetőségét is kizárták.

Április 16-án kezdtek a munkához, amelyet csak *május 20-án* fejeztek be. Öt hétig dolgoztak céltudatosan, megfeszített erővel ezen a kényes műveleten. Az eredményt Nyikolaj Palander és William Emery számította ki. És midőn ezt az eredményt megállapították, a csillagászok szíve valóban fölszabadult örömmel dobogott. Fáradalmaiknak, szenvedéseiknek egyetlen jutalma az lehetett csak, ha műveleteiket lelkiismeretesen ellenőrizve, ezek eredményét, mint megtámadhatatlan bizonyosságot hagyhatják rá az utókorra.

Fényes jutalma nagy szenvedéseknek! A számítások befejezése után Nyikolaj Palander és William Emery a következő számadatokat közölték társaikkal:

<i>Új alapvonal</i>	<i>5,075t,25</i>
<i>Ugyanez az alap az első vonalmérésből és a háromszögelési hálózathoz levezetve</i>	<i>5,075t,11</i>
<i>A különbség a számítás és felmérés közt</i>	<i>0t,14</i>

A különbség tehát csak tizennégy századrész toise volt, azaz tíz hüvelyknél is kevesebb, s a két alapvonal között legalább hatszáz mérföldnyi távolság feküdt! Midőn Franciaországban Dünkirchen és Perpignan között a délkört fölmérték, tizenegy hüvelyknyi különbséget mutatkozott.

Az angol-orosz bizottság által kiszámított eredmény tehát még pontosabb volt, pedig sokkal nehezebb körülmények közt, az afrikai sivatag veszélyeitől környezve hajtották végre a munkát. A bizottság munkája tehát a legtökéletesebbnek bizonyult minden eddigi hasonló tevékenység közt.

A zuhatag alatt, olyan helyen, ahol a felháborodott habok ismét lecsendesültek, készen állott a kis gőzös, és már régen várta az utasokat. Senki sem hiányzott közülük a hajóra szálláskor.

Csak két férfi maradt a parton. Mokoum és a foreloper.

Mokoum nem csupán vezető volt, hanem egyúttal derék jó barát is, akitől az angolok és különösen Sir John csak nehéz szívvel váltak el.

Sir John ajánlatot tett neki, hogy magával viszi Európába, ahol ott maradhat nála, amíg neki tetszik. Mokoumot azonban más kötelezettségei is várták, amelyeket teljesíteni akart.

Valóban, Davis Livingstone urat kellett kalauzolni, második utazásában a Zambézi-folyam mentén. És Mokoum állni akarta a szavát.

A vadász tehát hátramaradt. Fényes jutalmat kapott, és amit még ennél is többre becsült, a tudósok többször nagy szeretettel megölelték, mert valóban megfizethetetlen szolgáltatásokat tett nekik.

A gőzös megindult, s a folyam egyik kanyarulatánál az egész társaság még egyszer búcsút intett barátjának, a busmannak.

A Zambézi végighajózása minden baj nélkül folyt le. A bennszülöttek bámulva nézték a prűszkölő hajót, de nem akadályozták útjában.

Everest ezredes és társai *június 15-én*, másfél évi távollét után érkeztek Quilmianéba, a nagy folyam torkolatánál fekvő egyik legjelentősebb városba. Első gondjuk volt, hogy a legújabb tudósításokat kérték az angol konzultól.

A háború még nem ért véget. Szebasztopol még tartotta magát az egyesült hatalmak ostroma ellenében.

Ez a hír kellemetlenül lepte meg a bizottságot. Mindazonáltal nem tettek semmi megjegyzést, hanem készültek a továbbutazásra. Egy osztrák-magyar hajó, a Novara, épp indulásra készen állott a kikötőben. A tudósok elhatározták, hogy ennek fődélzetén utaznak haza. *Június 18-án*, a hajóra szállás előtt Everest ezredes maga köré gyűjtötte társait, és nyugodt hangon így szólt hozzájuk:

- Uraim, majdnem tizennyolc hónapot töltöttünk együtt, és olyan művet fejeztünk be, amely Európa tudományos világának elismerését fogja biztosítani számunka. Hozzáteszem, hogy ennek az eredménynek kölcsönös baráti érzelmeket kell bennünk keltenie.

Matvej Strux szó nélkül meghajlott.

- Sajnos - folytatta az ezredes - nagy szomorúságunkra a háború még nem szűnt meg. Szebasztopol még nem esett el, s addig a pillanatig, amíg ez bekövetkezik...

- Nem fog bekövetkezni! - csattant föl Matvej Strux. - Bár Franciaország...

- A jövő megmutatja - vágott közbe hidegen az ezredes. - A háború végéig tehát, úgy hiszem, ismét ellenségeknek kell egymást tekintenünk.

- Ugyanezt akartam mondani én is, - jelentette ki a pulkovai csillagász.

A helyzet határozottan körvonalazódott, és ilyen körülmények között indult útnak a bizottság Európa felé.

Néhány nap múlva Szuezbbe értek. Midőn a két bizottság egymástól elvált, William Emery így szólt orosz munkatársához:

- Barátság a sárig, Mihail!

- Úgy van, kedves William; bármi történjék is!

-&-